

22.1940/72 (срп)

1131

МАТЕМАТИКА

4





8м



ЛЕНИНГРАД

1м30см



650км

МОСКВА



~~5307~~

ЛЕНИНГРАД

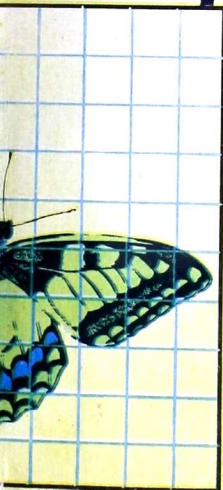


1 дм

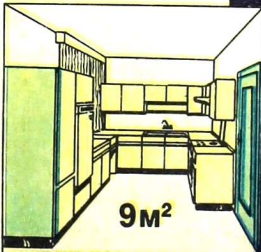


1) УЗУНДУК
БИРДИКТЕРИ:

- 1 см = 10 мм
- 1 дм = 10 см
- 1 м = 10 дм = 100 см
- 1 км = 1000 м



1 дм²



9 м²

Аянт
бирдиктери:

- 1 см² = 100 мм²
- 1 дм² = 100 см²
- 1 м² = 100 дм² =
= 10 000 см²
- 1 км² = 1000 000 м²

	ЯНВАРЬ	ФЕВРАЛЬ	МАРТ
Дүй.	2 9 16 23 30	6 13 20 27	6 13 20 27
Шей.	3 10 17 24 31	7 14 21 28	7 14 21 28
Шар.	4 11 18 25	1 8 15 22	1 8 15 22 29
Бей.	5 12 19 26	2 9 16 23	2 9 16 23 30
Жума	6 13 20 27	3 10 17 24	3 10 17 24 31
Иш.	7 14 21 28	4 11 18 25	4 11 18 25
Жек.	1 8 15 22 29	5 12 19 26	5 12 19 26

	АПРЕЛЬ	МАЙ	ИЮНЬ
Дүй.	3 10 17 24	1 8 15 22 29	5 12 19 26
Шей.	4 11 18 25	2 9 16 23 30	6 13 20 27
Шар.	5 12 19 26	3 10 17 24 31	7 14 21 28
Бей.	6 13 20 27	4 11 18 25	1 8 15 22 29
Жума	7 14 21 28	5 12 19 26	2 9 16 23 30
Иш.	1 8 15 22 29	6 13 20 27	3 10 17 24
Жек.	2 9 16 23 30	7 14 21 28	4 11 18 25

	ИЮЛЬ	АВГУСТ	СЕНТЯБРЬ
Дүй.	3 10 17 24 31	7 14 21 28	4 11 18 25
Шей.	4 11 18 25	1 8 15 22 29	5 12 19 26
Шар.	5 12 19 26	2 9 16 23 30	6 13 20 27
Бей.	6 13 20 27	3 10 17 24 31	7 14 21 28
Жума	7 14 21 28	4 11 18 25	1 8 15 22 29
Иш.	1 8 15 22 29	5 12 19 26	2 9 16 23 30
Жек.	2 9 16 23 30	6 13 20 27	3 10 17 24

	ОКТАБРЬ	НОЯБРЬ	ДЕКАБРЬ
Дүй.	2 9 16 23 30	6 13 20 27	4 11 18 25
Шей.	3 10 17 24 31	7 14 21 28	5 12 19 26
Шар.	4 11 18 25	1 8 15 22 29	6 13 20 27
Бей.	5 12 19 26	2 9 16 23 30	7 14 21 28
Жума	6 13 20 27	3 10 17 24	1 8 15 22 29
Иш.	7 14 21 28	4 11 18 25	2 9 16 23 30
Жек.	1 8 15 22 29	5 12 19 26	3 10 17 24 31

х.д. 1270/72/100

МАТЕМАТИКА

I.



НОМЕРЛӨӨ (4)

НОМЕРЛӨӨ.
ЧОҢДУКТАР



ЧОҢДУКТАР. (28)

II.

Арифмети-
калык амал-
дар.



АРИФМЕТИКАЛЫК
ТӨРТ АМАЛ.
ЖАНА АЛАРДЫ
АТКАРУУНУН
ТАРТИБИ. (56)



КОШУУ
ЖАНА КЕМИТҮҮ. (61)



КӨБӨЙТҮҮ
ЖАНА БӨЛҮҮ. (82)

III.



БАРДЫК ӨТҮЛГӨНДӨРДҮ
БЫШЫКТОО ҮЧҮН
КӨНҮГҮҮЛӨР. (201)

1 ДЕН 4 КӨ ЧЕЙИНКИ КЛАССТАРДЫН
МАТЕМАТИКА КУРСУНАН НЕГИЗГИ
МААЛЫМАТТАР. (211)

ЭГЕРДЕ СЕНДЕ МИКРОКАЛЬКУЛЯТОР
БОЛСО... (221)



ТӨРТ ЖЫЛДЫК
БАШТАЛГЫЧ МЕК-
ТЕПТИН ОКУУЧУЛА-
РЫ ҮЧҮН ОКУУ КИ-
ТЕБИ

Ю. М. КОЛЯГИН-
ДИН редакциясы ас-
тында

РСФСР элге билим
берүү министерство-
су бекиткен

Авторлору: М. И. Моро, М. А. Бангова, Г. В. Бельюкова,
Н. Ф. Вапняр, С. В. Степанова

Которгон Калыйла Байтокова

Китепте кабыл алынган шарттуу белгилөөлөр:



Көңүл бур! Жаңы материал.



— Эсиңе сал!



— Сабактын аякташы.

1691

БИБЛИОТЕКА
Ошского государственного
педагогического института

4306020500—025
М —————31.90.
М 452 (17)—90

ISBN 5-658-00087-4

ББК 22.1 я 72
© Издательство «Просвещение», 1989
© «Мектеп» басмасы, 1990-ж.
кыргызча которулду.

НОМЕРЛӨӨ. ЧОҢДУКТАР.

I.



НОМЕРЛӨӨ.

1 ден 1 000 ге чейинки сандардын катары.

Буюмдарды санао. (4)

Разряддар жана класстар. (7)

Миллионго чейинки сандарды окуу
жана жазуу. (14)

Сандарды салыштыруу. (18)



ЧОҢДУКТАР. (28)

Узундук бирдиктери. (28)

Масса бирдиктери. (33)

Убакыт бирдиктери. (39)

!

Фигураларды тамгалар менен белгилөө. (12)

ГЕОМЕТРИЯЛЫК
ФИГУРАЛАР

НОМЕРЛӨӨ.



999 999

1000 000

600 001



1 ДЕН 1 000 ГЕ ЧЕЙИНКИ САНДАРДЫН КАТАРЫ. БУЮМДАРДЫ САНОО.

1 ден 1000 ге чейинки сандар кандайча пайда болорун жана аталарын сен эбактан бери билесиң, аларды жазганга, окуганга, салыштырганга көнгөнсүң. Эми 4-класста миңден чоң сандар менен таанышасың.

1) 1) Саноодо 19 дан, 90 дөн, 999 дан кийин кайсы сан келет?

2) Саноодо 14 төн, 40 тан, 400 дөн, 1000 ден мурда кайсы сан аталат?

2) Акырында турган окуучу тогузунчу, отуз бешинчи болсо, катарда канча окуучу турган?

3) Саноодо кайсы сан калып калган?

1) 238, 239, 241, 242, 243. 2) 897, 898, 899, 901, 902.

4) $139 + 1$ $390 - 1$ $299 + 1$ $500 - 1$ $800 + 1$
 $250 - 1$ $479 + 1$ $300 - 1$ $599 + 1$ $800 - 1$

5) Төмөнкү сандарды салыштыр: 278 жана 279, 500 жана 498, 369 жана 469, 647 жана 687.



6 Төмөнкү таблицаны толтур:

Кошулуучу	400	400	400
Кошулуучу	100	200	300
Сумма			

Кемүүчү	100	100	100
Кемитүүчү	10	20	30
Айырма			



7 Пионер отрядында 35 окуучу бар, алардын 17 си эркек бала. Отрядда канча кыз болгон? Берилгенге тескери болгон эки маселе түзүп, аны чыгар.

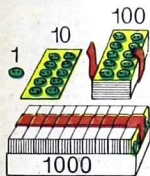


8 Коммунисттик ишембилик өткөрүлгөн күнү бир заводдо 600, экинчисинде — 2 эсе аз жеңил машина чыгарылган. Бул шарттар боюнча түзүлгөн туюнтмалар эмнени билдирерин түшүндүр: $600 : 2$; $600 + 600 : 2$; $600 - 600 : 2$.

- 9 $90 + 70$ $180 - 90$ $80 + 60$ $130 - 60$ $140 - 50$
 $80 + 70$ $170 - 90$ $70 + 50$ $120 - 30$ $150 - 90$
 ● $70 + 70$ $160 - 90$ $60 + 60$ $160 - 80$ $110 - 40$



Эгер буюм көп болбосо, аларды бирден саноо керек, эгер көп болсо, аларды бирдей топко бириктирүү жана ал топторду саноо ыңгайлуу. Мисалы, көп топчуну саноо керек болсун. Адегенде 10 топчудан санап бөлүп, ар бир он топчуну картонго кадайбыз. Он топчуну санайбыз. Ар бир 10 онду бир пачка кылып байлап, 100 топчуну алабыз. Андан кийин жүздү санайбыз. Ар бир 10 пачканы кутуга салып, миң топчуну алабыз.



- 10) 1) Тигүү өнөрканасында 452 топчу болгон. Бул канча жүздү, онду жана айрым алганда канча топчуну билдирет?
 2) Тигүү өнөрканасында костюмга 3 жүзд. 8 онд. топчу кадашкан. Канча топчу кадашкан?



- 11) Төмөнкүдөй сандарды жаз жана оку:

9 онд. 9 бирд. 9 жүзд. 9 онд. 9 бирд.
 9 жүзд. 9 онд. 9 жүзд. 0 онд. 9 бирд.

Саноодо бул сандардын ар биринен мурдагы жана кийинки сандар кайсылар?

- 12) Чотко салынган санды оку.

Бирдикти, ондукту, жүздүктү чоттун канчанчы зымына (төмөнтөн жогору санаганда) салуу керек?



- 13) $200 + 8$ $599 - 90 - 9$ $375 - 5 - 70$
 $200 + 80$ $599 - 500 - 9$ $641 - 600 - 40$

- 14) Жайында бир мектептин 120 окуучусу Москвага экскурсияга барышкан, ал эми ошол эле убакта пионер лагеринде 80 окуучуга көп бала эс алышкан. Суроо түз жана маселени чыгар.

- 15) Колхоздо жемиш жыйноого 150, ал эми жашылча жыйноого 3 эсе аз мектеп окуучусу жардамдашкан. Колхозго бардыгы канча окуучу жардам берген?

- 16) $70 + 40 - 80$ $50 + 80 - 40$ $90 + 90 - 100$
 $60 + 50 - 90$ $40 + 90 - 60$ $80 + 80 - 100$
 $170 - 80$ $140 - 60$ $130 - 90$
● $150 - 80$ $110 - 60$ $120 - 70$

РАЗРЯДДАР ЖАНА КЛАССТАР.

- 17 Таблицада жазылган сандарды оку. Оңдон солго санаганда бирдикти, ондукту, жүздүктү канчанчы орунга жазуу керек?

Жүздүктөр	Ондуктар	Бирдиктер
III разряддын бирдиктери	II разряддын бирдиктери	I разряддын бирдиктери
2	5	3
6	6	2
3	0	6

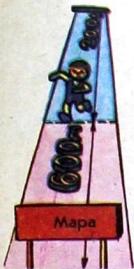
253, 662, 306 сандарынын ар бир разрядында канча бирдик бар?

Бирдиктер, ондуктар, жүздүктөр биринчи классы же бирдиктер классын түзөт.



Бирдиктер классы.

- 18 Төмөнкүдөй сандарды жаз жана оку:
- 1) үчүнчү разряддын 5 бирдигин, экинчи разряддын 0 бирдигин, биринчи разряддын 6 бирдигин;
 - 2) үчүнчү разряддын 1 бирдигин, ал эми экинчи жана биринчи разряддардын бирдиктери жок.
- 19 $999+1$ $400+6$ $854-50$ $700+80+9$
 $900-1$ $400+60$ $666-60$ $347-7-40$
- 20 Спортсмен старттан 200 м чуркап өткөндөн кийин, финишке чейин ага дагы 600 м чуркоо калды. Старттан финишке чейин канча метр? Берилгенге тескери болгон эки маселе түз жана чыгар.



- 21 Максат менен Кеңеш 60 м ге чуркоого мелдешишти. Эгер Максат финишке чейин 20 м, ал эми Кеңеш — 18 м чуркашы керек болсо, алардын ар бири канча метрден чуркап өткөн?

22

+	274	+	587	+	689	-	458	-	731	-	805
●	86	+	413	+	275	-	249	-	648	-	93

- 23 Чотко 999 санын сал. 1 ди кош. Кайсы сан алынды?



Миңдиктер
классы.

Миң — бул жаңы класстын, миңдиктер классынын бирдиги.

Миңди бирдиктер сыяктуу эсептөөгө болот.

10 миң — бул миңдин 1 онд.

Миңдин 10 ондугу — бул миңдин 1 жүзд.

Миңдин 10 жүздүгү — бул миңдин 1 миңд.

Миңдин бирдиктери, миңдин ондуктары, миңдин жүздүктөрү экинчи классты же миңдиктер классын түзүшөт.

- 24 Таблицаны кара:

II класс — миңдиктер классы			I класс — бирдиктер классы		
Миңдин жүздүктөрү	Миңдин ондуктары	Миңдин бирдиктери	Жүздүктөр	Ондуктар	Бирдиктер

1) Кайсы разряддын бирдиктери биринчи классты, экинчи классты түзүшөт?

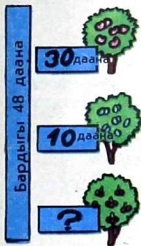
2) Ар бир класста канча разряд бар?

25 967 миң, 609 миң, 90 миң, 76 миң сандарында ар бир разряддын канча бирдиги бар?

26 1) Чотко сал: 3 миңди, 20 миңди, 400 миңди.

2) Миңдин бирдиктери, миңдин ондуктары, миңдин жүздүктөрү чоттун канчанчы зымына (төмөнтөн жогору санаганда) салынышы керек?

27 Маселенин шартын толукта жана аны чыгар: Жекшембиликте көчөнү жашылдандырууга 120 мектеп окуучусу чыкты, алардын 20 сы комсомолдор, □ пионерлер, калгандары октябрияттар. Жекшембиликке канча октябрият катышкан?



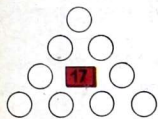
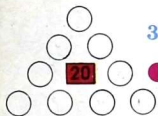
28 Мектеп бакчасына 30 түп алма көчөтүн, бир нече түп алча жана 10 түп кара өрүк көчөтүн тигишкен. Эгерде бардыгы 48 түп дарак отургузулса, алчадан канча отургузулган? 60 түп дарак отургузулсачу?

29 Биринчи кесиндинин узундугу 12 см, экинчи кесиндиники 4 см. Биринчи кесинди экинчисинен канча сантиметрге узун? Экинчи кесинди биринчиден канча эсе кыска?

30 $240 + 60$ $500 - 50$ $300 - 220$ $70 \cdot 6$ $630 : 9$
 $570 + 30$ $700 - 80$ $400 - 330$ $40 \cdot 8$ $560 : 8$
 $950 + 50$ $900 - 10$ $700 - 660$ $60 \cdot 9$ $420 : 7$

31 Текшерүү менен чыгар:

● $391 - 178$ $476 + 298$ $545 + 364$



БАШ КАТЫРМА

«Үч бурчтуктун» ар бир жагындагы сандардын суммасы 20 га, 17 ге барабар болгондой кылып тегерекчелерди тарт жана 0 дөн 9 га чейинки ар кандай керектүү цифра менен толтур.

Төмөнкү таблицаны кара:



Разряддар
жана
класстар
таблицагы.

II класс — миңдиктер классы			I класс — бирдиктер классы		
Миңдин жүздүк- төрү	Миңдин ондук- тары	Миңдин бирдик- тери	Жүздүк- төр	Ондук- тар	Бирдик- тер
	1	2	0	0	0
2	3	5	0	0	0
4	0	0	0	0	0
	4	0	0	0	0

Биринчи санда экинчи класстын 12 бирдиги бар. Бул сан мындайча окулат: он эки миң. Бирдиктер классында жазылган нөлдөр бул санда биринчи класстын бирдиктери жок дегенди билдирет. Таблицада жазылган сандар экинчи класстын канча бирдигин камтырын айтып бер. Бул сандарды оку.

- 32 Ар бир түгөйдүн сандарын оку. Сандардын ар бир түгөйүнүн жазылышындагы бирдей цифралар эмнени билдирет?

9	15	90	608	999
9000	15000	90000	608000	99000

- 33 1) «Маяк» пионер лагеринде 300 окуучу болгон. Жашылча отоого 150 эркек бала 120 кыз кетти. Лагерде канча окуучу калган?
2) «Звездочка» пионер лагеринде 130 эркек бала, 110 кыз болгон. Жашылча отоого 200 окуучу кетти. Лагерде канча окуучу калган?

34 $300 \text{ миң} + 10 \text{ миң} \quad 609 \text{ миң} - 9 \text{ миң} \quad 28 \text{ миң} : 4$

35 «Конструктор» оюнунда 130 тетик бар. Бала машина жыйноо үчүн 28 тетик, чиркелме жыйноо үчүн 12 тетик пайдаланган. Ал канча тетикти пайдаланган эмес?

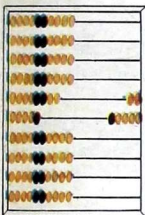
36

$\begin{array}{r} +431 \\ \hline \end{array}$	$\begin{array}{r} -379 \\ \hline \end{array}$	$\begin{array}{r} -520 \\ \hline \end{array}$	$\begin{array}{r} +637 \\ \hline \end{array}$	$\begin{array}{r} -745 \\ \hline \end{array}$	$\begin{array}{r} -810 \\ \hline \end{array}$
---	---	---	---	---	---



Разряддык
кошулуучулар.

Түрдүү разряддын бирдиктерин камтыган санды разряддык кошулуучулардын суммасы менен алмаштырууга болот. Мисалы: $407 = 400 + 7$, $407\ 000 = 400\ 000 + 7\ 000$.



37 Ар бир санды разряддык кошулуучулардын суммасы менен алмаштыр:

$$205 = \square + \square$$

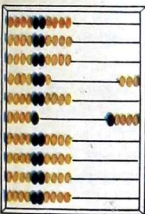
$$640 = \square + \square$$

$$205\ 000 = \square + \square$$

$$640\ 000 = \square + \square$$

38 1) Бул сүрөттү кара жана чотко салынган сандарды оку.

2) Сандарды чотко сал: 5 000, 75 000, 705 000.



39 $200\ 000 + 90\ 000 + 9\ 000$

$400\ 000 + 8\ 000$

$299\ 000 - 200\ 000$

$408\ 000 - 400\ 000$

$99\ 000 - 9\ 000$

$408\ 000 - 8\ 000$

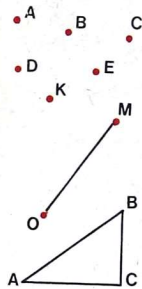
40 Мектеп бакчасында ар бир катарда 6 даанадан 4 катар бак отургузулган. Бакчада бардыгы канча бак бар?

Берилгенге тескери болгон эки маселе түз жана чыгар.

- 41 Жактары 5 см жана 3 см болгон тик бурчтук чий. Анын бардык жактарынын узундугунун суммасын тап.
- 42 Жайында балдар хору 30 жолу концерт коюшту. Анын 3 концертин шаарда, 15 концертин пионер лагерлеринде, ал эми калганын — айыл клубдарында коюшту. Айыл клубдарында канча концерт коюлган?
- 43 $390 + 50$ $260 - 70$ $645 + 355$ $80 \cdot 4$ $120 : 3$
 $780 + 30$ $910 - 40$ $410 - 384$ $90 \cdot 3$ $210 : 3$



Фигураларды
тамгалар
менен
белгилөө.



Чекиттерди айырмалоо жана атоо ыңгайлуу болсун үчүн аларды чиймеде латын тамгалары менен белгилөө керек:

A, B, C, D, K, M ж. б. (220-б. кара).

Кесиндини атоо үчүн анын учтары болуп эсептелген чекиттерди белгилөө керек. Мисалы, кесиндинин учтары — O жана M чекиттери болсо, анда бул OM кесиндиси болот.

Эгер үч бурчтуктун чокулары A, B жана C тамгалары менен белгиленсе, анда бул ABC үч бурчтугу болот. Бул үч бурчтуктун жактары — AB, BC, CA кесиндилери.

- 44 Квадрат чий, анын чокуларын тамгалар менен белгиле, квадраттын аталышын жана анын жактарын жаз.
- 45 Төмөнкүдөй болгон сандарды жаз жана оку:
 5 жүзд. 9 бирд. 9 жүзд. 5 онд.
 5 жүз миңд. 9 бир миңд. 9 жүз миңд. 5 он миңд.
- 46 Ар бир санды разряддык кошулуучулардын суммасы менен алмаштыр:
 245 000, 307 000, 68 000, 190 000.

47 Төмөнкү таблицаларды толтур:

Көбөйүүчү	70	70	70
Көбөйтүүчү	2	3	4
Көбөйтүндү			

Бөлүнүүчү	30	21	15
Бөлүүчү	3	3	3
Тийинди			

- 48 Бирдей мааниге ээ болгон көбөйтүндүлөрдү тап жана аларды түгөйлөрү менен жаз:

$$60 \cdot 3 \quad 90 \cdot 2 \quad 60 \cdot 4 \quad 60 \cdot 2$$

$$80 \cdot 3 \quad 80 \cdot 2 \quad 30 \cdot 4 \quad 40 \cdot 4$$

- 49 Механизаторлорду даярдоочу окуу жайында 10 комбайн, автомашина комбайндан 3 кө көп, ал эми трактор комбайндан 3 эсе көп.

- 1) Туюнтмалар эмнени билдирерин түшүндүр:
 $10 + 3$ $10 \cdot 3$ $10 + (10 + 3)$ $10 + 10 \cdot 3$
- 2) Окуу жайында бардыгы канча машина болгонун бил.

- 50 Автомашина куроочулардын биринчи бригадасы бир сменада 50 автомашина, экинчиси — андан 5 автомашинага көп, ал эми үчүнчүсү — биринчи бригадadan 5 автомашинага аз курашкан. Бир сменада үч бригада канча автомашина кураган?

51 $906 - (248 + 352)$ $844 - (630 - 245)$
 ● $617 + (405 - 322)$ $(703 + (999 - 807))$

БАШ КАТЫРМА

Барабардыктар туура болгондой кылып, карточкаларга кайсы цифраларды жазуу керек?

$\square\square\square - 1 = \square\square$ $\square\square\square + 1 = \square\square\square\square$

МИЛЛИОНГО ЧЕИИНКИ САНДАРДЫ ОКУУ ЖАНА ЖАЗУУ.

- 52** Төмөнкү таблицада жазылган ар бир санда экинчи жана биринчи класстардын канча бирдиги бар?

II класс — миңдиктер классы			I класс — бирдиктер классы		
	5	2	3	4	0
5	2	8	6	0	9
6	0	0	9	9	0
	6	0	5	0	0
		7	0	4	0



Санларды окуу.

Төмөнкүчө ой жүгүртүп санды окуу:

1. Оңдон 3 цифрадан санап, санды класстарга бөлөм.
2. Жогорку разряддан баштап санда ар бир класстын канча бирдиги бар экенин окуйм. (Класстын бирдигинин аталышы үн чыгарбай айтылат.)

Мисалы, 145 312 саны төмөнкүчө окулат: жүз кырк беш миң үч жүз он эки, 500 005 саны — беш жүз миң беш.

- 53** Адегенде санды класстарга бөл да, ар бир класста канча бир бар экенин айт, андан кийин төмөнкү сандарды окуу:

7300 29608 305220 400400 90060
7340 29680 305020 400004 60090

- 54** Берилген сандарды сумма менен төмөнкү үлгү боюнча алмаштыр: $108\ 201 = 108\ 000 + 201$
 $360\ 400 = \square + \square$ $50\ 070 = \square + \square$ $9\ 007 = \square + \square$

- 55 $70 \cdot 4$ $50 \cdot 4$ $27 : 3$ $32 : 4$ $180 : 2 \cdot 4$
 $90 \cdot 0$ $60 \cdot 0$ $270 : 3$ $320 : 4$ $280 : 4 \cdot 3$

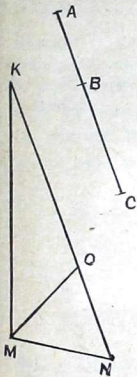
56 Сууро түз жана маселени чыгар:

- 1) 6 стакандан турган набор 12 сом турат. Ушундай 4 стакан сатып алышты.
- 2) Алма багынын бийиктиги 3 м, ал эми кайың 4 эсе бийик.
- 3) Чоң энем 60 жашта, ал эми апам эки эсе жаш.
- 4) Жөө адам 1 саатта 5 км жол басат, ал эми велосипедчен 15 км жолду өтө алат.

57 Жактарынын узундугу 5 см болгон квадрат чий. Анын чокуларын тамгалар менен белгиле жана анын жактарынын узундуктарынын суммасын тап.

58 Текшерүү менен чыгар: $436 + 164$, $675 - 86$.

59 Сүрөттү кара жана анда көрсөтүлгөн фигураларды ата.



Сандарды жазуу.

Көп орундуу сандар жогорку класстан баштап класстар боюнча жазылат. Төмөнкүдөй ой жүгүртүп, санды, мисалы, эки жүз үч миң беш жүз он жети санын цифралар менен жаз:

- 1) Санда (203) бар болгону экинчи класстын канча бирдиги бар экенин жазам.
- 2) Бир классты экинчисинен алысыраак жазып, биринчи класстын (517) бар болгону канча бирдиги бар экенин жазам.

Жазылышы: 203 517.



- 60 Төмөнкү сандарды жаз жана оку: 1) экинчи класстын 30 бирдигин жана биринчи класстын 870 бирдигин; 2) экинчи класстын 8 бирдигин жана биринчи класстын 600 бирдигин; 3) экинчи класстын 4 бирдигин жана биринчи класстын 0 бирдигин.

- 61 Төмөнкү сандарды цифралар менен жаз:
«Жерден Айга чейинки эң кыска аралык үч жүз элүү алты миң төрт жүз он километр, ал эми эң узун аралык төрт жүз алты миң жети жүз кырк километр».

62 $8+0$ $0+6$ $9-0$ $6 \cdot 1$ $0:7$
 $8 \cdot 0$ $0 \cdot 6$ $9+0$ $6:1$ $7:7$

63 $80 \cdot 5$ $20 \cdot 5$ $350:5$ $876+68$ $502-391+108$
 $40 \cdot 5$ $60 \cdot 5$ $450:5$ $918-79$ $740-656+375$

- 64 Ар биринде 200 г дан болгон ашкабактын уругунан 3 пакет, ар биринде 100 г дан болгон сабиздин уругунан 3 пакет сатып алышты. Сабиздин уругуна караганда ашкабактын уругунан канча граммга көп сатып алышкан?

Маселе төмөнкүдөй чыгарылыш үчүн анын сууроосун өзгөрт:

$$200 \cdot 3 + 100 \cdot 3$$

- 65 Түшкү тыныгууга чейин дүкөндө ар бири 50 кг дан болгон 3 кап кумшекер сатылган, ал эми тыныгуудан кийин ушундай 5 кап сатылган. Бир күндө канча килограмм кумшекер сатылган?



Сандын жазылышындагы цифралардын мааниси.

0, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9 цифраларынын жардамы менен ар кандай көп орундуу санды жазууга болот. Сандын жазылышындагы цифранын мааниси ал ээлеген орунга жараша болот.

205 639, 103 724, 832 001 сандарын оку. Биринчи сандын жазылышында 2 цифрасы миңдин 2 жүздүгүн, экинчи сандын жазылышында — 2 ондукту, үчүнчү сандын жазылышында — миңдин 2 бирдигин билдирет.

66 140 401, 308 000, 70 050 сандарынын жазылышында ар бир цифра эмнени билдирет?

67 Төмөнкү сандарды жаз жана алардын жазылышында нөлдөр эмнени билдирерин түшүндүр:

- 1) Жүз отуз эки миң.
- 2) Жүз отуз эки миң жети.
- 3) Жүз отуз эки миң кырк жети.

68 9 жана 0 цифраларынын жардамы менен бир беш орундуу, бир алты орундуу сан жаз.

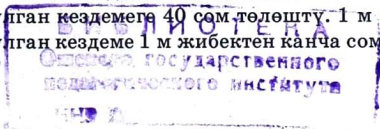
69 $4\ 000 + 5$ $300\ 000 + 60$ $600\ 470 - 400$
 $4\ 000 + 50$ $300\ 000 + 6$ $50\ 220 - 200$

70 Эгер:

- 1) $a = 42$ жана $b = 35$;
- 2) $a = 60$ жана $b = 48$ болсо, анда
 $a + b$ жана $a - b$

туюнтмаларынын маанилерин тап.

71 5 м жибек кездемеге 35 сом, ал эми 4 м жүндөн токулган кездемеге 40 сом төлөштү. 1 м жүндөн токулган кездеме 1 м жибектен канча сомго кымбат?





72 Апам бирдей 3 пачка печеньеден бардыгы 900 г, бирдей 2 куту конфетадан бардыгы 800 г сатып алды. Куту конфета пачка печеньеден канча граммга оор?

73 $70 \cdot 6$ $560 : 7$ $20 \cdot 6 : 4$ $609 + 268 - 357$
 $80 \cdot 6$ $630 : 7$ $30 \cdot 6 : 2$ $908 - 577 - 191$

САНДАРДЫ САЛЫШТЫРУУ.



Сандарды салыштыруунун ыкмалары.

Эки сандын кайсынысы чоң, кайсынысы кичине экенин билүү үчүн төмөнкүчө ой жүгүртсө болот: саноодо эки сандын кайсынысы мурда аталса, ошонусу кичине жана саноодо кайсынысы кийин аталса, ошонусу чоң болот. Мисалы, $7 < 8$, ал эми $8 > 7$; $99 < 100$, ал эми $100 > 99$. Көп орундуу сандарды разряды боюнча, жогорку разрядынан баштап салыштырууга да болот. Мисалы, $987 > 897$, анткени 9 жүзд. $>$ 8 жүзд.; $6\ 267 < 6\ 439$, анткени миң сандары бирдей, ал эми жүзү биринчи санда экинчидегиге караганда кичине.

74 Төмөнкү сандарды салыштыр:
 $94\ 875$ жана $94\ 895$ $99\ 999$ жана $100\ 000$
 $200\ 030$ жана $200\ 003$ $10\ 000$ жана $9\ 999$

75 1) Ар бир сандын жазылышында 2 цифрасы эмнени билдирет:

2, 20, 200, 2 000, 20 000, 200 000?

2) Сандын жазылышында ордун өзгөртүүдөн 2 цифрасынын мааниси кандайча өзгөрөрүн түшүндүр.

76 Окуучулар тогуз жүз кыркты төмөнкүчө жазышты: 940, 900 040, 9 040. Кайсы жазылышы туура экенин түшүндүр.

77 Үч тракторго заводдон төмөнкү номерлер берилген: 250 000, 249 999, 250 001. Булардын кайсынысы конвейерден биринчи чыккан, кайсынысы экинчи чыккан?

78 Ар бир туюнтмада амалдарды кандай тартипте аткаруу керектигин түшүндүр жана анын маанисин эсепте:

$$74 - 24 + 50 \quad 90 - (36 + 34) \quad 66 - 6 \cdot 9 + 1$$

$$40 : 4 \cdot 10 \quad 90 : (9 \cdot 10) \quad 44 + 36 : 4 \cdot 3$$

79 Жумушчу жети сааттык жумуш күнүндө 70 тетик, ал эми анын окуучусу бир күндө 6 саат иштеп ошондой 42 тетик жонуп иштетет. Жумушчу 1 саатта окуучусуна караганда канча тетикти көп жонуп иштетет?

Маселе төмөнкүдөй чыгарылгандай кылып суросун өзгөрт:

$$70 : 7 + 42 : 6$$

80 $60 \cdot 8$ $560 : 8$ $630 : 9 \cdot 6$ $150 + 50 : 5$ $0 : 8$

● $90 \cdot 9$ $540 : 9$ $120 : 4 \cdot 8$ $(270 + 30) : 3$ $0 : 8$

81 1) 1, 10, 100, 1 000 сандарынын жазылышында 1 цифрасы эмнени билдирет?

2) 1 ондук 1 бирдикке, 1 жүздүк 1 бирдикке караганда канча эсе чоң?

82 1) Ар бир мамычадагы сандарды салыштыр. Анын жазылышынын оң жагына бир нөлдү, эки нөлдү, үч нөлдү кошуп жазганда, ал сан канча эсе чоңоёт?

1	3	8	17
10	30	80	170
100	300	800	1 700
1 000	3 000	8 000	17 000

8000

800

80

8

2) Эгер 1 000, 3 000, 8 000, 17 000 сандарынын жазылышынын оң жактарынан бир нөлдү, эки нөлдү, үч нөлдү алып салса, алар кандайча өзгөрөт?

- 83 1) 57, 90, 300 сандарын 10 эсе, 100 эсе чоңойт.
2) 3 000, 60 000, 152 000 сандарын 10 эсе, 100 эсе, 1 000 эсе кичирейт.

84 $67\ 000 : 1\ 000$ $39\ 000 \cdot 10$ $102\ 000 : 10$
 $9\ 600 : 100$ $9\ 600 \cdot 100$ $102\ 000 : 100$

- 85 Төмөнкү сандарды салыштыр:
999 жана 1 000
999 жана 1 000
999 жана 999
415 760 жана 415 670

- 86 Жалпы дептердин 100 барагы бар. 10 000 барактан, 15 000 барактан ушундай канча дептер алууга болот?

- 87 Эгер ар бир кутуга 10 дон жумуртка салынса, анда 8 000 жумуртканы салуу үчүн канаттуулар фабрикасында канча куту даярдоо керек?

- 88 Мектеп аянтчасы тик бурчтук формасында. Аянттын узундугу 70 м, туурасы 30 м. Эгер эки кадам 1 м ди түзсө, бүт аянтчаны айланта басып чыгуу үчүн канча кадам шилтөө керек?

- 89 1) Узундугу 1 дм кесиндинин узундугунун жарымына барабар болгон АВ кесиндиси чий.
2) CD кесиндиси жарымынын узундугу 2 см ге барабар экенин билип, CD кесиндиси чий.

90 $(100 + 70) \cdot 4$ $190 \cdot 5$ $720 : 4$ $960 : 6$
 $(600 + 120) : 6$ $840 : 7$ $260 \cdot 3$ $950 : 5$

91 $\begin{array}{r} \times 123 \\ 3 \end{array}$ $\begin{array}{r} \times 234 \\ 2 \end{array}$ $\begin{array}{r} \times 337 \\ 2 \end{array}$ $\begin{array}{r} \times 98 \\ 6 \end{array}$ $\begin{array}{r} \times 87 \\ 8 \end{array}$ $\begin{array}{r} \times 309 \\ 3 \end{array}$

92 Калтырылгандарды толтуруу менен көчүрүп жаз:

- 1) 1 миңд. = \square жүзд. 2) 3 миңд. = \square жүзд.
 1 жүзд. = \square онд. 1 жүзд. = \square онд.
 Демек: Демек:
 1 миңд. = \square онд. 3 миңд. = \square онд.

93 1) Санда бардыгы канча бирдик, бардыгы канча ондук, бардыгы канча жүздүк, бардыгы канча миңдик бар экендигин кантип билүүгө болот?
 2 миңд. 8 жүзд. 4 онд. 6 бирд.

28 жүзд. 4 онд. 6 бирд.	2 миңд.
284 онд. 6 бирд.	28 жүзд.
2 846 бирд.	284 онд.
	2 846 бирд.

2846

2) 378, 6 517, 85 742, 375 264 сандарын жаз. Булардын ар биринде бардыгы канча ондук бар? (Астын чий.)

Бардыгы канча жүздүк бар?

3) Сандарды кара: 3 849 56018 370843.

Асты сызылган сандардын кайсынысы санда бардыгы канча ондук, жүздүк, миңдик бар экенин көрсөтөт?

- 94 $300 \cdot 100 : 10$ $(170 + 30) : 100$ $(870 - 90) \cdot 10$
 $900 \cdot 10 : 100$ $(480 + 20) : 10$ $(296 - 90) \cdot 100$
 $600 \cdot 10 : 1\ 000$ $900 \cdot 100 : 1\ 000$ $(609 - 600) \cdot 1\ 000$

95 Төмөнкү таблицаны толтур:

a	90		100
b	7	8	
$a \cdot b$		560	900

c	490		500
d	7	9	
$c : d$		60	5

- 96 Токуу фабрикасында 10 күндө 80 000 м кездеме токулду. Эгер күнүгө токулган кездемени бирдей деп эсептесе, 100 күндө канча кездеме токулат?
- 97 Жумушчу-текшерүүчү 10 мин ичинде 50 тетикти текшерет. Эгер минутасына ошончо тетик текшерсе, анда ал 1 саатта канча тетик текшерет?
- 98 $ABCD$ тик бурчтугун чий: AB жагынын узундугу 3 см ге барабар BC жагынын узундугу — 2 эсе узун. Тик бурчтуктун бардык жактарынын узундугунун суммасын эсепте.
- 99 $150 \cdot 6$ $680 : 4$ $369 \cdot 2$ $(90 + 60) \cdot 5 \cdot 0$
 $480 : 3$ $230 \cdot 4$ $328 \cdot 3$ $480 - 60 : 6 \cdot 2$
- 100 Сүрөттү кара. Индексин оку. Өз почта бөлүмүңдүн индексин билип, аны жаз. Үлгү боюнча индексин цифраларын жазганды үйрөн.

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9



- 101 6 800 санында бардыгы канча жүздүк бар?
 6 800 тыйында бардыгы канча сом бар?
 6 800 см де бардыгы канча метр бар?
 6 850 см де канча метр жана сантиметр бар?

102 Төмөнкүлөрдү:

1) 725 тый., 15 780 тый., 63 078 тый. ды сом жана тыйындар менен;

2) 6 380 см, 85 050 см ди метр жана сантиметр менен туюнт.



103 Чот менен эсепте:

$$\begin{array}{r} 99\,999 + 1 \\ 100\,000 - 1 \end{array} \qquad \begin{array}{r} 30\,000 - 1 \\ 699\,999 + 1 \end{array}$$



104 Эң кичине төрт орундуу (алты орундуу) санды жаз, эң чоң беш орундуу (алты орундуу) санды жаз.

105 Пионерлер үйүндө ар биринде 15 тен окуучу болгон 7 жаш техниктер ийрими, ар биринде 10 дон болгон 8 уз колдор ийрими жана ар биринде 12 ден окуучу болгон 6 сүрөт тартуучулар ийрими бар. Төмөнкү туюнтмалар эмнени билдирерин түшүндүр:

$$15 \cdot 7; \quad 10 \cdot 8; \quad 15 \cdot 7 - 10 \cdot 8; \quad 12 \cdot 6 + 10 \cdot 8$$



106 Бир телеграфчы кыз 6 саат ичинде 90 телеграмма, ал эми экинчиси ошол эле убакыт ичинде 120 телеграмма берген. Экинчи телеграфчы кыз саатына канча телеграмманы көп берген?

107 1) 600 дү алуу үчүн 200 дү кайсы санга көбөйтүү керек? 600 дү 200 гө бөл.

$$\begin{array}{r} 2) \quad 80:40 \qquad 100:20 \qquad 56:14 \qquad 96:24 \\ \quad 800:400 \qquad 900:300 \qquad 78:13 \qquad 84:12 \end{array}$$

108

146 · 5	690 : 3	72 : 24	207 000 : 10
235 · 4	960 : 8	72 : 18	207 000 : 100

- 109 Чотту пайдаланып, төмөнкү мисалдарды чыгар:
 $999\ 000 + 1\ 000$ $900\ 000 + 100\ 000$ $999\ 999 + 1$



Миллион саны

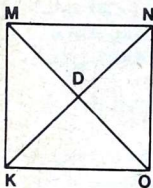
Миңдин 10 жүздүгү, миңдин 1 миңдигин же 1 миллионду түзөт.

Миллион мындайча жазылат: 1 000 000.

Бул жаңы класстын — миллиондор классынын бирдиги (211-б. кара).

- 110 Эгер 100 бети бар китептин калыңдыгы 1 см болсо, 1 000 000 бети бар китептин калыңдыгы кандай болорун элестетип көр.

- 111 999 996 санынан чоң болгон бардык алты орундуу сандарды жаз.



- 112 $129 \cdot 6$ $175 \cdot 4$ $96 \cdot 7 - 96$ $609 - 97$
 $318 \cdot 3$ $198 \cdot 5$ $89 \cdot 9 - 89$ $804 + 98$

- 113 Чокусу d болгон бардык үч бурчтуктардын аталышын көчүрүп жаз.

- 114 Окуучу 70 тый. га 14 тый. дык дептерден, 80 тый. га 20 тый. дык дептерден сатып алды. Окуучу бардыгы канча дептер сатып алган?
 Маселе төмөнкүдөй чыгарылгандай кылып сууроосун өзгөрт:

$$70:14 - 80:20$$

- 115 180, 3 400, 13 600 сандарынын ар бирин 10 эсе чоңойт. Алынган сандарды 100 эсе кичирейт.

- 116 $30\ 000 : 100 \cdot 1\ 000$ $2\ 000 \cdot 10$ $50\ 100 : 100$
 ● $30\ 000 : 1\ 000 \cdot 100$ $2\ 000 + 10$ $50\ 100 - 100$

БЫШЫКТОО ҮЧҮН КӨНҮГҮҮЛӨР.

- 1 Төмөнкү текстти окуп чыгып сандарды цифрлар менен жаз: «Беш жыл ичинде студенттердин курулуш отряды жыйырма эки миң турак үй, эки миңден ашык мектеп, тогуз жүз элүү бала бакча курган». Ар бир санды жазуу үчүн канча цифра керек болгон?

- 2 Төмөнкүлөрдү камтыган сандарды жаз:

40 миңд. 60 бирд. 100 миңд. 1 бирд.

- 3 40 миңд. 6 бирд. 101 миңд. 10 бирд.

9 миңд. 9 бирд. 9 миңд. 90 бирд. 395 028, 602 003 сандарынын ар бир разрядында канча

- 4 бирдик бар? Бул сандардын ар бир классында канча бирдик бар? Жүздүктү, он миңдикти, жүз миңдикти алуу үчүн 1 цифрасынан кийин канча нөл жазуу керек?

- 5 Төмөнкү барабарсыздыктардын тууралыгын текшер:

$5\ 312 < 5\ 320$ $900\ 001 > 901\ 000$

- 6 1) Берилген 3, 7, 0, 8 цифраларын ар бир жолу пайдаланып төрт орундуу 6 санды жаз.

2) Бул сандардын жазылышында 7 цифрасы эмнени билдирет?

- 7 7 цифрасын пайдаланып бир орундуу, эки орундуу, үч орундуу, төрт орундуу сандарды жаз.

- 8 $a=900$, $a=1\ 000$, $a=100\ 000$ болгон учурдагы $a:10$, $a:100$, $a+1$, $a-1$ туюнтмаларынын маанилерин тап.

- 9 Төмөнкү айланма мисалдарды чыгар:

$$280 + 120$$

$$600 - 60$$

$$90 \cdot 4$$

$$400 : 8$$

$$450 + 150$$

$$360 - 80$$

$$50 \cdot 9$$

$$540 : 6$$



Самолёттун типтери			
	АН-24	Ty-154	Ил-86
Жүргүнчүлөрдүн саны	50	164	350
Эң бийик учушу (метр менен)	8 900	12 300	12 000
Учуу алдындагы күүлөнүү жолунун узундугу (метр менен)	700	1 400	1 500
Жүгү бар самолёттун массасы (килограмм менен)	64 000	94 000	206 000

Таблицаны пайдаланып:

1) $1\,500 - 700$, $12\,300 - 12\,000$ туюнтмалары эмнени билдирерин түшүндүр;

2) салыштырууга маселе түз жана чыгар;

3) үч рейсте АН-24 самолёту менен канча жүргүнчүнү ташып жеткирүүгө болорун бил. Төмөнкү туюнтма боюнча маселе түз жана чыгар:

$$164 - 50 \cdot 3, \quad 350 - 50 \cdot 3.$$

11 Таблицадагы сандык берилиштерди пайдаланып, $\square \cdot 10 + \square \cdot 2$ түрүндө чыгарылуучу маселе түз.

12 Бригада айына 240 тан токуучу машина чыгарып 1-ноябрга карата жылдык планын аткарды. Жылдык планы кандай болгон? Эгер жылдын калган ар бир айында 250 дөн машина чыгарышса, бригада пландан тышкары канча машина чыгарган?

- 13 $(160+40) \cdot 5$ $290-90 \cdot 3$ $600-150:5$
 $170+30 \cdot 4$ $(480-80) \cdot 2$ $680-280:4$
- 14 $64:4$ $72:3$ $84:3$ $96:6$ $80:4$
 $64:32$ $72:12$ $84:21$ $96:12$ $80:16$
- 15 Туюнтмаларды жаз жана алардын маанилерин тап:
 1) 360 жана 240 сандарынын суммасын 1 эсе кичирейт.
 2) 2 500 жана 100 сандарынын тийиндисин 25 ке кичирейт.
- 16 400, 100, 2 сандары менен ар кандай туюнтмаларды түзүп, алардын маанилерин тап.
- 17 $\begin{array}{r} \times 279 \\ \underline{\quad 3} \end{array}$ $\begin{array}{r} \times 409 \\ \underline{\quad 2} \end{array}$ $\begin{array}{r} \times 225 \\ \underline{\quad 4} \end{array}$ $\begin{array}{r} \times 78 \\ \underline{\quad 5} \end{array}$ $\begin{array}{r} \times 55 \\ \underline{\quad 8} \end{array}$
- 18 $\begin{array}{r} + 421 \\ \underline{\quad 87} \end{array}$ $\begin{array}{r} - 508 \\ \underline{\quad 97} \end{array}$ $\begin{array}{r} - 604 \\ \underline{531} \end{array}$ $\begin{array}{r} + 340 \\ \underline{284} \end{array}$ $\begin{array}{r} - 723 \\ \underline{675} \end{array}$

КАЙТАЛОО ҮЧҮН СУРООЛОР.

- 1) Саноо кайсы сандан башталат? Саноодо берилген сандан кийин келүүчү санды кантип алууга болот?
- 2) Ар бир класста канча разряд бар? Алар кандайча аталышат?
- 3) Каалаган разряддын 10 бирдиги кийинки разряддын 1 бирдигин түзөрүн мисал менен көрсөт.
- 4) Сандарды жазуу үчүн биз пайдаланган цифраларды ата. Ар кандай сандарды бир эле цифра менен кантип жазууга болорун көрсөт.
- 5) Берилген сандан 10 эсе, 100 эсе, 1 000 эсе чоң (кичине) санды кантип алуу керек?



ЧОНДУКТАР.



Узундук, масса, убакыт сыяктуу чоңдуктарды, аларды ченегенди эбак билесиң.

Төртүнчү класста узундуктун, массанын, убакыттын жаңы бирдиктери менен, ошондой эле жаңы чоңдуктар менен таанышасың.

УЗУНДУКТУН БИРДИКТЕРИ.

- 117 Километрден баштап сантиметрге чейинки сага белгилүү болгон узундуктун бирдиктерин ата.



Миллиметр.

Узундуктун сантиметрден бир кыйла кичине бирдиги **миллиметр** деп аталат. 1 сантиметрде 10 миллиметр бар.

$$1 \text{ см} = 10 \text{ мм}$$

- 118 АВ кесиндисинин узундугу см мм.





119 1) *AB, CD, KM* кесиндилеринин узундуктары эмнеге барабар? Адегенде көз өлчөмү менен аныкта, андан кийин ченеп жаз.

2) Ар бир кесиндинин узундугун миллиметр менен туюнт.

120 Узундугу 1 см 5 мм жана 95 мм болгон кесиндини чий.

121 Калтырылгандарды толтуруу менен көчүрүп жаз:

$620 = \square$ онд. $756 = \square$ онд. \square бирд.
 $620 \text{ мм} = \square \text{ см}$ $756 \text{ мм} = \square \text{ см}$ $\square \text{ мм}$

122 1) 6 га бөлүнүүчү 6 дан 60 ка чейинки сандарды жаз.

2) 6 га бөлгөндө калдыгында 2 алынгандай 6 дан 60 ка чейинки сандарды жаз.

123 Төмөнкү туюнтмаларды жазып, алардын маанилерин тап:

1) 830 жана 170 сандарынын суммасын 10 эсе кичирейт.

2) 650 жана 500 сандарынын айырмасын 100 эсе чоңойт.

124 10 тыйынга түстүү 5 барак сатып алса болот. Ушундай барактан 20 тыйынга, 1 сомго, 2 сомго канчаны сатып алса болот?

125 «Москвич» жеңил машинасы 2 саат жүргөндө 18 л бензин сарптайт. 45 л бензин канча саат жүргөнгө жетет?

126 $200 - 80 : 2 + 60$ $448 - (346 - 267)$
 $300 - 90 : 3 + 70$ $807 - (285 + 198)$

$206 \cdot 4$ $75 \cdot 8 \cdot 0$
 $307 \cdot 3$ $86 \cdot 5 : 1$

127 Төмөнкү таблицаны жазып, эске тутуп ал:

$$1 \text{ км} = 1\,000 \text{ м}$$

$$1 \text{ дм} = 10 \text{ см}$$

$$1 \text{ м} = 10 \text{ дм}$$

$$1 \text{ см} = 10 \text{ мм}$$

2) Ушул таблицаны пайдаланып 1 дм де канча миллиметр; 1 м де канча сантиметр бар экенин эсепте.

128 Лыжа тебүү мелдешинин 3 км, 5 км, 10 км аралыктар боюнча өткөрүлөт. Ушул аралыктарды метр менен туюнт.

129 Бүркүт 3 000 м, илегилек — 2 000 м, турна 4 000 м бийиктикке чейин көтөрүлүп учат. Ушул куштардын учуу бийиктиктерин километр менен туюнт.



130 Жердеги океандын эң терең түбү 11 022 м ге жетет. Бул километр жана метр менен канча болот?

131 Самолёттордун учуу бийиктиктерин километр жана метр менен туюнт (26-беттеги таблицаны кара).



132 Телевизорлордун экрандарынын өлчөмдөрү миллиметр менен көрсөтүлгөн. Аларды сантиметр менен туюнт.



133 Шаарлардын арасындагы аралык 600 км. Поезд 500 км ди өтү. Калган жол өтүлгөн жолдон канча эсе кыска?

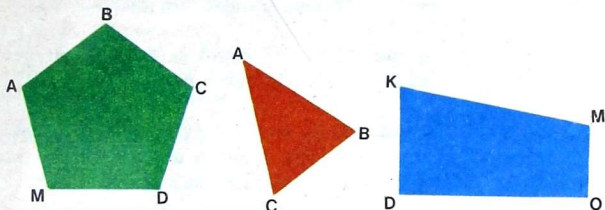


134 Бала аркан менен 25 дм бийиктикке көтөрүлүүгө тийиш. Ал 5 дм ге көтөрүлдү. Калган жолу көтөрүлгөн жолунан канча эсе узун?

$$135 \quad 72\,308 - 300 \quad (105\,100 - 100) : 1000 \quad 97 \cdot 9 - 184$$

$$\bullet \quad 60\,000 + 90 \quad 105\,100 : 100 - 1000 \quad 86 \cdot 8 - 389$$

- 136 Ар бир көп бурчтуктун бардык жактарынын узундуктарынын суммасын тап:



Периметр.

Көп бурчтуктун бардык жактарынын узундуктарынын суммасы периметр деп аталат.

- 137 Тик бурчтуктун жактары 28 мм жана 46 мм. Анын периметрин тап.

- 138 Төмөнкүлөрдү ченөөдө узундуктун кайсы бирдиктери пайдаланылгандыгын ойлоп тап жана жазылбай калгандарды жазуу менен оку:

- 1) Карандаштын узундугу — 18 ...
- 2) Столдун туурасы — 6 ...
- 3) Шаардан кыштакка чейинки аралык — 18 ...
- 4) Телеграф карагайынын бийиктиги — 6 ...

- 139 Чуркоо боюнча мелдештин эң алыс аралыгы 42 195 м. Бул канча километр жана метр болот?

- 140 Спортсмен кыз 2 м 06 см, ал эми спортсмен бала 2 м 41 см бийиктикке секирди. Секирүү бийиктиктин сантиметр менен туюнт.

- 141 Калтырылгандарды толтуруп, көчүрүп жаз:

$$50 \text{ бирд.} = \square \text{ онд.} \quad 10 \text{ мм} = \square \text{ см}$$

$$365 \text{ бирд.} = \square \text{ онд.} \quad \square \text{ бирд.} \quad 184 \text{ мм} = \square \text{ см} \square \text{ мм}$$

$$2\,120 \text{ бирд.} = \square \text{ жүзд.} \quad \square \text{ онд.} \quad 1\,195 \text{ мм} = \square \text{ см} \square \text{ мм}$$

142 Көчөнүн бир жагында мектеп, дүкөн, аптека бар. Мектептен дүкөнгө чейин 300 м, ал эми дүкөндөн аптекага чейин 200 м. Мектептен аптекага чейинки аралык кандай болорун бил жана сүрөтүн чий. (Ар кандай учурларды кара.)

143 $199\ 999 + 1$ $57\ 208 \cdot 10$ $350 - 150 : 5$ $76 \cdot 9$
 $500\ 000 - 1$ $57\ 208 + 10$ $900 - 600 : 6$ $87 \cdot 8$

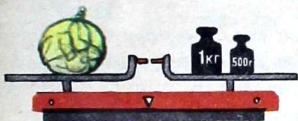
144 Кир жуулучу жайда ар бир жолу бирдей сандагы кир жуулуп, 3 смена ичинде 6 т кир жуулду.
● 24 жумушчу сменада канча кир жуулат?

«Ойлогон санды тап» оюну

- 1) Каалагандай эки орундуу сан ойло.
Ага 41 ди кош.
Алынган суммадан ойлогон санды кемит.
Эмне үчүн натыйжада 41 саны алынгандыгын түшүндүр.
- 2) Нөлдөн башка каалагандай бир орундуу санды ойло.
Аны 9 га көбөйт.
Натыйжасын ойлогон санга бөл.
Эмне үчүн 9 алынгандыгын түшүндүр.
- 3) Нөлдөн башка каалагандай бир орундуу санды ойло. Аны 5 эсе чоңойт.
Натыйжасынан ойлогон санды кемит.
Алынган айырманы ойлогон санга бөл.
Натыйжасына 96 ны кош.
100 алынды.
Эмне үчүн ар дайым 100 алынарын түшүндүр.

МАССАНЫН БИРДИКТЕРИ.

- 145 Сүрөттү карап көр. Бир түп капустанын, дарбыздын массасы эмнеге барабар?



- 146 Бир ящик алманы, бир алманы таразага тартканда массанын кандай бирдигин пайдалануу ыңгайлуу?!



Тонна.

Центнер.

Чоң жүктөрдүн массаларын өлчөө үчүн массанын килограммдан чоң бирдиктери — центнер жана тонна пайдаланылат. 1 центнерде 100 килограмм бар. 1 тоннада 1000 килограмм бар.

$$1 \text{ ц} = 100 \text{ кг}$$

$$1 \text{ т} = 1000 \text{ кг}$$

- 147 1 капта 50 кг картошка бар. 1 ц картошканы салуу үчүн канча кап керек? (1 ц ди килограмм менен туюнт.)
- 148 Жүк салынган «Москвич» автомобилдин массасы 1275 кг. Автомобилдин массасы 1 т. Жүктүн массасы эмнеге барабар?
- 149 (Оозеки.) 1) 3 ц де, 8 ц де, 10 т да, 2 т да канча килограмм бар?
2) 1 т да, 1 т 5 ц де, 200 кг да канча центнер бар?
3) 1 000 000 г ды көтөрө аласыңбы?





150 (Оозеки.) Кайсы теңдемеде x саны 9 га барабар?

$$9 + x = 39 \quad 6 \cdot x = 54 \quad 45 : x = 9 \quad 72 : x = 8$$

151 Жактары 40 мм жана 35 мм болгон тик бурчтук чий. Анын периметрин тап.

152 Совхоздо 100 парник бар. Алардын бештен бир бөлүгүн пияз, ал эми калганын бадыраң ээлейт. Жашылчанын ар бир түрү канча парникти ээлейт?

153 $8\,300 : 10 - 30$ $200 : (310 - 300) : 5$ $61\,000 - 1$
 $36 \cdot 1000 + 20$ $400 : (460 - 360) \cdot 4$ $49\,099 + 1$

154 $(987 - 879) \cdot 6$ $2 \cdot (293 + 62)$ $3 \cdot 332 - 824$

155 Сага белгилүү болгон массанын бирдиктерин эң кичинесинен баштап айтып бер.

156 1 кг да канча баш пияз (алма, картошка) бар деп ойлойсуң.

Таразага тартуу менен текшер.

157 Төмөнкү таблицаны көчүрүп жаз жана эсиңе сакта:

$1 \text{ кг} = 1\,000 \text{ г}$	$1 \text{ т} = 1\,000 \text{ кг}$
$1 \text{ ц} = 100 \text{ кг}$	$1 \text{ т} = 10 \text{ ц}$

158 Пилдин массасы 5 т. Бул канча килограмм? Канча центнер?

159 Жүк жүктөлгөн самолёттун массасын тонна менен туюнт.

(26-беттеги таблицаны кара.)



160 1 кг таштанды кагаздан 25 дептер даярдоого болот. 1 ц таштанды кагаздан канча дептер жасоого болот? 1 т таштанды кагазданчы?

161 Бегемот бир күндө 200 кг чөп, ал эми пил 600 кг чөп жейт. Бегемотко жана пилге 10 күнгө канча тонна чөп керек?

162 Тийиндини жана калдыкты тап, мында калдык ар дайым бөлүүчүдөн кичине болушу керектигин эсиңе тут:

$82:9$	$73:8$	$36:7$	$81:20$	$61:30$
$89:9$	$79:8$	$41:7$	$99:20$	$89:30$

163 Төмөнкү теңдемелердин кайсынысында x саны 270 ке барабар?

$100+x=370$	$x+350=500$
$x-170=630$	$400-x=130$

164 $7\ 000 \cdot 10 + 6\ 000$ $999\ 999 + 1$ $64 \cdot 7$
● $8\ 600 \cdot 100 - 60\ 000$ $1\ 000\ 000 : 10$ $45 \cdot 9$

165 Бир мамычага узундуктун, экинчисине — массанын бирдиктеринин аталышын көчүрүп жаз: метр, килограмм, грамм, сантиметр, дециметр, миллиметр, тонна.

166 1) 1 см ге караганда 1 мм, 1 дм ге караганда 1 см, 1 км ге караганда 1 м канча эсе кичине?
 2) 1 ц ге караганда 1 т, 1 кг га караганда 1 т, 1 кг га караганда 1 ц канча эсе чоң?

167 Туура барабардык алынгандай кылып, узундуктун жана массанын бирдиктеринин калтырылып кеткен аталыштарын жаз:

$1 \dots = 10 \dots$ $1 \dots = 100 \dots$ $1 \dots = 1\ 000 \dots$

- 168 Төмөндө калтырылгандарды толтур жана көчүрүп жаз:

$$20 \text{ км} = \square \text{ м} \quad 20 \text{ дм} = \square \text{ см} \quad 200 \text{ мм} = \square \text{ дм}$$

$$10 \text{ кг} = \square \text{ г} \quad 40 \text{ см} = \square \text{ мм} \quad 300 \text{ см} = \square \text{ м}$$

$$50 \text{ т} = \square \text{ кг} \quad 30 \text{ т} = \square \text{ ц} \quad 500 \text{ кг} = \square \text{ ц}$$

- 169 Таблицаны толтур:

Бөлүнүүчү	56	54	8					
Бөлүүчү				6	9	9	10	100
Тийинди	7	9	8	7	1	0	30	600

- 170 Чыгарылышын түшүндүр жана текшерүүнү аткарып:

$$\begin{array}{r} 945 \overline{) 315} \\ \underline{9} \\ 4 \\ \underline{3} \\ 15 \\ \underline{15} \\ 0 \end{array} \quad \begin{array}{r} 548 \overline{) 274} \\ \underline{4} \\ 14 \\ \underline{14} \\ 8 \\ \underline{8} \\ 0 \end{array} \quad \begin{array}{r} 348 \overline{) 87} \\ \underline{32} \\ 28 \\ \underline{28} \\ 0 \end{array} \quad \begin{array}{r} 686 \overline{) 98} \\ \underline{63} \\ 56 \\ \underline{56} \\ 0 \end{array}$$

- 171 Нан заводу суткасына 3 сменада иштейт жана ар бир сменада 12 т кара нан, 6 т бөлкө бышырат. 1 сутка ичинде, 10 сутка ичинде канча тонна бөлкө нан бышырылат?

- 172 1) Маселенин шартын оку:
«Нан заводуна ар бир вагондо 50 т дан 10 вагон кара буудайдын унун жана ар бир вагондо 48 т дан ошончо вагон буудай унун алып келишти».
- 2) Төмөнкү туюнтма эмнени билдирерин түшүндүр:

$$50 \cdot 10 + 48 \cdot 10 \quad (50 - 48) \cdot 10$$



6



12

$$173 \quad 90\,999 + 1 \quad 401\,100 - 100 \quad 1\,000 : 1\,000 \quad 0 : 100$$

$$\bullet \quad 90\,000 - 1 \quad 401\,100 : 100 \quad 1\,000 \cdot 1\,000 \quad 0 : 100$$



Калдыктуу
бөлүүнү
текшерүү.

Төмөнкү чыгарылышты кара жана текшерүү кандайча аткарылгандыгын эсиңе сакта:

Бөлүнүүчү	$\begin{array}{r} 288 \\ - 25 \\ \hline 38 \\ - 35 \\ \hline 3 \end{array}$	Бөлүүчү	Текшерүү:	
	57	Тийинди		1) $3 < 5$
				2) $57 \cdot 5 = 285$
				3) $285 + 3 = 288$

Калдыктуу бөлүүнү текшерүү төмөнкүчө аткарылат:

- 1) Калдык жана бөлүүчү салыштырылат: калдык бөлүүчүдөн кичине болушу керек ($3 < 5$).
- 2) Тийинди бөлүүчүгө көбөйтүлөт ($57 \cdot 5 = 285$).
- 3) Алынган натыйжага калдык кошулат ($285 + 3$).

Эгер бөлүнүүчү (288) алынса, анда калдык менен тийинди туура табылган болот.

174 Окуучу кантип чыгарганын жана текшергенин кара, ал кандай ката кетиргенин түшүндүр:

$$80 : 20 = 3 \quad (\text{калд. } 20) \qquad 61 : 9 = 6 \quad (\text{калд. } 7)$$

Текшерүү:

- 1) $20 = 20$
- 2) $20 \cdot 3 = 60$
- 3) $60 + 20 = 80$

Текшерүү:

- 1) $7 < 9$
- 2) $9 \cdot 6 = 54$
- 3) $54 + 7 = 61$

$$40 : 15 = 1 \quad (\text{калд. } 25).$$

Текшерүү:

- 1) $25 > 15$
- 2) $15 \cdot 1 = 15$
- 3) $15 + 25 = 40$

- 175 Калдыктуу бөлүүнү аткар жана текшерүү жүргүз:
76:8 54:11 612:7 792:6

- 176 Ар бир корзинага 100 даанадан лимон салышты. Эгер 15 корзинага салынгандан кийин дагы 30 лимон калса, анда бардыгы канча лимон болгон?

- 177 Чондуктардын маанилерин салыштыр:
15 т жана 1 500 кг 50 кг жана 5 000 г
3 т жана 300 ц 2 700 кг жана 27 ц
9 ц жана 1 000 кг 850 ц жана 80 т
7 200 мм жана 72 км
1 000 мм жана 1 м
360 дм жана 3 000 мм

- 178 Теңдемелерди чыгар:
 $1000 + x = 1\ 005$ $x + 200 = 3\ 200$
 $20\ 007 - x = 20\ 000$

- 179 1 л суунун массасы 1 кг. 100 л суунун массасы канча? 1 000 л суунукучу?

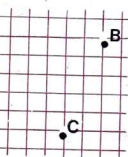
- 180 Эгер бош банканын массасы 260 г, ал эми каймак куюлгандагы массасы 760 г болсо, банкага куюлган каймактын массасын тап.

- 181 Балыкчылык колхозу бир жылда 30 000 т балык кармоого тийиш. Балыкчылар 30 290 т балык кармашты. Алар планды канча тоннага ашык аткарышкан?

- 182 $80 \cdot 5 + 50 \cdot 3$ $700 - 630 : 7 + 10$ $50\ 000 : 1\ 000$
 $124 \cdot 1 + 26 \cdot 0$ $400 - 320 : 4 - 20$ $50\ 000 : 100$

- 183 Дептерге сүрөттө көрсөтүлгөндөй чекиттерди кой. Аларды үч бурчтук алынгандай кылып, кесиндилер менен туташтыр.

● Анын периметрин тап.



УБАКЫТТЫН БИРДИКТЕРИ



Убакыттын жыл, ай, жума, сутка сыяктуу бирдиктерин мурда эле билгенсиң.

Эсиңе сакта: бир жылда 12 ай;
бир айда 30 же 31 сутка
(февралда 28 же 29 сутка) бар.

Жыл

- I — январь
- II — февраль
- III — март
- IV — апрель
- V — май
- VI — июнь
- VII — июль
- VIII — август
- IX — сентябрь
- X — октябрь
- XI — ноябрь
- XII — декабрь

Сүрөттү кара жана төмөнкүлөрдү ата:

- 1) Жыл ичиндеги бүт айларды ирети боюнча.
- 2) Кыш (жаз, жай, күз) айларын.
- 3) I, IV, IX, II сыяктуу белгиленген айларды.
- 4) 30 күнү бар айларды. Алардан канчоо?
- 5) 31 күнү бар айларды. Алардан канчоо?
- 6) Февралда канча күн бар?

184 Бир жылда канча сутка бар экенин эсепте.

Бир жылда 365 же 366 сутка бар.

185 1980-, 1984-, 1988-жылдарда февралда 29 сутка болгон. 4 жыл өткөндөн кийин ушунун эле өзү кайталанат? Бул канчанчы жылы болот?

186 Эгер февралда 28 күн болсо, анда канча жума болот?

187 Ушул жылдын 27-сентябрында Нурзатка 6 ай болду. Нурзаттын туулган күнүнүн датасын айтып бер.

188 Окуу жылынын биринчи чейреги 1-сентябрда башталып 4-ноябрда бүтөт. Окуу жылынын биринчи чейреги канча күнгө созулат?

- 189 Бир пионер отряды 273 кг, экинчи отряды биринчиге караганда 73 кг аз, ал эми үчүнчүсү экинчиге караганда 2 эсе көп таштанды кагаз чогултушкан. Үч отряд бардыгы канча килограмм таштанды кагаз чогулткан?

- 190 Консерва заводунда күнүгө 3 000 банка консерва чыгарылат. Жаңы техниканы ишке киргизгенден кийин күнүмдүк чыгаруу 1 000 банкага көбөйгөн. 10 күн мурда канча банка консерва чыгарылган, эми канча чыгарылат?

- 191 Калдыктуу бөлүүнү аткар жана чыгарылышын текшер:

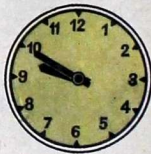
$$70:8 \quad 80:30 \quad 17:9$$

$$70:9 \quad 79:40 \quad 15:8$$

- 192 $23\,000 + 25$ $7\,050 - 7\,000$ $9\,875 - 800$
 $18\,000 + 350$ $6\,080 - 80$ $3\,546 - 40$

- 193 $(30\,000 + 1\,000):100$ $109 + 299 \cdot 3$ $945:7$
● $30\,000 + 1\,000:100$ $(940 - 872) \cdot 8$ $843:3$

- 194 Сүрөттү карап, ар бир саат кайсы убакытты көрсөтүп тургандыгын айт. Ушул сааттар боюнча сутканын убактары: эртең мененби же кеч курунбу, күнбү же түнбү аныктоого болобу?





0 сааттан
24 саатка
чейинки
убакыт.



Сен суткада 24 саат бар экенин билесиң. Бирок сааттын циферблатында 1 ден 12 ге чейинки гана сандар турат. Ошондуктан, убакытты атоо менен кээде эртең мененби же кеч курунбу, күнбү же түнбү деп тактоого туура келет. Мисалы, кечки саат 7 же эртең мененки саат 7. Саноону сутка башталгандан акырына чейин жүргүзүү ыңгайлуу болот. Сутканын башталышы — 0 саат. 0 сааттан күндүзгү саат 12 ге чейин сутканын биринчи жарымы өтөт. Саат 12 ден кийин бир саат өткөндө 13 саат (же күндүзгү саат 1), дагы бир саат өткөндө 14 саат (же күндүзгү саат 2) ж. б. болот. Сутка башталгандан 24 саат өткөндө саат кайрадан 0 саатты көрсөтөт.

- 195 Жогорку сүрөттү кара. «Электроника» сааты күндүзгү саатты көрсөтүп жатабы же түнкүбү? Эгер жебеси бар саатты караса, бул суроого жооп берүүгө болобу?
- 196 Электрондук сааттар кайсы убакытты көрсөтөт? Бул сутканын кайсы убагы (эртең мененби, күндүзбү, кеч курунбу, түнбү)?
- 197 Сааттын циферблатынан 8 саатты; 17 саатты; 10 саатты; 22 саатты; 7 саатты; 19 саатты; 0 саатты; 12 саатты; 23 саат 15 мин көрсөт.
- 198 Сен саат канчада турасың? Мектепке канчада жөнөйсүң? Саат канчада уктайсың?
- 199 Эгер азыр түнкү саат 2 болсо, сутка башталгандан бери канча убакыт өткөн? Эртең мененки саат 9 болсочу? Күндүзгү саат 3 болсочу?
- 200 Эгер сутка башталгандан бери 16 саат өтсө, азыр кайсы убакыт экендигин башкача дагы кантип айтууга болот? 20 саат өтсөчү? 13 саат 30 мин

өтсөчү? 21 саат 40 мин өтсөчү; 23 саат 45 мин өтсөчү?

201 Төмөнкүлөрдү:

1) 5 сутканы, 2 сут. 12 саатты, 120 мин ны саат аркылуу;

2) 48 саатты, 72 саатты, 96 саатты, 2 жуманы, 3 жуманы сутка аркылуу;

3) 3 жылды, 6 жылды, 8 жыл 4 айды ай аркылуу;

4) 24 айды, 60 айды, 84 айды, 96 айды жыл аркылуу туюнт.

202 (Оозеки.) Теңдемелерди чыгар:

$$x - 9 = 1\ 000 \qquad 6\ 000 + x = 6\ 030$$

$$x - 90 = 1\ 000 \qquad 6\ 000 + x = 6\ 300$$

$$7\ 600 - x = 7\ 000$$

$$7\ 060 - x = 7\ 000$$

203 1 ц алмадан 16 кг как алынды. Кактын массасы алманын массасынан канча килограммга жеңил? (1 ц ди килограмм менен туюнт.)

Алмурут салынган ящиктин массасы 15 кг.

204 Ящиктин массасы 3 кг. Ушундай 10 ящикте канча килограмм алмурут бар?

205 $999 + 1$ $900\ 000 + 3$ $40\ 330 - 30$

$$10\ 000 - 1 \qquad 796\ 666 - 600 \qquad 800\ 700 + 1\ 000$$

206 $6\ 000 : (20 \cdot 5) \cdot 6$ $(525 - 238) \cdot 3$ $(924 - 207) : 3$

● $1\ 000 : (90 : 9) \cdot 10$ $(517 - 450) \cdot 9$ $(413 + 196) : 7$

Кандайдыр бир окуя качан башталып, качан бүткөнүн, ал канча убакытка созулганын билүүгө берилген маселелерди чыгаруу үчүн сааттын моделдерин, табель-календарды пайдаланууга болот. Мындай маселелерди арифметикалык амалдар менен да чыгарууга болот.

207 Сабак саат 9 да башталып 4 сааттан кийин бүттү. Циферблатты пайдаланып, сабак канчада бүткөнүн айт.

208 Төмөнкүлөрдү кайсы амалдын жардамы менен билүүгө болот:

1) эгер азыр саат 0; саат 5; саат 15; саат 20 болсо, 4 сааттан кийин саат кайсы убакытты көрсөтөрүн;

2) 14 сааттан 20 саатка чейин; 1 сааттан 6 саатка чейин канча убакыт өтөрүн;

3) эгер азыр саат 7; саат 13; саат 16; саат 24 болсо, 4 саат мурун саат кайсы убакытты көрсөткөнүн?

209 Апасы 12-мартта Тилекке, атасы келе турган поезд Фрунзеге 1 сутка 3 сааттан кийин келерин айтты. Тилек саатты караса 17 эле. Поезд качан жана саат канчада келет?

210 Сутканын үчтөн бир бөлүгү, сутканын жарымы, сааттын төрттөн бир бөлүгү, сааттын жарымы, жылдын төрттөн бир бөлүгү эмнеге барабар?

211 Туристтер жолдо 2 саат болушкан. Бул убакыттын үчтөн бир бөлүгүн дарыядан өтүүгө кетиришти, ал эми калган мезгилде жөө басышты. Туристтер жөө канча убакыт басышкан? (Саатты минута менен туюнт.)

212 Китепте үч аңгеме бар. Алар 112 бетти ээлейт. Биринчинин 30 бети бар, экинчисиники — биринчиге караганда 29 бетке көп. Үчүнчү аңгеме канча бетти ээлейт?

213 Кинотеатрда күндүзгү сеанска 210 билет, эртең мененки сеанска күндүзгүгө караганда 60 билетке аз, ал эми кечки сеанска эртең мененкиге караганда 2 эсе көп билет сатылды. Кечки сеанска канча билет сатылган?

214 Төмөнкүлөрдүн тийиндиси менен калдыгын тап жана чыгарылышын текшер:

86:9 452:8 223:3 675:7



215 $900\ 008 + 50\ 000$ $601\ 000 - 1\ 000$ $930 - 146 \cdot 5$
 ● $470\ 050 - 70\ 000$ $601\ 000 : 1\ 000$ $910 - 864 : 4$

216 Төмөнкү маселелердин чыгарылышын жаз:
 1) Шаар ичине экскурсия эртең мененки саат 9 да башталып, күндүзгү саат 12 де бүттү. Экскурсия канча саатка созулган?

2) Спектакль саат 13 тө башталып, 3 саатка созулган. Спектакль качан бүткөн?

3) Пионерлер жыйыны саат 14 тө бүткөн. Жыйын 1 саатка созулса, канчада башталган?

217 1) Күн саат 6 да чыгып, саат 19 да баткан. Күндүн узактыгын бил. Чыгарылышын жаз.

2) Төмөнкүдөй чыгарыла турган эки маселе түз:

$6 + 13 = 19$ Жообу: күн саат 19 да баткан.

$19 - 13 = 6$ Жообу: күн саат 6 да чыккан.

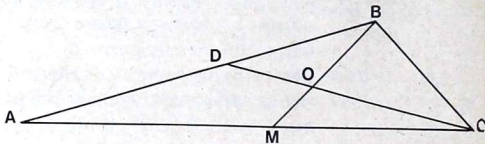
218 Төмөнкү барабарсыздыктардын тууралыгын текшер:

$22\ \text{саат} > 1\ \text{сутка}$ $230\ \text{ц} > 23\ \text{т}$ $3\ \text{км} < 300\ \text{м}$

$2\ \text{саат} < 20\ \text{мин}$ $2\ \text{сут} < 50\ \text{саат}$ $5\ \text{см} > 500\ \text{мм}$

219 Заводдо санаторийлерге, эс алуу үйлөрүнө жана турбазаларга 360 жолдомо алышты. Бул жолдомонун төрттөн бир бөлүгү санаторийлерге, 140 жолдомосу — эс алуу үйлөрүнө берилген. Турбазаларга канча жолдомо алынган?

220 Чокуларынын бири болуп А чекити эсептелген; О чекити эсептелген үч бурчтуктарды чиймеден тап, аталыштарын жаз.



221 Эгер: 1) $a = 10$ жана $b = 50\ 000$; 2) $a = 100$ жана $b = 5\ 000$ болсо, $70000 : a$ жана $b : 100$ туюнтмаларынын маанилерин тап.

222 $400 - 240 : 4 \cdot 6$ $237 + 486$ $130 \cdot 4 : 10$ $603 : 9$
● $300 - 180 : 6 : 3$ $942 - 785$ $450 : 3 \cdot 100$ $308 \cdot 3$



Секунда.

1 мин = 60 с



Сүрөттү кара. Саатта сааттык жана минута-лык жебелерден башка өзүнүн кичинекей циферблаты боюнча кыймылга келген дагы бир кыска жебе болот. Бул жебе секунданы көрсөтөт. 1 минутада секунда жебеси толук бир айланат. 1 минутада 60 секунда бар.

1 с ичинде 1—2 кадам шилтөөгө болот. 10 с ичинде 20 дан 30 га чейинки сандарды атоого болот.

223 Спортсмен 800 м аралыкты 1 мин 45 с ичинде чуркап өткөн. Спортсмен бул аралыкты канча секундада чуркап өткөн?

224 Төмөнкүлөрдү:

- 1) 2 мин ны; 5 мин ны; 1 мин 30 с ны; 2 мин 50 с ны секунда менен;
- 2) 3 саатты; 2 саат 40 мин ны; 4 саат 05 мин ны минута менен;
- 3) 24 км ди; 300 см ди; 65 000 мм ди метр менен;
- 4) 9 т ны; 2 т 056 кг ды; 8 000 г ды; 3 000 г ды; 6 ц 05 кг ды; 73 ц 50 кг ды килограмм менен туюнт.



225 Кинокамера 2 с ичинде 32 кадр тартат. Бул кинокамера 10 с ичинде канча кадр тартат?

226 Туура барабарсыздык болгудай кылып $>$ же $<$ белгилерин кой:

$$2 \text{ саат } 30 \text{ мин} * 50 \text{ мин} \quad 9 \text{ м } 3 \text{ дм} * 903 \text{ дм}$$

$$5 \text{ сут } 17 \text{ саат} * 6 \text{ сут} \quad 8 \text{ ц} * 740 \text{ кг}$$

227 Балдар сүрөттөрүнүн көргөзмөсүнө үч күндө 980 адам келген, биринчи күнү 280 адам, экинчи күнү 120 адамга көп келген. Көргөзмөгө үчүнчү күнү канча адам келген?

228 Төмөнкүлөрдү текшер жана ката кетирилген мисалдарды туура чыгар:

$$50:6=7 \text{ (калд. } 8) \quad 98:14=7 \text{ (калд. } 0)$$

$$62:9=6 \text{ (калд. } 7) \quad 87:20=3 \text{ (калд. } 17)$$

$$70:30=2 \text{ (калд. } 1)$$

$$75:15=4 \text{ (калд. } 15)$$

229 $(350+240):10$ $812-(394+207)$ $77:11 \cdot 9$
 $(5072-72):100$ $669+(425-387)$ $36:12 \cdot 8$



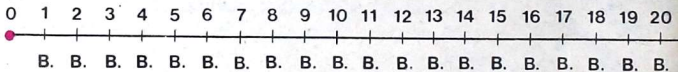
Кылым.

Убакыттын жылга караганда эң ири бирдиги — **КЫЛЫМ.**

1 кылым 100 жылга барабар.

$$1 \text{ кылым} = 100 \text{ жыл}$$

230 Чиймени кара. Кылымдар (жүз жылдар) түз сызыкка кесиндилер менен сүрөттөлгөн. 4 кылымды, 18 кылымды, 20 кылымды билдирген кесиндилерди көрсөт.



231 3 кылымда; 10 кылымда; 19 кылымда канча жыл бар?

- 232** 600 жыл; 1 100 жыл; 1 700 жыл; 2 000 жыл канча кылымды түзөт?
- 233** Москва 1147-ж. негизделген. Москва канчанчы кылымда негизделген?
- 234** Биз канчанчы кылымда жашап жатабыз? 20-кылым канчанчы жылы башталган? 20-кылымда канчанчы жыл акыркы жыл болот?
- 235** Мукабанын ички бетиндеги 20-кылымга тиешелүү болгон кылымдын барактарынын бөлүгүн кара.
- 1) Улуу Октябрь социалисттик революциясы болгон жылды көрсөт жана ата.
 - 2) Улуу Ата Мекендик согуш канча жылга созулган? Кайсы жыл Совет элинин жеңиши менен бүткөн?
 - 3) Космоско биринчи болуп учуу кайсы жылы ишке ашкан? Биринчи космонавт ким болгон?
 - 4) 1980-жылы Москвада спорт боюнча кандай маанилүү окуя өткөрүлгөн?
- 236** Мукабанын ички бетиндеги ошол эле сүрөттү пайдаланып, төмөнкүлөрдү: 1) азыр кайсы жыл экендигин; 2) сен качан төрөлгөндүгүңдү; 3) пионерге качан өткөндүгүңдү; 4) мектепти кайсы жылы бүтөөрүңдү; 5) 20-кылымдын акыркы жылын, келе турган 21-кылымдын биринчи жылын көрсөт.
- 237** Дүкөндө үч күндө 1 т акшак сатылды. Биринчи күнү 300 кг, экинчи күнү биринчи күнгө караганда 2 эсе көп сатышты. Үчүнчү күнү канча килограмм акшак сатышкан? (1 т ны килограмм менен туюнт жана маселени ар кандай ыкмалар менен чыгар.)

238 $(940 + 50) : 10 - 86 \cdot 0$ $(19\ 000 - 9\ 000) : 100 : 10$
 $(600\ 675 - 675) : 1\ 000 : 100$ $(847 \cdot 100 - 4\ 700) : 1\ 000$

239 $(367 + 599) : 2$ $8 \cdot 79 + 21 \cdot 9$ $(563 + 213) : 8$
● $(944 - 655) \cdot 3$ $5 \cdot 193 - 93 \cdot 8$ $617 + 774 : 9$

240 Калтыргандарды толтуруу менен оку:

1) Мен ...-жылы ... айынын ... числосунда төрөлгөм. Мен толук ... жаштамын. Мен ... айдан кийин ... жашка чыгам.

2) Азыр ... жылдын ... айы. Бул айда ... сутка бар. Бул жылда ... сутка бар.

3) Азыр ... саат ... минута. Кийинки саат ... минутадан кийин болот.

4) Биз ...-кылымда жашап жатабыз. Келерки кылым ... жылы башталат.

241 Убакыттын бирдиктеринин таблицасын оку, жаз жана эсиңе сакта:.

1 кылым = 100 жыл	1 жылда 365 же 366 сутка
1 жыл = 12 ай	бар
1 сут = 24 саат	1 айда 30 же 31 сутка бар
1 саат = 60 мин	(февралда 28 же 29 сутка бар).
1 мин = 60 с	

242 1) Саат эртең мененки 8 ди көрсөтүп турат. Сутканын калган бөлүгү өткөн бөлүгүнөн канча эсе көп?

2) Бала секундасына 40 см ден болгон эки кадам шилтейт. Ал 10 с ичинде канча аралыкты басып өтөт?

243 1) Самолёттон жүктөрдүн бир бөлүгүн түшүрүп, ар биринде 6 т дан болгон 3 машина менен алып кетишти. Мындан кийин самолётто дагы 62 т жүк калган. Самолёт канча тонна жүк алып келген?

2) $80 - 6 \cdot 3$ туюнтмасы боюнча маселе түз.



244 (Оозеки.) Теңдемелерди чыгар:

$$1. \quad x = 870 \quad x - 50 = 20 \quad x : 9 = 0 \quad 30 + x = 630$$

245 $9 \cdot 6$ $81 : 9$ $130 - 4 \cdot 8$ $99 : 33$

$$90 \cdot 6 \quad 810 : 9 \quad 140 - 9 \cdot 5 \quad 88 : 22$$

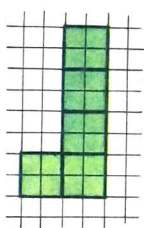
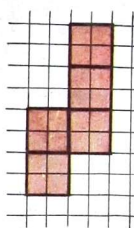
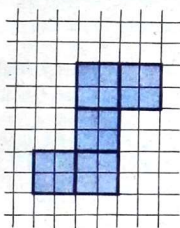
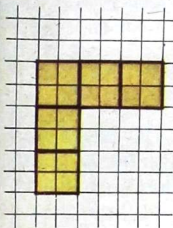
$$900 \cdot 6 \quad 8100 : 9 \quad 150 - 7 \cdot 8 \quad 77 : 11$$

$$9000 \cdot 6 \quad 81000 : 9 \quad 160 - 8 \cdot 8 \quad 96 : 32$$

246 $209 \cdot 4$ $921 : 3$ $89 \cdot 7$ $621 : 9$

БАШ КАТЫРМА

Ушундай фигураларды кесип алып, алардан тик бурчтук кура.



Тапкычтыкка берилген маселелер

Ооруканада бир сутка дежурстводо болгон доктор кечки саат 8 де жатып уктоону чечти. Ал ооруканага эртеси эртең мененки саат 11 ге барышы керек. Ошондуктан ал будильниктин жебесин саат 10 го койду. Будильник чырылдаганга чейин канча убакыт өтөт?

БЫШЫКТОО ҮЧҮН КӨНҮГҮҮЛӨР.



- 1 Болттун узундугу 110 мм. Анын узундугун сантиметр; дециметр жана сантиметр менен туюнт.
- 2 4-октябрь 1957-жылы Советтер Союзунда учурулган жердин биринчи жасалма спутнигинин массасы 83 600 г ды түзгөн. Спутниктин массасын килограмм жана грамм менен туюнт.
- 3 Эгер экскурсия 45 минутадан болгон 2 сабакты жана 10 минуталык тыныгууну камтыса, анда ал канча саат жана минутага созулган?
- 4 2 сом; 3 сом 12 тый. канча тыйынды түзөт? 250 тый; 375 тый. канча сом жана тыйынды түзөт?
- 5 Эгер сатып алынгандар 57 тый; 85 тый. турса, 1 сомдон канча кайрып алууга тийиш?
- 6 2 саатта; 3 саат 20 минутада; 120 секундада канча минута бар? 65 мин; 70 мин; 90 мин; 100 мин; 130 мин канча саат жана минутаны түзөт?
- 7 Калтыргандарды толтуруу менен көчүрүп жаз:

2 207 = □ онд. □ бирд.	2 035 = □ жүзд. □ бирд.
1 207 мм = □ см □ мм	2 035 кг = □ ц □ кг
1 207 ц = □ т □ ц	2 035 см = □ м □ см
- 8 Төмөнкүлөрдү туюнт:

метр менен:	тыйын менен:	секунда менен:
2 км 030 м	2 сом 30 тый.	2 мин 30 с
6 км	6 сом	6 мин
6 км 005 м	6 сом 05 тый.	6 мин 05 с

9	$4\ 200 \cdot 10$	$3\ 100 : 100$	$61\ 000 : 1\ 000$
	$4\ 200 + 10$	$3\ 100 - 100$	$61\ 000 - 1\ 000$

- 10 Тийинди менен калдыкты тап жана чыгарылышын текшер:

$31 : 7$	$50 : 24$	$80 : 60$	$274 : 5$
$75 : 8$	$40 : 12$	$95 : 30$	$832 : 7$

11	$927 - 792$	$358 + 648$	$871 - 456$	$900 - 638$
	$208 - 159$	$589 + 372$	$963 - 727$	$604 - 187$

- 12 Теңдемелерди чыгар:

$$7 \cdot x = 7 \quad x - 12 = 0 \quad 32 : x = 1 \quad 83 - x = 0$$

- 13 Калтырылып кеткен убакыттын бирдиктеринин атын жазуу менен оку:

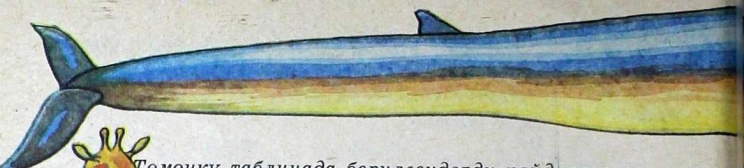
1) сабак тыныгуусу менен 1 ... ка созулду.
 2) Поезд жолдо 24 саат же 1 ... жүрдү. 3) Геологдор тоодо жылдын үчтөн бир мезгилин же 4 ... иштешти.

- 14 Пионерлер саат 11 де космонавттар музейине экскурсияга барышты. Музейге чейинки жана андан бери келүүчү жолго 1 саат кетет. Музейди көрүү 1 саат 10 мин га созулган. Циферблатты пайдаланып пионерлер экскурсиядан качан тарашканын аныкта.

- 15 Мектеп окуучулары түшкөн акчаны Тынчтык фондуна чегерүүгө даярданышып, өздөрү жасагандардын сатуу базарын уюштурушту. Кенже мектеп окуучулары кагаздан 20 тыш, китепке 32 чөп кат, жүрүшкө кийилүүчү 15 шапке, ар кандай формадагы 19 фонарик даярдашты. Жасагандарынын ар бирин 10 тый. дан сатышты. Кенже мектеп окуучулары канча салым кошушкан?

- 16 Эсиңде сакталгандар боюнча узундуктун, массанын, убакыттын бирдиктеринин таблицасын жаз жана окуу китебинин мукабасынын ички бетиндеги берилгендерди пайдаланып, өзүңдү текшер.





Төмөнкү таблицада берилгендерди пайдаланып маселелер түз жана чыгар.

Жираф эң чоң пилден 1 м 80 см ге бийик.

Африка пили зубрдан 2 эсе бийик; анын массасы жирафтын массасынан 10 эсе чоң.

Индия пилинин массасы бегемоттун массасындай болот.

Бегемот индия пилинен 1 м 20 см ге жапыз.

Зубрдын массасы бегемоттун массасынан 4 эсе кичине.

Жираф

Бийиктиги — ?
Массасы — ?

Африка пили

Бийиктиги — 4 м
Массасы — 7 т 500 кг



Индия пили

Бийиктиги — 2 м 70 см
Массасы — ?



Бегемот

Бийиктиги — ?
Массасы — 4 т



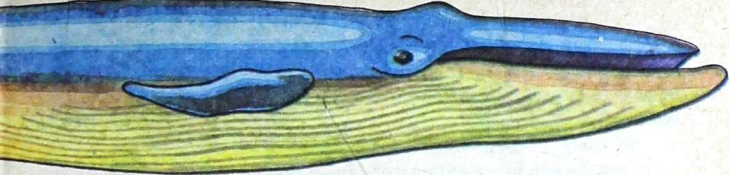
Зубр

Бийиктиги — ?
Массасы — ?



Ак аюу	Күрөң аюу	Жолборс	Арстан	Пумпа
Узундугу — 3 м	Узундугу	Узундугу	Узундугу	Узундугу
Массасы — 1 т	2 м 50 см	2 м 90 см	2 м 40 см	2 м
	Массасы — 750 кг	Массасы — 272 кг	Массасы — 227 кг	Массасы — 439 кг





	Узундугу	Массасы
Көк кит	33 м	150 т
Дельфин	3 м 60 см	? морждун массасынан 1400кг га кичине
Морж	? тюлендин узундугунан 1 м 10 см ге узун	? тюлендин массасынан 6 эсе чоң
Тюлень-монах	? көк киттин узундугунан 11 эсе кыска	300 кг



	Бийиктиги	Массасы
Африка страусу	2 м 70 см	90 кг
Император пингвини	1 м 20 см	? страустун массасынан 2 эсе кичине



Жаңы таблицаларды түзүп, аларга жаныбарлар тууралуу берилгендерди (бийиктигин, узундугун, массасын) өсүү (кемүү) тартибинде жазып чыккыла.

Көк кит — дүйнөдөгү эң ири жаныбар — Индия пилинен же зурдан канчасы бир көк китке тең келе алат.

Азыркы кездеги үйлөрдө бир кабаттын бийиктиги 3 м ге барабар. Муну жана ар кандай жаныбарлардын бойлорун билүү менен төмөнкү сүйлөмдөрдө калтырылып кеткендерди толтуруп жаз:

Жираф ...-кабаттын терезесинен карай алат

Эгерде көк кит куйругуна тура алса, анда ал канчанчы кабатка жетмек?

17 Совхоз жер семирткич алды. Биринчи күнү 210 т, экинчи күнү биринчи күнкүгө караганда 120 т га аз, ал эми үчүнчү күнү экинчи күнкүгө караганда 3 эсе көп жер семирткич алып келишти. Үч күндө канча тонна жер семирткич алып келишкен?

18 1) Төмөнкү маселени чыгар:
Окуучу маселе чыгарууга 6 мин, ал эми 8 мисалдын ар бирин чыгарууга 3 мин дан убакыт кетирген. Окуучу бул үй тапшырмасын аткарууга бардыгы канча убакыт кетирген?
2) Математика боюнча үй тапшырмасын аткарууга канча убактың кетерин саат боюнча байкоо жүргүз.

19 Жумушчулар 72 машинаны 6 күндө оңдоп бүтүрөбүз деп тапшырма алышып, 4 күндө эле оңдоп бүтүштү. Эгер жумушчулар күнүгө бирдей сандагы машина оңдошсо, күнүнкү тапшырмаларын канчага ашык орундатышкан?

КАЙТАЛОО ҮЧҮН СУРООЛОР.

- 1) Кандай чоңдуктарды билесиң?
- 2) Узундукту, массаны, убакытты өлчөө үчүн кайсы бирдиктер колдонулат? Алардын сен билген эң кичине бирдиктеринен эң чоң бирдиктерине чейин ата.
- 3) Эмне үчүн бир эле чоңдукту өлчөө үчүн ар түрдүү бирдиктер керек?

АРИФМЕТИКАЛЫК АМАЛ.

II.



**АРИФМЕТИКАЛЫК
ТӨРТ АМАЛ ЖАНА**

**АЛАРДЫ АТКАРУУНУН
ТАРТИБИ. [56]**



КОШУУ ЖАНА КЕМИТҮҮ. [61]

Кошуунун жана кемитүүнүн жазуу жүзүндөгү ыкмалары. (61)
Чондуктарды кошуунун жана кемитүүнүн ыкмалары. (72)



КӨБӨЙТҮҮ ЖАНА БӨЛҮҮ. [82]

Бир орундуу санга көбөйтүү. (82)
Бир орундуу санга бөлүү. (101)
Нөлдөр менен аяктаган сандарга көбөйтүү. (133)
Нөлдөр менен аяктаган сандарга бөлүү. (142)
Эки орундуу жана үч орундуу санга көбөйтүү. (158)
Эки орундуу жана үч орундуу санга бөлүү. (174)

ТЕНДЕМЕЛЕР ЖАНА АЛАРДЫ ЧЫГАРУУ

Белгисиз кошулуучуну. (67),
кемүүчүнү. (68), кемитүүчүнү табуу. (69)
Белгисиз көбөйтүүчүнү табуу. (88)
Белгисиз бөлүнүүчүнү, бөлүүчүнү табуу. (108)

ЧОҢДУКТАР

Ылдамдык, Убакыт. Аралык. (89)
Аянт. Аянт бирдиктери. (117)



АРИФМЕТИКАЛЫК ТӨРТ АМАЛ ЖАНА АЛАРДЫ АТКАРУУНУН ТАРТИБИ.

$$800 + 1200 - 200 : 2 \cdot 10 = 11800$$



Амалдардын
аталышы жана
белгиленishi.

Сандарды кошуу, кемитүү, көбөйтүү жана бөлүү — бул арифметикалык амалдар. Аларды белгилөө үчүн атайын белгилер (+, -, ·, :) колдонулат.

Эгер бул белгилөөлөрдүн бири эки санды бириктирсе, анда сан туюнтмасы алынат. Туюнтманын маанисин билүү үчүн, көрсөтүлгөн амалды аткаруу керек.

Амал аткарылуучу сандарды, туюнтмалардын, иш-аракеттин белгилеринин жана бул амалдардын натыйжаларынын аткарылышы 213-бетте келтирилген.

- 247 «Бир кутуда 18 түстүү карандаш, ал эми экинчисинде ... бар». Шартын толукта жана маселе кошуу; кемитүү; көбөйтүү; бөлүү менен чыгарылгандай суроо түз.
- 248 1) Төмөнкү туюнтмалардын маанилери кантип эсептелгенин түшүндүр:
- | | |
|---------------------------------|-------------------------------|
| $32\ 000 + 8\ 000 = 40\ 000$ | $460\ 000 \cdot 2 = 920\ 000$ |
| $690\ 000 - 20\ 000 = 670\ 000$ | $28\ 000 : 7 = 4\ 000$ |
- 2) 34 000 жана 2 сандарынын суммасын, айырмасын, көбөйтүндүсүн жана тийиндисин эсепте.

- 249** Жаш натуралистер жардын эңкейишин бекемдөө максатында 850 түп бак отургузууга тийиш. Алар 285 түп клён жана 320 түп эмен отургузушту.

Туюнтмалар эмнени билдирерин түшүндүр:
 $320 - 285$ $320 + 285$ $850 - (285 + 320)$

- 250** Поезддин уктай турган бирдей эки вагонунда 120 орун бар. Мындай 7 вагондо канча орун болот?

- 251** Төмөнкүлөрдү:

- 1) 3 м ди, 24 м ди, 800 мм ди, 140 мм ди, 5 м 24 см ди сантиметр менен;
 2) 900 кг ды, 3 200 кг ды, 5 т ны, 38 т 24 ц ди центнер менен туюнт.

252 $921 - (647 + 85)$ $810 : 9 \cdot 7$ $367 \cdot 2$ $936 : 4$
● $534 + (129 - 63)$ $640 : 8 \cdot 9$ $594 : 3$ $178 \cdot 5$



Амалдарды
аткаруунун
тартиби.

Эгер туюнтма бир нече амалдарды камтыса, анда анын маанисин эсептөө үчүн амалдарды аткаруунун тартиби жөнүндө эрежени билүү зарыл.

Эсиңе сакта: эгер туюнтмада бир же бир нече түгөй кашаа болсо, анда кашаанын ичиндеги туюнтмалардын маанисин эсептөөдөн баштоо керек, андан ары амалдарды аткаруу белгилүү эреже боюнча жүргүзүлөт (214-бетти кара).

1 3 2

Мисалы, $(820 + 80) - (310 - 60) = 900 - 250 = 650$.

- 253** Кашаасыз туюнтмалардын маанилерин эсепте:

$87 - 60 + 13 - 18$ $64 : 8 \cdot 4 : 2$ $20 + 4 \cdot 4 - 20$
 $56 + 44 - 38 + 30$ $3 \cdot 27 : 9 \cdot 7$ $80 - 32 : 8 \cdot 13$

- 254** Кашаалары бар туюнтмалардын маанилерин эсепте:

$$\begin{array}{ll} 200 - (36 - 16) + 7 & (600 - 200) + (180 - 170) \cdot 6 \\ 24 \cdot 3 + (60 - 48) & (720 - 200) : (100 : 50) + 40 \\ 500 + (20 + 10) \cdot 3 & (100 + 25) - (350 - 300) : 2 \\ 800 - (18 + 2) : 2 & (456 + 4) + (238 + 2) - 20 \end{array}$$

- 255** Бир айтуучулар конкурсуна 16 класстын окуучулары катышууга тийиш. Ар бир класстан 3 төн окуучу катышкан. Бир нечеси ыр айтып бүткөндөн кийин, дагы 37 окуучу калган. Канча окуучу ыр айтып бүткөн?

- 256** Чуркоо боюнча мелдешке 426 бала катышкан. Бир мектептин окуучулары чуркап бүткөндөн кийин дагы 345 окуучу калган. Бул мелдешке биринчи мектептин канча окуучусу катышкан? Берилгенге тескери маселе түзүп, аны чыгар.

- 257** Төмөнкү жазуулардын тууралыгын далилде:

$$\begin{array}{lll} 2 \text{ км} > 250 \text{ м} & 85 \text{ с} < 2 \text{ мин} & 15 \text{ см} < 600 \text{ мм} \\ 2 \text{ саат} > 100 \text{ мин} & 7 \text{ м} = 70 \text{ дм} & 80 \text{ дм} > 750 \text{ см} \end{array}$$

- 258** Тийиндини жана калдыкты таап, текшерүү жүргүз:

● $885 : 6$ $532 : 7$ $648 : 5$ $826 : 9$

- 259** Амалдарды аткаруунун тартиби жөнүндө эрежени эсиңе сал (1-, 2-, 3-п., 214-б. кара) жана туюнтмалардын маанилерин эсепте:

$$\begin{array}{ll} 36 + 60 : 4 \cdot 2 & (765 + 187) - (439 + 241) \\ 42 + 54 : 3 \cdot 2 & (967 - 348) + (253 + 139) \\ 800 - (36 + 64) \cdot 3 & (1200 - 200) + (36 + 64) \cdot 8 \\ 160 : 4 + (72 - 60) & 2 \cdot (350 + 50) - (240 - 40) \end{array}$$

- 260 Ишембиликке 250 000 адам катышты. Алардын ондон бир бөлүгү бак отургузушту, ал эми калгандары өз жумушчу орундарында иштешти. Ишембиликке катышуучулардын канчасы өз жумушчу орундарында иштеген?



- 261 Шаарга 20 баржа менен дарбыз алып келишти. Бир нече баржаны бошоткондон кийин 17 баржасын бошотуу калды. Дарбыз салынган канча баржа бошотулду?
Берилгенге тескери маселе түзүп, аны чыгар.

- 262 «Атам, апам, мен — спортко катышкан үй-бүлө-бүз» мелдешине 3 кишиден турган 18 үй-бүлө жана 4 кишиден турган 16 үй-бүлө катышкан. Бул мелдешке бардыгы канча киши катышкан?

- 263 Төмөнкү чоңдуктарды салыштыр:
120 мин * 3 саат 3 сут * 60 саат 2 мин * 200 с

264 $36:4 \cdot 100$ $24:3:2$ $100 - 84:6 \cdot 7$
 $72:9 \cdot 1\ 000$ $75:5 \cdot 4$ $100 - 68:4 \cdot 5$

265 $36\ 000 + 4\ 000$ $120\ 000 \cdot 3$ $343:7$
● $78\ 000 - 5\ 000$ $280\ 000:4$ $432:8$



Төмөнкү жазууну кара жана эмне үчүн амалдарды көк түс менен көрсөтүлгөн тартипте аткаруу керек экенин түшүндүр:

$$\begin{array}{ccccccc} & & 3 & & 2 & & 1 \\ 230 & + & (170 & + & 40 : 2) & & (420 & + & 16 \cdot 5) : 100 \end{array}$$

- 266** Төмөнкү туюнтмалардын ар бирин чыгарууда амалдарды аткаруунун тартиби жөнүндө эреженин кайсылары колдонуларын түшүндүрүү менен чыгар:

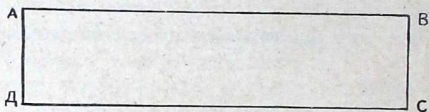
$$360 - 240 + 80 \qquad (720 - 80) : (100 : 25)$$

$$580 - 130 \cdot 2 + 7 \qquad 900 - 32 \cdot (87 - 84)$$

$$81 : 9 \cdot 10 : 2 \qquad 470 - (500 - 27 \cdot 3)$$

$$600 + 270 - 200 : 2 \qquad (300 + 160 : 4) : 2$$

- 267** Бир эгин талаасынан 370 т, ал эми экинчисинен 2 эсе көп эгин жыйнашты. Бул эки эгин талаасынан канча тонна эгин жыйнашкан?
- 268** Эки күндө пионер отряды 900 кг алма терген. Эгер күнүгө бирдей жыйнашса, 10 күндө отряд канча тонна алма терет?
- 269** Тик бурчтуктун жактарын ченеп, анын периметрин тап. Аны дециметр менен туюнт.



- 270** Эң чоң төрт орундуу санды 1 ге чоңойт. Эң кичине алты орундуу санды 1 ге кичирейт.
- 271** $456 + (428 - 267)$ $157 \cdot 6 : 3$ $(6 - 6) + (6 - 6)$
- $724 - (356 + 189)$ $218 \cdot 4 : 2$ $8 : 8 - 8 : 8$

«Ким биринчи 100 деп айтат» оюну.

Оюндун эки катышуучусу кезеги менен 1 ден 10 го чейинки каалаган санын аташат да, аны мурда айтылган сандардын суммасына кошушат. Мисалы, Марат 8 дейт, ал эми Керим 3 дейт (суммасы 11); Марат 5 дейт (суммасы 16), Керим 9 дейт (суммасы 25) ж. у. с. Ким биринчи 100 деп айтса, ошол оюндун жеңүүчүсү болот?



КОШУУ ЖАНА КЕМИТҮҮ.

$$\begin{array}{r} 987600 \\ + 2561 \\ \hline 34017 \\ \hline 78 \end{array}$$



$$\begin{array}{r} 20008 \\ - 763 \\ \hline 5 \end{array}$$



КОШУУНУН ЖАНА КЕМИТҮҮНҮН ЖАЗУУ ЖҮЗҮНДӨГҮ ЫКМАЛАРЫ.

Кошуунун сага белгилүү ыкмаларын эсиңе сал, (1-, 2-п. 215-б. кара). Кошуунун касиеттерин билүү менен бир нече сандын суммасын табууда алардын орундарын алмаштырууга же каалагандай ыкма менен топтоштурууга болот. Мисалы:



Кошулуучулардын орундарын алмаштыруу жана топтоштуруу.

Же кыскача мындай болот:

$$\begin{aligned} 36 + 52 + 48 + 4 &= \\ 36 + (52 + 48) + 4 &= \\ = 36 + 100 + 4 &= \\ = 100 + (36 + 4) &= 140 \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} 36 + 52 + 48 + 4 &= \\ = (52 + 48) + (36 + 4) &= \\ = 100 + 40 &= 140 \end{aligned}$$

272 Төмөнкү барабарсыздыктардын эмне үчүн туура экенин түшүндүр:

- $867 + 136 = 136 + 867$
 $57 + 38 + 3 = 57 + 3 + 38$
- $(8 + 3) + 27 = 8 + (3 + 27)$
 $(5 + 9) + 21 = 5 + (9 + 21)$

- 273 Сумманы ар түрдүү жолдор менен эсепте жана алынган натыйжаларын салыштыр:

$$11 + 2 + 8 + 9 + 10$$

$$11 + (2 + 8) + 9 + 10$$

$$11 + 2 + (8 + 9) + 10$$

$$(11 + 9) + (2 + 8) + 10$$

- 274 Бир мектепте бир жыл ичинде электр энергиясы 376 сомго, ал эми экинчисинде — 98 сомго көп үнөмдөлгөн. Суроо түзүп, маселени чыгар.

- 275 $100 - (68 + 14)$ туюнтмасы боюнча маселе түз.

276 $239 + 87 \cdot 3$ $(642 + 278) - (346 - 187)$ $40 \cdot 100 : 10$

$882 + 396 \cdot 7$ $(564 - 389) : (487 - 482)$ $80 : 10 \cdot 100$

Ар кандай көп орундуу сандарды жазуу жүзүндө кошуу жана кемитүү үч орундуу сандарды кошуу жана кемитүү сыяктуу эле аткарылат.



$$\begin{array}{r} 3126 \\ + 4232 \\ \hline 7358 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 25346 \\ - 13407 \\ \hline 11939 \end{array}$$

- 277 Чыгарылышын мамыча түрүндө жазып, амалдарды аткар:

$$528\ 047 + 106\ 875$$

$$320\ 260 - 221\ 476$$

$$385\ 746 + 123\ 352$$

$$605\ 209 - 353\ 672$$

- 278 Беш жылдык план боюнча кыштакта 200 жаңы үй курулууга тийиш. Үч жылдан кийин бул планды аткаруу үчүн 47 үй куруу керек эле. Бул үч жыл ичинде кыштакта канча үй курулган? Берилгенге тескери маселе түзүп, аны чыгар.

279 $(368 + 842) - 456 - 294$ $(800 - 720 : 4) + 80$ $287 \cdot 3$
 $(761 + 175) - 240 \cdot 3 : 10$ $(900 - 840 : 6) - 60$ $684 : 9$

280 Окуучуларга 2 464 китеп берилгенден кийин мектептин китепканасында 1 846 китеп калган. Мектептин китепканасында бардыгы канча китеп болгон?

281 Мектеп алдындагы огороддун үч жөөгүнөн 2 ц сабиз; биринчи жөөктөн 76 кг, экинчисинен — 2 эсе аз сабиз жыйнашкан. Үчүнчү жөөктөн канча килограмм сабиз жыйнашкан? (2 ц ди килограмм менен туюнт.)

282 Бир кыйла жеңил жол менен оозеки эсепте:

$$\begin{array}{r} \bullet \quad 2 + 96 + 98 + 904 \qquad 48 + 530 + 70 + 52 \\ 257 + 18 + 12 + 3 + 40 \quad 33 + 34 + 35 + 36 + 37 \end{array}$$

Нөл санын кошуунун жана кемитүүнүн эрежелерин эсиңе сал (218-б. кара).

283

$$\begin{array}{r} 7 + 0 \qquad 12 - 0 \qquad 0 + 21 \qquad 43 - 43 \\ 64 + 0 \qquad 356 - 0 \qquad 0 + 42 \qquad 78 - 78 \end{array}$$

284 Рамканын ичиндеги жазуулар эмнени билдирерин түшүндүр:

$$b + 0 = b; \quad d - 0 = d; \quad 0 + c = c; \quad b - b = 0$$

285 Төмөнкү туюнтмаларды жазып, алардын маанилерин эсепте:

1) 8 746 жана 3 028 сандарынын суммасын 5 236 га кичирейт.

2) 32 482 жана 6 002 сандарынын айырмасын 1 396 га чоңойт.

286 1) Ири жаныбарлардын бири — көк кит. Анын узундугу 33 м ге жетет. Ал эми анын жаңы туулган баласынын узундугу 11 м. Киттин жаңы туулган баласынын узундугу чоң киттин узундугунан канча эсе кыска?

2) Көк киттин жаңы туулган баласы суткасына 190 л сүт эмет. Ал 5 күндө канча литр сүт эмет?

287	$40\ 708 - 3 + 625$	$64 + 36 : 4$	$237 : 3$
	$80\ 506 + 73\ 560$	$75 - 18 \cdot 2$	$714 : 6$
●	$96\ 034 - 86\ 326$	$80 - 64 : 2$	$936 : 4$

288 (Оозеки.) Төмөнкү сүйлөмдөрдөгү калтырылгандарды жаз:

1 миллиондо миңдин 10...;
 миңдин 1 жүздүгүндө миңдин 10...;
 миңдин 1 ондугунда 10...;
 1 миңдикте 10...;
 1 жүздүктө 10...;
 1 ондукта 10...

289 (Оозеки.)	$999 + 1$	$10\ 000 - 1$	$50\ 000 - 1$
	$1\ 000 - 1$	$9\ 999 + 1$	$80\ 000 - 1$

Чыгарылышын түшүндүр:



$$\begin{array}{r} 600 \\ - 26 \\ \hline 574 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 1000 \\ - 124 \\ \hline 876 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 30007 \\ - 648 \\ \hline 29359 \end{array}$$

290	$7\ 000 - 345$	$100\ 000 - 271$	$60\ 500 - 32\ 067$
	$9\ 005 - 876$	$300\ 000 - 2\ 468$	$37\ 007 - 18\ 032$

291 Бир мектептин окуучулары крандан суу текке акпасын үчүн көз салышат. 2 айда алар 1 200 л сууну үнөмдөшкөн. Эгер ай сайын үнөмдөлүүчү суу мурункудай кала берсе, 9 айда алар канча литр суу үнөмдөй алышат?

292 Шаардын ичине жаңы паркты куруп баштоо үчүн жай мезгилинде 16 856 мектеп окуучусу катышкан. Алардын 9 362 си комсомол, 6 178 и пионер, ал эми калгандары — октябраттар. Жаңы паркты куруп баштоого канча октябрат катышкан?

293 $18\ 106 - (8\ 508 - 3\ 462)$ $32 : 8 \cdot 17 \cdot 100$
 $31\ 090 - (5\ 080 - 3\ 774)$ $66 : 2 \cdot 3 \cdot 100$

294 Тийиндини жана калдыкты таап, текшерүү жүргүз:

75:8 458:3 569:9

● 67:9 673:4 493:7

Кошууну жана кемитүүнү текшерүүнүн ар кандай жолдорун эсиңе сал (216-б. кара).

295 Кемитүүнү аткарып, эсептөөнү кошуу менен текшер:

<u>8 760</u>	<u>234 006</u>	<u>800 324</u>
<u>6 938</u>	<u>18 765</u>	<u>62 831</u>

296 Сумманы эсептеп, эсептөөнүн тууралыгын кемитүү менен текшер:

<u>+ 36 812</u>	<u>+ 732 648</u>	<u>+ 692 503</u>
<u>42 368</u>	<u>4 567</u>	<u>243 497</u>

297 Картошка жыйноодо 8 бригада иштеди. Ар бир бригадада 9 дан колхозчу, 16 дан мектеп окуучусу болгон. Бул бригадаларда бардыгы канча киши болгон? Бардык бригадаларда мектеп окуучуларына караганда колхозчулар канчага көп иштеген?

298 Ашканада жумасына 210 кг картошка сарпталды. Бул ашканага 10 күндө, 9 күндө канча центнерден картошка талап кылынат?

- 299 1) Узундугу 48 мм кесинди чий. Аны барабар 3 бөлүккө бөл. Кесиндинин үчүнчү бөлүгүнүн узундугу канчага барабар? Ушундай эки бөлүгүнүкүчү?
2) Бешинчи бөлүгү 17 мм ге барабар болгон кесиндини чий.
- 300 $27 \cdot 100 : 10$ $60\ 005 + (36\ 006 - 28\ 094)$
 $346 \cdot 1\ 000 : 100$ $38\ 507 - (6\ 789 + 1\ 243)$
● $72 \cdot 1\ 000 : 10$ $24\ 089 + (87\ 007 - 675)$
- 301 Кемитүүнү аткарып, текшерүүнү кошуу менен жүргүз:
 $40\ 006 - 248$ $35\ 000 - 7\ 803$ $60\ 401 - 56\ 347$
 $80\ 002 - 365$ $72\ 000 - 6\ 938$ $30\ 502 - 18\ 624$
- 302 Төмөнкү туюнтмаларды жазып, алардын маанилерин эсепте:
1) 230 жана 4 сандарынын көбөйтүндүсүн 76 га кичирейт.
2) 840 жана 2 сандарынын тийиндисин 5 467 ге чоңойт.
- 303 Эгер: 1) $a = 3\ 400$ жана $b = 2$; 2) $a = 2\ 800$ жана $b = 7$ болсо, $a : b$ туюнтмасынын маанисин тап.
- 304 Согуштун жана эмгектин ардагерлерине жардам көрсөтүүгө 96 пионер катышты. Алардын жа-рымы азык-түлүк сатып келишти, үчүнчү бөлүгү үйлөрүн жууп-тазалоого жардам беришти, ал эми калгандары китепканадан китеп алып келишти. Канча пионер китепканадан китеп алып келген?
- 305 Кондитер фабрикасындагы карамель чыгаруучулар бригадасы план боюнча күнүгө 4 800 кг дын ордуна 5 180 кг конфета чыгарды. Бригада 2 күндө пландан ашык канча конфета даярдап чыгарган? 10 күндөчү?

306 Эгер камырга сүттүн сары суусун кошуп жууру-
са, анда 1 т нан бышырууда 50 кг ун үнөмдөөгө
болот. 20 т нан бышырууда канча ун үнөмдөөгө
болот? 1 000 т нан бышыруудачы?

307 $36 + 60 : 4 \cdot 2$ $90 - 30 : (10 - 5)$ $768 : 8 \cdot 7$
 $42 + 54 : 3 \cdot 2$ $60 : (26 + 4) \cdot 2$ $888 : 6 \cdot 4$
 $20 + 80 : 5 \cdot 3$ $96 : (41 - 9) \cdot 3$ $959 : 7 \cdot 6$



Белгисиз
кошулуучуну
табуу.

Кошкондо сандар өз ара кандайча байланыш-
кандыгын 216-беттен оку жана төмөнкү таблица-
ны толтур:

Кошулуучу	3	62				1 017
Кошулуучу			24	179	75	
Сумма	7	82	76	964	523	8 192

Теңдеменин чыгарылышын жана аны текшерүү-
нү түшүндүр:

$$x + 17 = 38$$

Текшерүү:

$$x = 38 - 17$$

$$21 + 17 = 38$$

$$x = 21$$

308 Теңдемелерди чыгар: $64 + x = 92$, $78 + x = 97$.

309 Теңдемени түзүп маселени чыгар:

Эгер ойлогон санга 278 ди кошсо, анда 450 алы-
нат. Кайсы сан ойлонулган?

- 310** Кемитүүнү кошуу менен, ал эми кошууну кемитүү менен текшерип, эсептөөнү жүргүз:
 $300\ 147 - 92\ 567$ $648 + 234\ 352$
 $720\ 002 - 362\ 701$ $570 + 115\ 630$
- 311** Совхоздо 9 000 гүл: 620 пион, пионго караганда 10 эсе көп астра, калгандары — роза өстүрүлгөн. Совхоз канча роза өстүргөн?
- 312** Жагы 8 см болгон квадраттын периметрин тап.
- 313** Миллиметр менен туюнт: 9 см ди, 83 см ди, 2 м 75 см ди.
 Минута менен туюнт: 3 саатты, 2 саат 30 мин ны, 7 саат 25 мин ны.
- 314** $300 - 60 : 3 \cdot 4$ $72 : 8 \cdot (456 - 256)$ $3\ 600 + 0$
 $700 - 100 \cdot 2 : 4$ $84 : 6 \cdot (837 - 827)$ $8\ 100 - 0$
- 315** Тийиндини жана калдыкты таап, текшерүү жүргүз:
 ● $862 : 7$ $839 : 6$ $548 : 3$ $867 : 9$



Белгисиз
кемүүчүнү
табуу.

Кемитүүдө сандар өз ара кандайча байланышкандыгын 216-беттен окуп, төмөнкү таблицаны толтур:

Кемүүчү						
Кемитүүчү	12	48	40	537	824	542
Айырма	36	85	28	362	145	834

Тендеменин чыгарылышын жана аны текшерүүнү түшүндүр:

$$x - 34 = 48$$

$$x = 48 + 34$$

$$x = 82$$

Текшерүү:

$$82 - 34 = 48$$

316 Теңдемелерди чыгар: $x + 64 = 100$, $x - 185 = 362$.

317 Кемитүүнү кошуу менен, ал эми кошууну кемитүү менен текшерип, эсептөө жүргүз:

$$756 + 324 = 544$$

$$840\ 003 - 462\ 524$$

$$4\ 263 + 175\ 734$$

$$700\ 324 - 96\ 547$$

318 Залда 300 орун бар. Мектеп окуучулары 8 катарга толук отурушканда, залда 140 бош орун калган. Эгер бардык катарда бирдей сандагы орундар болсо, ар бир катарда канчадан орун болгон?

319 $(210 - 30) : 9 \cdot (999 + 1)$ $70 + 350 : 7 \cdot (10 + 990)$

● $(480 + 320) : 8 \cdot (9 + 91)$ $7\ 200 : (2 + 7) + (140 - 90)$



Белгисиз кемитүүчүнү табуу.

Кемитүүдө сандар өз ара кандай байланышканын 216-беттен окуп, төмөнкү таблицаны толтур:

Кемитүүчү	7	24	356	8 247	63 785
Кемитүүчү					
Айырма	2	11	43	6 132	17 631

Теңдеменин чыгарылышын жана аны текшерүүнү түшүндүр:

$$34 - x = 26$$

Текшерүү:

$$x = 34 - 26$$

$$34 - 8 = 26$$

$$x = 8$$

320 Теңдемелерди чыгар: $x - 26 = 53$, $48 - x = 26$

- 321 Кемитүүнүн жардамы менен эсептеп, текшерүү жүргүз:

$$\begin{array}{r} 32\ 004 \\ - 7\ 136 \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 57\ 020 \\ - 8\ 317 \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 130\ 027 \\ - 75\ 064 \\ \hline \end{array}$$



- 322 Нан заводуна ар биринде 485 ц ден болгон 10 вагон кара буудайдын унун жана ар биринде 500 ц ден болгон 9 вагон буудайдын унун алып келишти. Буудайдын унуна караганда кара буудайдын уну канча центнерге көп алынып келинген?

- 323 Дүкөнгө нан алып келишти. Бир күндө 176 кг нан сатылгандан кийин, дүкөндө 45 кг нан калган. Канча килограмм нан алып келишкен? Берилгенге тескери эки маселе түзүп, аларды чыгар.

324 $70\ 002 - (638 + 23\ 504)$

$70 - 84 : 4 \cdot 3$

● $245\ 036 + 23\ 871 + 76\ 008$

$(64 + 32) : 8 \cdot 7$



Бир нече кошулуучулардын суммасын табуу.

$386 + 42\ 088 + 375\ 092$

I жол

II жол

$$\begin{array}{r} 1) \quad 42\ 088 \\ + \quad 386 \\ \hline 42\ 474 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 2) \quad 375\ 092 \\ + \quad 42\ 474 \\ \hline 417\ 566 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} + \quad 375\ 092 \\ + \quad 42\ 088 \\ \hline 386 \\ \hline 417\ 566 \end{array}$$

- 325 Төмөнкүлөрдү эсепте жана кошуунун жардамы менен текшер:

$1\ 475 + 86 + 3\ 018$

$26\ 034 + 8\ 720 + 570\ 648$

$376 + 294 + 5\ 007$

$750\ 801 + 36\ 020 + 20\ 574$



326 Туристтер поезд менен 562 км жүрүштү, кайык менен 472 км ге аз сүзүп өтүштү, ал эми кайык менен сүзүп өткөнгө караганда 5 эсе аз жөө басышты. Туристтер кандай жолду өтүшкөн?

327 Теңдемелерди чыгар: $34 - x = 26$, $x - 83 = 17$.

328 Класстагы шкафта диафильмдер салынган бирдей 3 куту бар. Ал кутуларда бардыгы 45 түстүү, 15 агыш-кара диафильм бар. Ар бир кутуда канча диафильм бар?

329 Калтырылгандарды толтуруу менен көчүрүп жаз:

$$6 \text{ т } 3 \text{ ц} = \square \text{ ц}$$

$$465 \text{ см} = \square \text{ м } \square \text{ см}$$

$$1 \text{ саат } 30 \text{ мин} = \square \text{ мин} \quad 75 \text{ мин} = \square \text{ саат } \square \text{ мин}$$

330 $4 \cdot 18 + 72 : 24$ $62 \ 546 + 375 + 8 \ 327$
 $3 \cdot 27 - 96 : 32$ $20 \ 038 - 896 + 3 \ 508$

331 Калдыктуу бөлүүнү аткарып, текшерүү жүргүз:

● $758 : 6$ $427 : 9$ $356 : 8$

332 Пионерлердин биринчи отряды 162 кг, экинчиси — 208 кг таштанды кагаз чогулткан. Эгер бул отряддардын бардыгы 566 кг таштанды кагаз жыйнаса, үчүнчү отряд канча килограмм таштанды кагаз чогулткан?

333 Жактары 15 мм жана 25 мм болгон тик бурчтуктун периметрин тап. Жообун сантиметр менен туюнт.

334 $(540 - 360 : 9) : 5 \cdot 2$ $360 : 6 + 310 \cdot 10$
 $1 \ 000 - (720 : 8 - 4 \cdot 10)$ $64 \cdot 10 : 8 \cdot 3$
 $(20 + 8) - 20 \cdot (200 - 195)$ $890 - 18 \cdot 5 + 710$

335 Коюлбай калган кашааларды кой:
 $640 - 480 : 4 + 360 = 400$ $360 : 4 \cdot 2 + 10 = 20$

336 Төмөнкүлөрдү:

1) метр менен туюнт: 2 000 см ди, 23 км ди, 4 700 см ди; 2) килограмм менен туюнт: 45 ц ди, 23 т ны, 642 т ны; 3) минута менен туюнт: 2 саатты, 3 саат 15 мин ны.

337 $32\ 546 + 7\ 008 + 82\ 309$ $1\ 200 - 172 \cdot 3 + 308$
● $20\ 782 + 5\ 203 + 63\ 870$ $4\ 508 + 486 \cdot 2 - 892$

ЧОНДУКТАРДЫ КОШУУНУН ЖАНА КЕМИТҮҮНҮН ЫКМАЛАРЫ.



Көпчүлүк практикалык маселелерди чыгарууда маанилери ар түрдүү чен бирдиктерде туюнтулган чоңдуктар менен амалдарды аткарууга туура келет. Эгер эсептөө оңой эле аткарылса, анда оозеки жүргүзүлөт.

Мисалы: $8\text{кг} + 300\text{г} = 8\text{кг } 300\text{г}$

$1\text{ саат } 30\text{ мин} + 25\text{ мин} = 1\text{ саат } 55\text{ мин}$

$2\text{ сом } 45\text{ тый.} + 3\text{ сом } 15\text{ тый.} = 5\text{ сом } 60\text{ тый.}$

Жазуу жүзүндө эсептөөлөрдө чоңдуктардын маанилерин бир эле чен бирдик менен туюнтушат жана амалдарды аткарууну сандар менен аткарылгандай эле жүргүзүшөт. Мисалы.

$124\text{ м } 75\text{ см} + 39\text{ м } 85\text{ см} = 164\text{ м } 60\text{ см}$	
$124\text{ м } 75\text{ см} = 124\text{ м } 75\text{ см}$	
$39\text{ м } 85\text{ см} = 39\text{ м } 85\text{ см}$	
	$\begin{array}{r} + 124\text{ м } 75 \\ \hline 39\text{ м } 85 \\ \hline 164\text{ м } 60 \end{array}$
$164\text{ м } 60\text{ см} = 164\text{ м } 60\text{ см}$	

338 Эсептөөнү оозеки аткарып, жаз:

1) 4 сом 50 тый. + 30 тый.

7 сом 85 тый. — 4 сом

5 сом 20 тый. + 2 сом 40 тый.

6 сом 80 тый. — 3 сом 50 тый.

2) 65 км 080 м — 30 км 5 м 75 см — 3 м

12 км 065 м + 20 м 6 м 20 см + 75 см

3) 85 т 506 кг — 30 т 6 кг 350 г + 500 г

20 т 800 кг + 150 кг 1 кг 800 г + 400 г

339 (Оозеки.) 18 саат 36 мин — 9 саат

18 саат 36 мин — 9 мин

20 мин 30 с + 25 с

2 мин 30 с — 1 мин

340 Чыгарылышын мамыча түрүндө жазуу менен амалдарды аткар:

25 сом 78 тый. + 76 сом 35 тый.

12 м 86 см + 3 м 45 см

45 т 275 кг — 18 т 130 кг

26 кг 350 г — 24 кг 2 г

341 Колхоздо 100 бал челек бар. Алардан 2 т бал алышкан. Бал челекчинин 8 бал челеги бар. Эгер бардык бал челекте бирдей бал бар деп эсептесек, анда 8 бал челектен канча килограмм бал алынат? (Тоннаны килограмм менен туюнт.)

342 Бирдей эки квадраттан жактары 3 см жана 1 см 5 мм болгон тик бурчтук түзүштү. Маселенин чиймесин чий, бул тик бурчтуктун жана ар бир квадраттын периметрин эсепте. (Тик бурчтуктун жактарынын узундугун миллиметр менен туюнт.)

343 88:44·27 10 375 — (8 003 — 567)

99:33·18 35 008 — (12 049 + 765)

344 Тийиндини жана калдыкты таап, текшерүү жүргүз:

● 742:9 386:4 547:3



00 — 2 т
даана
8 — ?
даана



345 Ар бир түгөй маселенин шарттарын салыштыр. Ар бир маселеде чоң санды табуу керекпи, же кичине санды табуу керекпи, түшүндүр. Маселени чыгар:

1) Мамалак 5 сом турат, ал эми куурчак — 3 сомго арзан.

Куурчак канча турат?

2) Мамалак 5 сом турат, ал куурчактан 3 сомго кымбат. Куурчак канча турат?

1) Машина 2 сом турат, ал эми паровоз — 4 сомго кымбат. Паровоз канча турат?

2) Машина 2 сом турат, ал паровоздон 4 сомго арзан. Паровоз канча турат?



346 Чыгарылышын мамыча түрүндө жазып, амалдарды аткар:

35 км 820 м — 7 км 900 м 2 саат 30 мин —

1 саат 26 мин + 2 саат — 55 мин

34 мин 13 т 250 кг + 820 кг

347 Эсептөөнү оозеки аткарып, жазып ал:

5 кг 200 г + 400 г 6 кг 200 г — 150 г

3 м 20 см — 2 м 7 км 050 м — 6 км

348 Эгер: $a = 730\,008$ жана $b = 345\,792$ болсо, $a + b$ жана $a - b$ туюнтмаларынын маанилерин эсепте.

349 Сактоочу жайда 25 т картошка болгон. Картошканын бир бөлүгүн дүкөнгө жөнөтүштү. Сактоочу жайда 11 т 075 кг картошка калган. Дүкөнгө канча килограмм картошка жөнөтүлгөн? Берилгенге тескери маселе түзүп, аны чыгар.

350 $84 : 4 \cdot 3$ $(28 + 14) : 7$ $800 + 360 \cdot 2 : 3$

● $96 : 3 \cdot 2$ $(56 + 24) : 8$ $900 - 80 \cdot 6 : 12$

351 Маселелерди жана алардын чыгарылыштарын салыштыр. Эмне үчүн бул маселелердин биринчиси кошуу, ал эми экинчиси кемитүү менен чыгарыларын түшүндүр.

1) Колхоз 7 800 ц сабиз, ал эми андан 1 250 ц ге көп кызылча жыйнады. Колхоз канча центнер кызылча жыйнаган?

2) Колхоз 356 т картошка жыйнаган. Бул кызылчага караганда 231 т га көп. Колхоз канча тонна кызылча жыйнаган?

352 Мектеп өнөрканасында бир класс 1 400 тетик, ал эми экинчиси андан 170 тетикке аз даярдады. Бул тетиктерди ар бирине 10 даанадан кылып кутуларга салышты. Канча куту керектелген?

353 Төмөнкүлөрдү:

1) дециметр жана сантиметр менен: 85 см ди, 67 см ди, 34 см ди;

2) саат жана минута менен: 75 мин ны, 90 мин ны, 125 мин ны;

3) килограмм жана грамм менен: 1 350 г ды, 4 050 г ды;

4) тонна жана центнер менен: 32 ц ди, 465 ц ди, 1 250 ц ди туюнт.

354 Төмөнкүлөрдү:

1) тыйын менен: 2 сом 76 тый. ды, 6 сом 30 тый ды, 28 сом 02 тый. ды;

2) миллиметр менен: 30 см 5 мм ди, 1 м ди, 2 м 30 см ди;

3) грамм менен: 3 кг 247 г ды, 1 кг 026 г ды, 4 кг 003 г ды;

4) секунда менен: 5 мин ны, 2 мин 30 с ны, 1 мин 48 с ны туюнт.

355 1935-жылы узундукка секирүү боюнча рекорд болуп 8 м 13 см белгиленген. Кылымдын төрттөн бир бөлүгү өткөндөн кийин гана жаңы рекорд

белгиленген: секирүүнүн узундугу 8 см ге узун болгон. Бул кайсы жылы белгиленген? Жаңы рекорд кандай болгон?

$$\begin{array}{r} 356 \\ + 320\ 568 \\ + 84\ 709 \\ \hline 5\ 027 \end{array} \quad \begin{array}{r} + 280\ 076 \\ + 17\ 594 \\ \hline 36\ 008 \end{array} \quad \begin{array}{r} + 128\ 756 \\ + 320\ 842 \\ \hline 267\ 569 \end{array}$$

357 $27\ 080 - (357 + 3\ 400)$ $(73 + 10 + 27) : 10$
 ● $90\ 000 - (80\ 030 - 2\ 609)$ $(284 + 16) : 100$

358 Амалдарды кандай тартипте аткаруу керектигин түшүндүр жана туюнтмалардын маанилерин эсепте:

$$\begin{array}{l} 3\ 008 - (463 - 32 \cdot 3) \\ 7\ 092 - (346 + 2\ 580 - 94) \end{array} \quad \begin{array}{l} 34 : 2 + 846 - 7 \cdot 12 \\ 2\ 057 - 18 \cdot 4 + 3 \cdot 24 \end{array}$$

359 Эсептөөнү текшерүү менен аткар:

$$\begin{array}{l} 180\ 506 + 132\ 964 \\ 326\ 108 + 14\ 056 \end{array} \quad \begin{array}{l} 900\ 006 - 786 \\ 37008 - 12\ 385 \end{array} \quad \begin{array}{l} 197 \cdot 4 \\ 85 \cdot 7 \end{array}$$

360 (Оозеки.)

$$\begin{array}{l} 24\ \text{т}\ 350\ \text{кг} + 50\ \text{кг} \\ 18\ \text{м}\ 75\ \text{см} - 4\ \text{м} \end{array} \quad \begin{array}{l} 13\ \text{саат}\ 15\ \text{мин} - 11\ \text{саат} \\ 2\ \text{мин}\ 3\ \text{с} - 1\ \text{мин} \end{array}$$

361 Жумушчулардын эки бригадасы жолду асфальтташты. Бир бригада 5 км 060 м жолду, экинчиси — 2 км 280 м ге көп жолду асфальтташты. Мындан кийин аларга дагы 965 м жолду асфальттоо калды. Бул бригадалар бардыгы канча километр жана метр жолду асфальттоого тийиш?

362 Эсептөөнү мамыча түрүндө жазып, амалдарды аткар:

$$\begin{array}{l} 3\ \text{км}\ 865\ \text{м} + 7\ \text{км}\ 428\ \text{м} \\ 12\ \text{км}\ 020\ \text{м} - 8\ \text{км}\ 350\ \text{м} \\ 75\ \text{м}\ 86\ \text{см} - 39\ \text{м}\ 90\ \text{см} \end{array} \quad \begin{array}{l} 8\ \text{т}\ 36\ \text{ц} - 4\ \text{т}\ 18\ \text{ц} \\ 1\ \text{т}\ 200\ \text{кг} - 486\ \text{кг} \\ 6\ \text{кг}\ 150\ \text{г} - 2\ \text{кг}\ 30\ \text{г} \end{array}$$



- 363 Үч аянттан 12 300 ц буудай алынган, биринчисинен — 3 800 ц, экинчисинен — 5 т. Үчүнчү аянттан канча центнер буудай алынган?
- 364 Төмөнкү таблицаларды толтур:

a	32	28		64
b	47		75	
$a+b$		67	82	64

c	72		69	87
k	56	38		
$c-k$		24	32	87

- 365 1) Таблица боюнча маселе түзүп, аларды чыгар:

	Баасы (тыйын менен)	Саны (дааналай)	Наркы (тыйын менен)
Карандаш	3	15	?
Кыл калем	50	?	100
Сызгыч	?	2	54

- 2) Эгер бала \square карандаш, 2 кыл калем; \square карандаш жана сызгыч; \square кыл калем жана сызгыч сатып алса, 3 сомдон канча кайрып алаарын билдирген маселе түзүп, аны чыгар.
- 366 Бала 58 тый. га сүрөт тартууга арналган альбом жана окшош 3 кыл калем сатып алган. Булар үчүн ал 1 сом 48 тый. төлөдү. 1 кыл калем канча турат?

367 (Оозеки.)

- 1) 3 сом — 75 тый.
5 сом — 38 тый.
10 сом 60 тый. — 5 сом 30 тый.
4 сом 70 тый. — 2 сом 25 тый.
- 2) 5 км 200 м + 300 м
6 м 35 см + 20 м
3 дм 5 см — 2 дм
4 см 6 мм — 3 мм

368 Эсептөөнү мамыча түрүндө жазып, амалдарды аткар:

- 1) 23 сом 65 тый. — 18 сом 76 тый.
75 сом 86 тый. + 67 сом 34 тый.
8 сом 65 тый. + 2 сом 38 тый.
3 сом 26 тый. — 1 сом 75 тый.
- 2) 12 т 475 кг — 5 т 867 кг
26 т 308 кг — 9 т 650 кг
35 т 872 кг + 48 кг
72 т 530 кг — 36 т

369 a жана b сандары берилген. Алардын суммасын, айырмасын, көбөйтүндүсүн, тийиндисин жаз. Эгер $a = 249$ жана $b = 3$ болсо, ар бир туюнтманын маанисин тап.

«Сыйкырдуу квадраттар»

«Сыйкырдуу квадраттардын» бош чакмактарын толтур:

135	120	195
210	150	
	180	165

25		
0	20	
35		

БЫШЫКТОО ҮЧҮН КӨНҮГҮҮЛӨР.

- 1 Суммаларды ыңгайлуу жолдор менен эсепте:

$$\begin{array}{ll} 72 + 43 + 18 + 57 & 120 + 65 + 15 \\ 64 + 29 + 61 + 36 & 460 + 380 + 20 \end{array}$$

- 2 $24 \cdot 10 : 8$ $810 : 9 \cdot 100$ $100 - 280 : 7$
 $54 \cdot 10 : 9$ $450 : 5 \cdot 10$ $600 - 120 : 2$

- 3 $600 - (80 - 25)$ $40 \cdot 3 + 80 : 2$ $90 : 5 \cdot 2$
 $100 : (172 - 18 \cdot 4)$ $(370 + 30 - 100) : 100$

4

+	372 546	- 107 823	- 87 500	+ 185 005
	621 734	85 139	6 932	67 748

5

	5 648	37 829	135 508	6 078
+	2 794	+ 62 307	+ 48 324	+ 8 932
	7 835	20 591	34 085	7 509

- 6 $82\,075 + (70\,200 - 36\,485)$ $600\,100 - 92\,016$
 $810\,236 - (156\,039 + 2\,849)$ $425\,100 - 16\,950$

- 7 Амалдарды текшерүү менен аткар:

$$\begin{array}{ll} 345\,008 - 269\,871 & 3\,008 + 650\,721 \\ 126\,547 - 79\,652 & 82\,540 + 18\,462 \end{array}$$

- 8 Тийиндини жана калдыкты таап, текшерүү жүргүз:

$$248 : 6 \quad 652 : 9 \quad 546 : 3 \quad 876 : 7$$

- 9 Арифметикалык амалдарды аткаруунун тартиби жөнүндөгү эрежени эсиңе салып, төмөнкү туюнтмалардын маанилерин эсепте:

$$\begin{array}{ll} 160 + 80 \cdot 3 - 200 & 500 - 180 : (90 : 45) + 30 \\ 420 - 60 \cdot 7 + 838 & 320 : 8 + 510 : 10 - 30 \\ (370 + 30) \cdot 5 - 10 & 60 \cdot 9 : 2 + (150 + 70) \end{array}$$

- 10** Белек амалдарды мамыча түрүндө аткарды: $296\ 721 + 38\ 456 + 1\ 003 + 17$. Ал 336 187 деген натыйжаны алды. Азамат микрокалькулятордун (электрондук эсептөөчү машина) жардамы менен эсептеп 336 197 ни алды. Эсептөөнү кимиси туура аткарган?
- 11** Эгер «Жаш конструктор» ийриминин занятиеси саат 17 де башталып, 18 саат 45 мин да бүтсө, занятие канча убакытка созулган?
- 12** Эгер «Механикалык оюнчук» ийриминин занятиеси саат 17 де башталып, 1 саат 15 мин га созулса, занятие качан бүткөн?
- 13** Мектепке баруучу жолду Болот 12 мин да басат. Эгер мектепте 8 саат 15 мин да болуш керек болсо, ал үйүнөн канчада чыгышы керек?
- 14** Атасы жумушка үйүнөн 7 саат 30 мин да чыгат. Анын жумушу саат 8 де башталат. Атасы жумуштан кечикпес үчүн үйүнөн канча убакыт мурда чыгышы керек?
- 15** Фабрика күнүгө 440 000 түрмөк түстүү жип чыгарат. Алардын ондон бир бөлүгүн дүкөндөргө, ал эми калганын — тигүү ишканаларына жөнөтүшөт. Күнүгө канча түрмөк жипти фабрикадан тигүү ишканаларына жөнөтүшөт?
- 16** Бирдей бидондорго куюлган 448 л сүттү автомашина менен алып келишти. 10 бидонун түшүргөндөн кийин, машинада 128 л сүт калган. Ар бир бидонго канча литрден сүт куюлган?

- 17 Совхоз мамлекетке 4 350 т пахта тапшырууга милдеттенме алган. Бирок ал адегенде 4 200 т тапшырып, андан кийин дагы ушул сандын ондон бир бөлүгүнчө тапшырган. Совхоз планын канча тоннага ашык аткарган?
- 18 1) Бир колхоз 6 740 ц кызылча, экинчиси андан 3 800 ц ге көп жыйнаган. Экинчи колхоз канча центнер кызылча жыйнаган?
2) Курулушка биринчи күнү 10 350 т кирпич алып келишти. Бул экинчи күнү алып келгенден 1 500 т га көп эле. Экинчи күнү канча тонна кирпич алып келишкен?
- 19 Поезд жолдо 3 саат болуп 230 км жолду өткөн. Биринчи саатта ал 78 км 500 м, ал эми экинчи саатта биринчи саатта жүргөнүнөн 3 км 800 м ге аз жол жүрдү. Поезд үчүнчү саатта канча аралыкты өткөн?

КАЙТАЛОО ҮЧҮН СУРООЛОР

- 1) Кошууда, кемитүүдө сандар жана тиешелүү туюнтмалар кандай аталышат?
- 2) Кошуунун кандай касиеттерин билесиң?
- 3) Эгер эки кошулуучунун бири нөл болсо, алардын суммасы эмнеге барабар? Эгер кемитүүчү нөлгө барабар болсо, айырма эмнеге барабар?
- 4) Эгер эки кошулуучунун суммасынан бир кошулуучуну кемитсе, эмне алынат? Эгер кемитүүчүгө айырманы кошсо, эмне алынат? Эгер кемүүчүдөн айырманы кемитсе, эмне алынат?
- 5) Кошууну, кемитүүнү кантип текшерүүгө болот?
- 6) Кашаасыз, кашаалуу туюнтмалардагы амалдарды аткаруунун тартиби тууралуу кандай эрежени билесиң?



КӨБӨЙТҮҮ ЖАНА БӨЛҮҮ.

$$1 \text{ БЕЛЕТ} \text{ — } 35 \text{ тый.}$$

$$146 \text{ БЕЛЕТ} \text{ — } ?$$

$$? \text{ — } 9 \text{ сом } 80 \text{ тый.}$$

$$35 \cdot 146 = ?$$

$$980 : 35 = ?$$



БИР ОРУНДУУ САНГА КӨБӨЙТҮҮ.



Бирдей кошулуучуларды кошуп, эки сандын көбөйтүндүсүн эсептөөгө болот. Мисалы: $9 \cdot 5 = 45$, анткени $9 + 9 + 9 + 9 + 9 = 45$.

Сага белгилүү болгон көбөйтүүнүн касиеттерин эсиңе сал (1-, 2-п, 215-б. кара).

- 370** Төмөнкү барабардыктын эмне үчүн туура экенин түшүндүр:

$$a \cdot 6 = a + a + a + a + a + a.$$

- 371** (Оозеки.) Ар бир барабардык туура болгондой кылып, анын оң жагын өзгөрт:

$$20 \cdot 4 = 20 + 20 + 20 \quad 15 \cdot 3 = 15 + 15 + 15 + 15$$

$$38 + 38 = 38 \cdot 4 \quad 14 + 14 + 14 + 15 = 14 \cdot 3$$

- 372** Төмөнкү барабардыктардын эмне үчүн туура экенин түшүндүр:

$$12 \cdot 6 = 6 \cdot 12 \quad 5 \cdot 17 \cdot 2 = 5 \cdot 2 \cdot 17$$

$$3 \cdot 96 = 96 \cdot 3 \quad 25 \cdot 7 \cdot 4 = 25 \cdot 4 \cdot 7$$

- 373** $16 \cdot 4$ туюнтмасы боюнча маселе түз.

- 374** Төмөнкү барабардык эмне үчүн туура экенин түшүндүр:

$$(9 + 5 + 1 + 6) \cdot 8 = 9 \cdot 8 + 5 \cdot 8 + 1 \cdot 8 + 6 \cdot 8$$

Сумманы санга кантип көбөйтүү керек экенин айтып бер.

- 375** Эсептөөнү түшүндүрүү менен аткар:

$$\begin{array}{r} \times 326 \\ \hline 2 \end{array} \quad \begin{array}{r} \times 128 \\ \hline 5 \end{array} \quad \begin{array}{r} \times 247 \\ \hline 3 \end{array} \quad \begin{array}{r} \times 96 \\ \hline 5 \end{array}$$

- 376** Туристтер биринчи күнү 16 км жол жүрүштү. Бул алардын маршрутунун сегизден бир бөлүгүн түзөт. Бүткүл маршрут канча километрди түзөт? Туристтерге дагы канча километр жолду өтүү калды?

- 377** Жаш натуралистер мектеп аянтчасындагы бирдей 9 парникти жабуу үчүн, 45 м плёнка сарпташты. Ушундай дагы 3 парникти жабуу үчүн канча метр плёнка керектелет?

378 $60\,000 - (500\,106 - 49\,038)$ $217 \cdot 4$ $138 : 6$

● $480\,024 - (53\,425 + 78\,679)$ $352 \cdot 2$ $736 : 4$



Эсептөөнүн ыкмаларын түшүндүр:

$$\begin{aligned} 5\,432 \cdot 3 &= (5\,000 + 400 + 30 + 2) \cdot 3 = \\ &= 5\,000 \cdot 3 + 400 \cdot 3 + 30 \cdot 3 + 2 \cdot 3 = \\ &= 15\,000 + 1\,200 + 90 + 6 = 16\,296 \end{aligned}$$

Каалаган көп орундуу санды бир орундуу санга жазуу жүзүндө көбөйтүү үч орундуу санды бир орундуу санга көбөйтүүдөй эле аткарылат: адегенде бирдиктер, андан кийин ондуктар, жүздүктөр ж. б. көбөйтүлөт.

$$\begin{array}{r} \times 5432 \\ \hline 16296 \end{array}$$



379 Мамыча түрүндө жазып, көбөйтүндүнү тап:
 $5\ 124 \cdot 2$ $6\ 482 \cdot 3$ $23\ 452 \cdot 7$ $25\ 482 \cdot 2$
 $8\ 715 \cdot 4$ $5\ 193 \cdot 5$ $95\ 136 \cdot 3$ $15\ 213 \cdot 6$

380 Барабардыктардын эмне үчүн туура экенин түшүндүр:
 $379 \cdot 8 = 8 \cdot 379$ $7 \cdot 3\ 682 = 3\ 682 \cdot 7$

381 9 пионер отряды мектептин китепканасындагы китептерди оңдоп-чапташты. Алардын 5 отряды 135 тен китеп, калгандары 115 тен китеп оңдоп-чапташты. Пионерлер бардыгы канча китеп оңдоп-чапташкан?

382 Бала 5 мин да 500 м жол басты. Эгер бала ар бир минутада бирдей метр жол басат деп эсептесек, 1 саатта канча километр жол басып өтөт?

383 Төмөнкү жазууну кара, көбөйтүү кандайча аткарылгандыгын түшүндүр:

$$\begin{array}{r} 2\ \text{т}\ 375\ \text{кг} \cdot 3 = 7\ \text{т}\ 125\ \text{кг} \\ 2\ \text{т}\ 375\ \text{кг} = 2\ 375\ \text{кг} \\ 7\ 125\ \text{кг} = 7\ \text{т}\ 125\ \text{кг} \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \times 2\ 375 \\ \quad 3 \\ \hline 7\ 125 \end{array}$$

384 $35\ 894 + 7\ 068 - 9\ 408$ $92 \cdot 100$ $1\ 000 \cdot 6 : 3$
● $98\ 888 + (60\ 100 - 7\ 302)$ $340 \cdot 10$ $1\ 000 \cdot 8 : 4$

385 Ар бир тик бурчтук канча чакмак сызыкка бөлүнгөндүгүн эки жол менен эсепте.

386 Көбөйтүүчүлөрдүн орундарын алмаштырып көбөйтүүнү аткар:
 $7 \cdot 524$ $6 \cdot 274$ $9 \cdot 3\ 652$ $4 \cdot 81\ 429$
 $6 \cdot 487$ $8 \cdot 729$ $7 \cdot 4\ 988$ $9 \cdot 56\ 492$

387 Хоккей боюнча СССРдин курама командасынын оюнчулары 30 жыл ичинде дүйнөлүк чемпионаттарда жана олимпиадаларда 259 матч өткөрүштү. Алардын 27 матчы утулуп, утулганга караганда 12 матчыга аз тең чыгышкан, калган матчыларда жеңишке ээ болушкан. Ушул 30 жыл ичинде советтик хоккеисттер канча жолу жеңишке ээ болушкан?

388 Математика боюнча ийримге 18 окуучу катышат. Алар үчүн адегенде 350 сом төлөп, бирдей 10 микрокалькулятор сатып алышкан. Бир жыл өткөндөн кийин ийримдин калган мүчөлөрү үчүн ушундай эле микрокалькулятордон сатып алышты. Жаңы сатып алган микрокалькуляторлор канча турат?

389 Төмөнкү туюнтмаларды жазып, алардын маанилерин эсепте:

1) 8 жана 3 125 сандарынын көбөйтүндүсүн 5 186 га кичирейт.

2) Эң кичине төрт орундуу санды 9 эсе чоңойт, ал эми натыйжасын 100 эсе кичирейт.

3) 1 072 жана 4 сандарынын тийиндисин 7 эсе чоңойт.

390 Кошууну жана кемитүүнү текшерүү менен аткар:

$$67\ 030 + 15\ 097 + 4\ 378 \qquad 70\ 100 - 29\ 306$$

391 $6 \cdot 3\ 274$ $5 \cdot 93\ 748$ $85 - (42 + 54 : 3)$

$9 \cdot 12\ 543$ $7 \cdot 31\ 476$ $3 \cdot (90 - 14 \cdot 4)$

0 жана 1 сандары менен көбөйтүүнүн эрежесин эсиңе сал (218, 219-б. кара).

392 $1 \cdot 8$ $12 \cdot 1$ $0 \cdot 35$ $18 \cdot 0$ $1 \cdot 0$

$1 \cdot 9$ $23 \cdot 1$ $0 \cdot 1$ $27 \cdot 0$ $0 \cdot 0$

393 Рамкага алынган жазуулар эмнени билдирерин айт:

$$1 \cdot b = b$$

$$b \cdot 1 = b$$

$$0 \cdot b = 0$$

$$b \cdot 0 = 0$$

- 394 (Оозеки.) 0 онд. $\cdot 5 + 3$ онд.
 0 жүзд. $\cdot 3 + 2$ жүзд.
 0 миңд. $\cdot 7 + 4$ миңд.

- 395 Эсептөөнү мамыча түрүндө жазып чыгар:
 $803 \cdot 5$ $50\ 801 \cdot 4$ $41\ 008 \cdot 6$
 $4\ 019 \cdot 7$ $90\ 048 \cdot 7$ $70\ 032 \cdot 8$

- 396 Төмөндө берилген чыгарылыштардын ичинен туураларын тап:

$$\begin{array}{r} \times 4\ 037 \\ \quad \quad 5 \\ \hline 2\ 185 \end{array} \qquad \begin{array}{r} \times 4\ 037 \\ \quad \quad 5 \\ \hline 20\ 685 \end{array} \qquad \begin{array}{r} \times 4\ 037 \\ \quad \quad 5 \\ \hline 20\ 185 \end{array} \qquad \begin{array}{r} \times 4\ 037 \\ \quad \quad 5 \\ \hline 20\ 155 \end{array}$$



- 397 «Дон» жаңы комбайны менен комбайнер күнүгө 805 ц ден буудай чаап жыйнайт. Ал бир талаада 5 күн, башкасында 4 күн иштеген. Бул күндөрдүн ичинде комбайнер канча центнер дан жыйнаган?

- 398 Комбайнер 6 күндүн ичинде 4 800 ц дан жыйнаган. Эгер анын ар күндө жыйнаган даны бирдей болсо, 72 т данды канча күндө жыйнайт?

- 399 Биринчисинин узундугу 3 см 5 мм, экинчисинин узундугу биринчисиникинен 2 эсе узун, ал эми үчүнчүсүнүн узундугу экинчисиникинен 2 см ге кыска болгон үч кесинди чий.

- 400 48 онд., 248 онд., 36 жүзд., 100 жүзд. канча бирдик бар?

- 401 $45\ 010 - (3\ 908 + 17\ 613)$ $6\ 008 \cdot 9$ $97168 \cdot 6$
 ● $60\ 000 - 2\ 407 + 5\ 849$ $91\ 005 \cdot 3$ $7 \cdot 23844$



1) Төмөнкү жазылыштарды кара, чыгарылышын түшүндүр:

$$800 \cdot 7$$

$$24\ 000 \cdot 3$$

$$8 \text{ жүзд.} \cdot 7 = 56 \text{ жүзд.}$$

$$800 \cdot 7 = 5\ 600$$

$$24 \text{ миңд.} \cdot 3 = 72 \text{ миңд.}$$

$$24\ 000 \cdot 3 = 72\ 000$$

2) Көбөйтүү кандайча аткарылгандыгын түшүндүр:

$$\begin{array}{r} \times 380 \\ 9 \\ \hline 3420 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \times 8400 \\ 7 \\ \hline 58800 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \times 69000 \\ 4 \\ \hline 276000 \end{array}$$

402 $420 \cdot 8$ $4\ 700 \cdot 5$ $30\ 700 \cdot 9$ $5\ 000 - 786 \cdot 4$
 $390 \cdot 3$ $6\ 800 \cdot 6$ $20\ 080 \cdot 7$ $4\ 329 + 932 \cdot 8$

403 Фабрикада бир айда 40 000 түгөй бут кийим даярдашкан. Эркектер үчүн 8 900 түгөй, аялдар үчүн эркектердикинен 2 эсе көп бут кийим даярдашкан. Балдар үчүн канча түгөй бут кийим даярдашкан?

404 Колхоз кант заводуна ар биринде 3 т дан болгон 80 машина кант кызылчасын жөнөттү. Эгер канттын массасы кызылчанын массасынын алтыдан бир бөлүгүн түзсө, завод бул кызылчадан канча кант иштетип чыгарган?

405 Бирдей 6 отургуч 48 сом турат. Эгер ар бир кресло отургучтан 2 сомго кымбат болсо, 4 кресло канча турат?

406 Төмөнкүлөрдүн тийиндиси жана калдыгын тап: $789:8$ $327:6$



Белгисиз
көбөйтүүчүнү
табуу.

Көбөйтүүдө сандар өз ара кандайча байланышкандыгын 217-беттен окуп, төмөнкү таблицаны толтур:

Көбөйтүүчү	1	2			6	
Көбөйтүүчү	3		3	4		16
Көбөйтүндү		6	12	24	48	96

Теңдеменин чыгарылышын жана аны текшерүүнү түшүндүр:

$$x \cdot 8 = 96$$

$$x = 96 : 8$$

$$x = 12$$

Текшерүү

$$12 \cdot 8 = 96$$

407 Теңдемелерди чыгар: $7 \cdot x = 91$, $x \cdot 4 = 84$

408 Жыгач уста жана анын шакирти отургучтарды оңдошту. Шакирти күн сайын 10 отургучтан оңдоп, 6 күн иштеди, ал эми жыгач уста ушундай эле жумушту 4 күндө аткарды. Жыгач уста бир күндө канчадан отургуч оңдогон?

409 Эки шаардан бири бирин көздөй эки машина чыкты. Алардын бири кезигишкенге чейин 128 км, экинчиси 56 км ге аз аралык өтүштү. Маселенин сүрөтүн тартып, бул шаарлар арасындагы аралыкты бил.

410 $50\,000 - (7\,263 - 2\,817)$ $82\,190 \cdot 4$ $4\,006 \cdot 2$
 $63\,876 + 5\,482 + 16\,038$ $157\,300 \cdot 3$ $5\,080 \cdot 4$

411 Метр менен туюнт: 15 км ди, 2 км 350 м ди, 800 дм ди.

ЫЛДАМДЫК. УБАКЫТ. АРАЛЫК.



1) Жеңил машина 2 саатта 160 км жол жүргөн. Ар бир саатта ал бирдей аралыкты өткөн. Бул машина 1 саатта канча километр өткөн?

$$160 : 2 = 80$$

Жообу:

80 км/саат.

Машинанын кыймылынын ылдамдыгы саатына **80 километр** деп айтууга болот. Кыскача: **80 км/саат.**

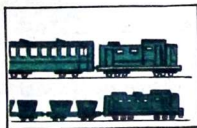
2) Ар бир минутада бирдей аралыкты учуп өтүү менен самолёт 10 мин да 150 км учат. Ал 1 мин да канча километр учуп өткөн? Бул суроого жооп берүү менен, самолёттун кыймылынын ылдамдыгын билесиң.

160 км

412 1) Жүргүнчүлөр поезди ар бир саатта бирдей аралыкты өтүп, 2 саатта 120 км ди өтөт. Ал кандай ылдамдыкта бараткан?

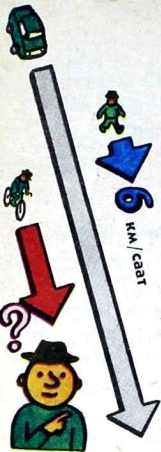
2) Товар ташуучу поезд ар бир саатта бирдей аралыкты өтүп, 3 саатта 120 км ди өтөт. Бул поезд кандай ылдамдыкта бараткан?

3) Поезддердин кыймылынын ылдамдыгы жана убактысы, алардын ар бири өткөн аралык жазылган таблицаны карагыла.



Ылдамдык	Убакыт	Аралык
60 км/саат	2 саат	120 км
40 км/саат	3 саат	120 км

Эгер убакыт жана аралык белгилүү болсо, ылдамдыкты кантип табууга болот?



413 Атам адатта 6 км/саат ылдамдык менен басат, машинада 10 эсе тез жүрөт, ал эми велосипедди машинада жүргөнүнөн 4 эсе жай тебет. Атам велосипедди кандай ылдамдык менен тебет?

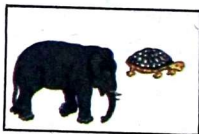
414 Жай мезгилинде шаардан балдар санаторийине 895 баланы, туристтик лагерге санаторийге алып кеткенге караганда 1 360 балага көп, ал эми пионер лагерине туристтик лагерге кеткенге караганда 4 765 балага көп алып кетишти. Жай мезгилинде пионер лагеринде канча бала эс алган?

415

$120 \cdot 4 + 630 : 9$	$7\ 850 : 9$	$27\ 800 - 16\ 954$
$1\ 000 - 320 \cdot 3$	$4\ 308 \cdot 6$	$12\ 006 - 8\ 796$
$240 : 3 + 20 - 9$	$9\ 400 \cdot 7$	$32\ 709 + 348$

416 Маселени таблицага жазып, аларды чыгар:

- 1) Таш бака 5 м/мин ылдамдык менен басат. Ал 3 мин да канча аралыкты өтөт?
- 2) Пил 100 м/мин ылдамдык менен басат. Ал 10 мин да канча аралыкты өтөт?



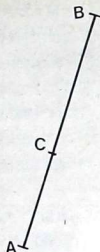
Ылдамдык	Убакыт	Аралык

3) Эгер ылдамдык жана кыймыл убактысы белгилүү болсо, аралыкты кантип табууга болот?

417 Турсун 6 с ичинде 30 м ге чуркаган. Ал кандай ылдамдык менен чуркаган?

418 Мотоциклчен 60 км/саат ылдамдык менен 3 саат, 70 км/саат ылдамдык менен 2 саат жүргөн. Бүткүл убакытта ал канча аралыкты өткөн?

419 1) Учтарынын бири C чекити болуп эсептелген кесиндини атап бер жана көрсөт.
2) AC жана CB кесиндилерин ченеп, AB кесиндисинин узундугун эсепте.



420 Эгер: 1) $a=70\ 064$ жана $b=38\ 570$; 2) $a=23\ 500$ жана $b=876$ болсо, $a+b$, $a-b$ туюнтмаларынын маанилерин тап.

421 $800 - 640 : 8 + 70 \cdot 4$ $110 \cdot 6 - 99 : 33$ $3\ 127 \cdot 6$
 $1\ 000 - 180 \cdot 3 + 230 \cdot 2$ $130 \cdot 5 + 72 : 24$ $984 : 3$
● $600 - 320 : 4 + 140 \cdot 3$ $150 \cdot 6 - 70 : 14$ $7\ 198 \cdot 4$

422 Маселени таблицага жазып, аларды чыгар:
1) Автобус 90 км ди 45 км/саат ылдамдык менен өттү. Ал жолдо канча убакыт болгон?

2) Балдар 30 м ге чуркоого мелдешти. Жеңүүчү бул аралыкты 6 м/с ылдамдык менен чуркап өткөн. Бул аралыкты ал канча секундада чуркап өтөт?



Ылдамдык	Убакыт	Аралык

3) Эгер ылдамдык жана аралык белгилүү болсо, кыймыл убактысын кантип билүүгө болот?



423 Туристтер сал боюнча 72 км сүзүүнү чечишти. Дарыянын агымынын ылдамдыгы 4 км/саат. Туристтер бул жолго канча убакыт кетирет?

424 Шаардан дачалар салынган айылга чейинки аралыкты велосипедчен 16 км/саат ылдамдык менен 3 саат жүргөн. Кайра келе жатканда ошол эле аралыкты 4 саатта өткөн. Велосипедчен кайра келе жатканда кандай ылдамдык менен жүргөн?

425 Москвадан Свердловскиге чейинки аралык темир жол боюнча эсептегенде 1 667 км, Свердловскиден Новосибирскиге чейинки аралык 1 524 км жана Москвадан Иркутскиге чейинки аралык 5 042 км. Новосибирскиден Иркутскиге чейинки аралык эмнеге барабар?

426 Төмөнкүлөрдү туюнт:

1) километр жана метр менен: 3 075 м ди, 23 568 м ди;

2) тонна жана килограмм менен: 17 845 кг ды, 6 340 кг ды;

3) тыйын менен: 2 сом 05 тый. ды, 27 сом 80 тый. ды, 365 сом 10 тый, ды;

4) секунда менен: 3 мин 25 с ны; 5 мин 30 с ны.

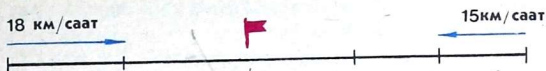
427 Таблицаларды толтур:

a		14	12	21
b	3	6		
$a \cdot b$	84		84	84

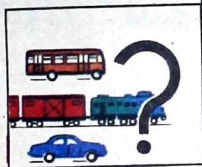
c	72	72	72	
d	6		3	4
$c:d$		9		18

428 $27 \cdot 3 + 99 : 3$ $27\ 356 - 160 \cdot 3$ $17 \cdot 4 : 2$ $2\ 357 \cdot 6$
 $48 : 2 + 19 \cdot 5$ $41\ 008 - 240 \cdot 4$ $24 \cdot 3 : 4$ $6\ 039 \cdot 4$
 $34 : 2 - 36 : 3$ $70\ 005 - 320 \cdot 2$ $18 \cdot 5 : 9$ $952 : 7$

429 Чийме боюнча маселе түзүп, аны чыгар.



430 Таблица боюнча үч маселе түзүп, аларды чыгар:



Ылдамдык	Убакыт	Аралык
60 км/саат	2 саат	?
60 км/саат	?	120 км
?	2 саат	120 км

Аралыкты жана убакытты билүү менен ылдамдыкты; ылдамдыкты жана убакытты билүү менен аралыкты; ылдамдыкты жана аралыкты билүү менен убакытты кантип табуу керек экенин айт.

- 431 1) Машина 1 саат (60 мин) ичинде бирдей ылдамдык менен жүрүп, 60 км ди өтөт. Ал 1 мин ичинде, 10 мин ичинде канча километр аралыкты өтөт?
 2) Аары бирдей ылдамдык менен учуп, 6 мин ичинде 1 км ге учат. Ал 5 км ди, 12 км ди канча убакытта учуп өтөт?
- 432 Жүк ташуучу машина совхоздон саат 7 де чыгып, шаарга саат 13 тө келди. Бул убакытта ал бирдей ылдамдык менен жүрүп, 240 км ди өттү. Машина кандай ылдамдык менен жүргөн?
- 433 1) Балдардын 4 велосипеди 92 сом турат. Мындай 9 велосипед канча сом турат?
 2) $(45:5) \cdot 3$ туюнтмасы боюнча маселе түз.

$$434 \quad \begin{array}{l} 3 \cdot (14 + 8) \cdot 10 \\ 7 \cdot (12 + 9) \cdot 10 \end{array} \quad \begin{array}{l} 2\ 000 - 28 \cdot 3 \\ 3\ 000 - 39 \cdot 2 \end{array} \quad \begin{array}{l} 730 \cdot 8 \\ 691 \cdot 7 \end{array} \quad \begin{array}{l} 828 : 4 \\ 981 \cdot 9 \end{array}$$

$$435 \quad \begin{array}{r} 8\ 957 \\ + 7\ 584 \\ \hline 823 \end{array} \quad \begin{array}{r} 32\ 027 \\ + 64\ 762 \\ \hline 43\ 264 \end{array} \quad \begin{array}{r} 278\ 546 \\ + 142\ 368 \\ \hline 354\ 120 \end{array} \quad \begin{array}{r} 14\ 003 \\ - 3\ 765 \\ \hline \end{array}$$



436 Бала бирдей баадагы 6 чакмак сызык, 5 түз сызык дептер сатып алган. Ал бардыгы 33 тый. төлөгөн. Бир дептер канча турат? Чакмак сызык дептерлер канча тыйын турат? Түз сызык дептерлерчи?

437 Бир түрмөктө 5 м кездеме, экинчисинде ушундай эле кездемеден 7 м болгон. Эки түрмөк үчүн 36 сом төлөшкөн. Кездеменин ар бир түрмөгү канча турат?

438 Элеваторго биринчи күнү совхоздон 4 720 ц, экинчи күнү — биринчи күнкүдөн 350 ц ге көп, ал эми үчүнчү күнү — экинчи күнкүдөн 2 эсе көп буудай жеткиришти. Үчүнчү күнү канча центнер буудай жеткирилген?

$$439 \quad \begin{array}{l} 3\ 602 \cdot 6 \\ 4 \cdot 9\ 038 \end{array} \quad \begin{array}{l} 42\ 800 \cdot 7 \\ 3 \cdot 90\ 304 \end{array} \quad \begin{array}{l} 8 \cdot (7\ 852 + 1\ 309) \\ 5 \cdot (12\ 805 + 73\ 607) \end{array} \quad \begin{array}{l} 84 : 3 \\ 98 : 7 \end{array}$$

440 Эгер: 1) $a = 497$ жана $b = 5$; 2) $a = 603$ жана $b = 9$ болсо, $a + b$ жана $a \cdot b$ туюнтмаларынын маанилерин эсепте.

441 Бир ашканага 4 кап, ал эми экинчисине ушундай 6 кап кумшекер алып келишти. Бардыгы 500 кг кап жеткирилген. Ар бир ашканага канча килограммдан кумшекер жеткирилген?



442 Уяң жүндүү койдун 6 кг жүнүнөн 10 м кездеме токулат. Костюмга мындай кездемеден 3 м кетет. Костюм тигүү үчүн кездеме даярдоого канча жүн керектелет? (Жүндүн массасын грамм менен туюнт.)

443 Чакмак сызык кагазга жактары 3 см 5 мм жана 4 см 2 мм болгон тик бурчтук чий. Анын периметрин тап.

444 Төмөнкүлөрдү туюнт:

1) минута менен: 3 саатты, 10 саатты, 60 с ны
7 саат 30 мин ны;

2) секунда менен: 4 мин ны, 5 мин ны, 9 мин ны,
1 мин 30 с ны.

445 Төмөнкү теңдемелерди чыгар:

$$72 - x = 18 \quad 37 + x = 64 \quad x - 29 = 47 \quad 15 \cdot x = 90$$

446 1) Эгер сандын жогорку разряды — жүздүк болсо, анын жазылышында канча цифра бар?

2) Эгер сандын жазылышында 4 цифра болсо, сандын жогорку разряды кандайча аталат?

447 Каталарды таап, туура чыгарылышын жаз:

$$39:6=5 \text{ (калд. } 9) \quad 65:9=7 \text{ (калд. } 3)$$

$$60:12=4 \text{ (калд. } 12)$$

448 $400\ 800 - 3\ 980 \cdot 7$ $4\ 689 \cdot 5 + 97\ 308$ $85:5$

$50\ 786 + 8\ 091 \cdot 3$ $90\ 000 - 6 \cdot 2\ 509$ $96:8$

● $709 - 13\ 200:100$ $76\ 090 \cdot 4 - 52\ 673$ $99:9$

БАШ КАТЫРМА

Кесилип алынган цифралардан төмөнкү барабардык түзүлгөн:

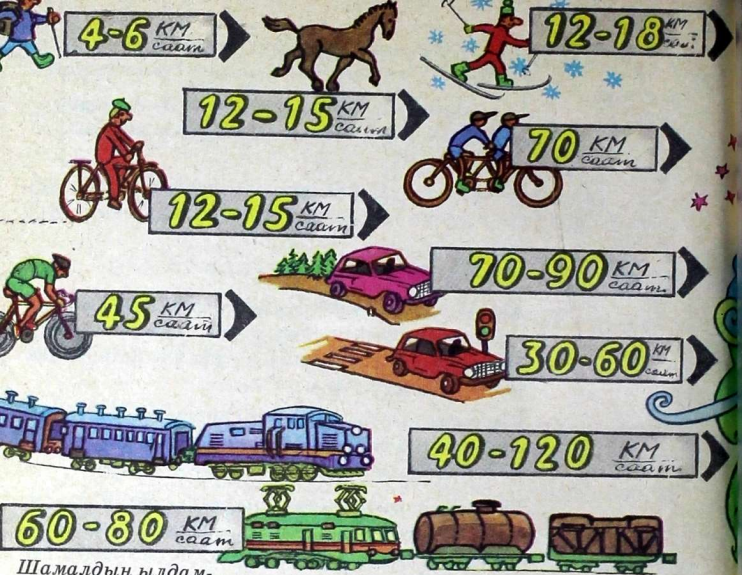
$$\boxed{7} \boxed{3} - \boxed{2} \boxed{6} = \boxed{5} \boxed{8}$$

Көрүнүп тургандай эле, барабардык туура эмес. Цифралары бар карточкаларды аралаштыруу менен барабардыкты туурала.

БЫШЫКТОО ҮЧҮН КӨНҮГҮҮЛӨР

- 1 $81:3:9$ $51:17:3$ $3:12:9$ $66:33:19$
 $96:4:8$ $84:3:7$ $4:18:8$ $88:22:17$
- 2 $60:8$ $190:4$ $90:3$ $720:9$ $(84-4:7):6$
 $70:5$ $250:4$ $160:4$ $560:8$ $(9+84:3):2$
- 3 $300+14:7$ $1\ 000-25:4$ $490-(160-20:5)$
 $(470+90):3$ $(600-70):9$ $720+(90:5-90)$
- 4 $54:0$ $1:43$ $(84-7:12):35$ $(90-89):35$
 $0:32$ $81:1$ $75:(48-2:24)$ $18:(53-52)$
- 5 80 тый. + 60 тый. 4 сом — 80 тый.
 $45\ с + 55\ с$ 1 сут — 9 саат
 1 сом 70 тый. + 50 тый.
 5 саат 30 мин + 5 мин
- 6 $824:9$ $27\ 428:4$ $12\ 005:5$ $7\ 020:9$ $2:24\ 845$
 $916:3$ $15\ 719:5$ $30\ 704:6$ $7\ 002:9$ $7:40\ 300$
- 7 $7\ 082:8 + 1\ 329$ $8\ 000 - (4\ 536 + 160:3)$
 $(2\ 000 - 1\ 705):9$ $9\ 010 - (5\ 000 - 800:4)$
- 8 Тийиндини жана калдыкты тап. Чыгарылышын текшер.
 $38:9$ $54:7$ $28:4$ $70:8$ $41:7$
- 9 Төмөнкү теңдемелерди чыгар:
 $6 \cdot x = 72$ $x - 210 = 500$ $430 - x = 170$
- 10 Төмөнкү барабардыктардын тууралыгын текшер:
 $170:3 + 170 = 170:4$ $96:4 + 96:6 = 96:10$
 $560:9 - 560 = 560:8$ $45:3 + 450 = 450 + 3:45$
- 11 Нурзат 738.2 көбөйтүүсүн микрокалькулятордун жардамы менен аткарып, 740 ты алды. Ал кандай ката кетирген? Анын жообу канча болушу керек эле?

- 12 70, 90, 120 сандарынын ар бирин 8 эсе чоңойт. 56, 98, 140 сандарынын ар бирин 7 эсе кичирейт.
- 13 16 га караганда 80 канча эсе чоң? 90 го караганда 15 канча эсе кичине? 508 ге караганда 548 канчага чоң?
- 14 Ылдамдык, убакыт, аралык чоңдуктарына, бир амал менен төмөнкүдөй чыгарыла турган үч маселе түз:
1) $5 \cdot 4 = 20$; 2) $60 : 12 = 5$; 3) $26 : 2 = 13$
- 15 Автомобиль саат 13 төн 17 ге чейин 60 км/саат ылдамдык менен жүрүп, саат 17 ден 18 ге чейин 80 км өттү. Саат 15 тен 18 ге чейинки автомобиль өткөн аралыкты тап.
- 16 Бүркүттүн учуу ылдамдыгы 30 м/с, ал эми шумкардыкы 23 м/с. Бүркүт шумкарга караганда 10 с ичинде канча метрге алыс уча алат?
- 17 26-беттеги таблицада берилгендерди пайдаланып, маселе түз жана чыгар. Анда 6 рейс ичинде Ан-24, Ту-154 жана Ил-86 самолёттору бар болгону канча жүргүнчү ташый аларын билүү керек.
- 18 Туристтер биринчи күнү байдаркада 30 км ди 6 км/саат ылдамдык менен, экинчи күнү 35 км ди 7 км/саат ылдамдык менен өтүүлөрү керек. Туристтер бул эки күндө байдарка менен канча убакыт жүрүшкөн?
- 19 Дүкөнгө ар бирине 5 кг дан сельд балыгы салынган банкаларды жана ар бирине 2 кг дан килька балыгы салынган банкаларды алып келишти. Бардык банкадагы сельд балыгынын массасы 200 кг. Бардык банкадагы килька балыгынын массасы эмнеге барабар?



Шамалдын ылдамдыктарын минутадагы метр; сааттагы метр; сааттагы километр менен туюнт.

Желаргы

5 $\frac{\text{M}}{\text{c}}$



Катуу шамал

13 $\frac{\text{M}}{\text{c}}$



Деңиздеги катуу шамал

24 $\frac{\text{M}}{\text{c}}$



Бороон

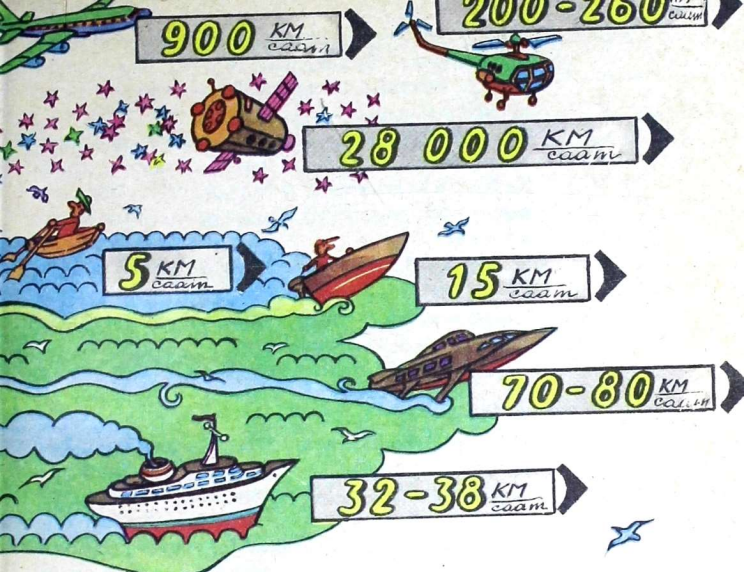
35 $\frac{\text{M}}{\text{c}}$



200 МЕТРАИ

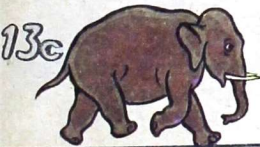
14c





Кыймылдардын мүмкүн болгон ыкмаларын билүү менен кыймыл убактыларын же өтүлгөн жолду табууга боло турган бири-бири менен кездешүүчү жана карама-каршы жакка кетүүчү кыймылдарга маселелер түзүп, аны чыгар.

Төмөнкү жаныбарлар 200 м аралыкка чуркагандай ылдамдыгын сактай алышса, анда алардын ар бири 1 км ди канча убакытта чуркап өтүшөрүн бил.



- 20 Техникалык чыгармачылык ийримине 96 окуучу катышат. Балдардын төрттөн бир бөлүгү учуучу моделди жасашты. Канча окуучу учуучу модель жасаган?
- 21 Теплоход эки пристань арасындагы аралыкты 24 км/саат ылдамдык менен 2 саатта өткөн. Кайра келе жатканда 3 саат жүргөн. Теплоход кайра келе жатканда кандай ылдамдык менен жүргөн:
- 1) Поезд 60 км/саат ылдамдык менен 5 саат, 40 км/саат ылдамдык менен 2 саат жол жүргөн.
- 22 Поезд бардык убакыт ичинде канча аралыкты өткөн?
- 2) Маселенин берилгендерин пайдаланып, $60 \cdot 5 - 40 \cdot 2$ туюнтмасы эмнени билдирерин түшүндүр.
- 23 Ательеде плащ тигиле турган кездеменин бир түрмөгүнөн бирдей болгон 19 куртка, башкасынан ошондой эле 17 куртка тигишти. Бардык курткага 72 м кездеме сарпталды. Ар бир түрмөк кездеме канча метрден болгон?
- 24 Үч бурчтуктун жактары 12 см 5 мм ге, 4 см ге, 10 см 5 мм ге барабар. Жактарынын узундугун миллиметр менен туюнтуп, бул үч бурчтуктун периметрин тап.

КАЙТАЛОО ҮЧҮН СУРООЛОР

- 1) Көбөйтүү учурунда сандар жана тиешелүү туюнтмалар кандайча аталат?
- 2) Кошууну пайдаланып, көбөйтүндүнү кандай эсептөөгө болот? Мисалдар келтир.
- 3) Эгер көбөйтүүчүлөрдүн бири 0 ге, 1 ге барабар болсо, көбөйтүндүсү эмнеге барабар? Мисалдар келтир.

БИР ОРУНДУУ САНГА БӨЛҮҮ.



Көбөйтүүнү пайдаланып эки сандын тийиндигин табууга болот: ал үчүн бөлүүчүгө көбөйткөндө бөлүнүүчү алына турган санды табуу керек.

Мисалы: $98:7=14$, анткени $14 \cdot 7=98$.

- 449 (Оозеки.) Көбөйтүүнүн жардамы менен төмөнкү барабардыктардын тууралыгын текшер:
 $180:6=30$ $360:90=4$ $60:12=4$

450 $24:6$ туюнтмасы боюнча маселе түз.

- 451 Төмөнкү барабардыктардын тууралыгын текшер:
 $(32+28+20+12):4=32:4+28:4+20:4+12:4$.

Бир нече кошулуучунун суммасын санга кантип бөлүү керектигин айт.

- 452 Ил-86 самолётунун бортуна 350 жүргүнчү батат. Бул самолёттун 6 рейсине 2 085 билет сатылган. Бул рейстерге дагы канча билет сатууга болот?

- 453 Апа 18 л жемиш ширесин даярдаган. Ал бирдей 5 банка алма ширесин, ушундай эле 4 банка алча ширесин даярдаган. Апа канча литр алма ширесин, канча литр алча ширесин даярдаган?

- 454 Тийиндини жана калдыкты тап. Чыгарылышын текшер.

$34:5$	$69:9$	$92:30$
$46:7$	$58:8$	$61:15$



18л



455 $630:7$ $75:5$ $235 + 4 \cdot (536:8)$ 40 $471 \cdot 2 - 4$ $503 \cdot 7$
 ● $240:3$ $54:3$ $4 \cdot (728 - 301):7$ 7 $020 \cdot 6 + 2$ $090 \cdot 5$

1 ге бөлүүнүн; барабар сандарды бөлүүнүн, нөлдү бөлүүнүн жана нөлгө бөлүүгө болбой тургандыгынын эрежелерин эсиңе сал (218-б., 219-б. кара).

456 $0:30$ $6:1$ $12:12$
 $0:12$ $15:1$ $30:30$

457 Рамкалардагы жазылыштар эмнени билдирерин түшүндүр:

$$0:b=0$$

$$b:1=b$$

$$b:b=1$$

458 (Оозеки.) 35 онд.:8 15 жүзд.:6 43 жүзд.:9

459 Калдыктуу бөлүү кандайча аткарылгандыгын түшүндүр:

$$1:3=0 \text{ (калд. 1)} \quad 2:3=0 \text{ (калд. 2)}$$

$$4:7=0 \text{ (калд. 4)}$$

460 300, 90 жана 6 сандарынын суммасын 3 кө ар түрдүү ыкмалар менен бөл.

461 Автотуристтер биринчи күнү жолдо 6 саат, ал эми экинчи күнү 4 саат болушту. Алар бардыгы 600 км жол жүрүштү. Эгер алар бирдей ылдамдыктар менен жүрүшсө, ар бир күнү канча аралыкты өтүшкөн?

462 Мектепте 9 суткада 540 т суу сарпталган. Эгер күн сайын сарпталган суу бирдей болсо, мектепте 6 суткада канча тонна суу сарпталган?

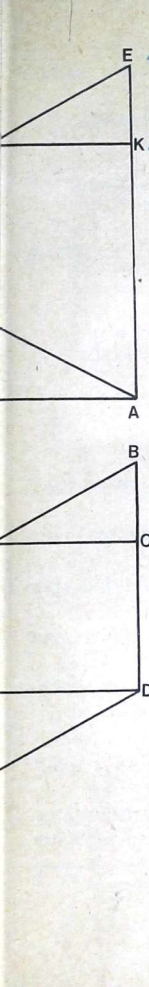
463 $7800 - (398 + 507 \cdot 6)$ $280:4$ $720:8$ $57:3$
 ● $(2700 - 30) \cdot (40 - 32)$ $360:9$ $630:9$ $84:7$

464 Эсептөө ыкмаларын түшүндүрүп, тийиндини тап:

$$936:3 = (900 + 30 + 6):3 = 900:3 + 30:3 + 6:3 =$$

$$455:5 = (450 + 5):5 = 450:5 + 5:5 =$$

Ушул эле мисалдардын чыгарылышын мамыча түрүндө жаз.



E 465 Чыгарылышты мамыча түрүндө жазып, тийиндини тап:

846:2 693:3 488:4 279:3 368:4

K 466 Калдыктуу бөлүүнү аткар:
41:7 85:9 8:9 6:7

467 Комсомолдор жаңы паркка күнүгө 336 дан бакты 3 күнү отургузушту. Дагы алар отургузгандан 2 эсе көп бак отургузуу калды. Отургузууга канча бак калган?

468 Мектеп окуучулары ай сайын 4 т таштанды кагаз чогултушкан. 1 кг таштанды кагаздын баасы 2 тый. турат. 3 айда түшкөн акча Советтик балдар фондуна которулган. Советтик балдар фондуна канча акча которулган?

B 469 Чиймени кара. Ар бир тик бурчтукту ата. Алардын арасынан тик бурчтуктарды таап, алардын аталыштарын жаз.

C 470 Эсептөөдө кандай ката кетирилгендигин түшүндүр:
 $31:4=6$ (калд. 7) $54:6=8$ (калд. 6)

471 Жаш натуралисттер тажрыйба участогунан ар биринде 15 кг дан болгон 8 ящик сабиз, бирдей 5 ящик кызылча жыйнашкан. Сабизден жана кызылчадан бардыгы болуп 210 кг жыйналган. Ар бир ящикте канча килограммдан кызылча болгон?

472 Дүйшөмбүдө 350 ц, шейшембиде дүйшөмбүдөгүгө караганда 2 эсе көп, ал эми шаршембиде шейшембидегиге караганда 96 ц ге аз жемиш жыйналган. Бул күндөрдө канча центнер жемиш жыйналган?



Үч орундуу санды бир орундуу санга кантип бөлгөндү түшүндүр.

Төрт орундуу сандарды бөлүүнү карайбыз.

$$\begin{array}{r|l} 972 & 4 \\ \hline 8 & 243 \\ \hline -17 & \\ \hline -16 & \\ \hline -12 & \\ \hline -12 & \\ \hline 0 & \end{array}$$

$$\begin{array}{r|l} 7395 & 3 \\ \hline 6 & 2465 \\ \hline -13 & \\ \hline -12 & \\ \hline -19 & \\ \hline -18 & \\ \hline -15 & \\ \hline -15 & \\ \hline 0 & \end{array}$$

Түшүндүрүү:

7 395 ти 3 ке бөлүү керек.

Миңдикти бөлөбүз.

7 миңдик — бул биринчи толук эмес бөлүнүүчү.

7 ни 3 ке **бөлүп**, 2 ни алабыз — тийиндиде ушунча миңдик болот.

2 ни 3 ке **көбөйтүп**, 6 ны алабыз — ушунча миңдикти бөлдүк.

7 ден 6 ны **кемитип**, 1 ди алабыз — ушунча миңдикти бөлгөн жокпуз.

Калдыкты бөлүүчү менен салыштырабыз: 3 ке караганда миңдик кичине болуп калды.

Жүздүктү бөлөбүз.

1 миңд. 3 жүзд. бардыгы 13 жүзд. Бул — экинчи толук эмес бөлүнүүчү.

13 тү 3 ке **бөлүп**, 4 тү алабыз — тийиндиде ушунча жүздүк болот. Түшүндүрүүнү улант.

473 Бөлүүнү түшүндүрүү менен аткар:

$9\ 522:6$

$8\ 576:4$

$6\ 985:5$

- 474 $8\ 984:8$ $678:3$ 907.9 $8 \cdot (739 + 564)$
 $9\ 386:2$ $595:5$ 860.6 $9 \cdot (1\ 010 - 235)$
- 475 357; 198 сандарында бардыгы канча ондук бар?
 4 281; 1 324 сандарында бардыгы канча жүздүк бар?



Үч орундуу санды бир орундуу санга кантип бөлгөндү түшүндүр. Төрт орундуу санды бөлүүнү карайбыз.

$$\begin{array}{r|l}
 456 & 8 \\
 \hline
 40 & 57 \\
 \hline
 -56 & \\
 \hline
 56 & \\
 \hline
 0 &
 \end{array}$$

$$\begin{array}{r|l}
 6524 & 7 \\
 \hline
 63 & 932 \\
 \hline
 -22 & \\
 \hline
 -27 & \\
 \hline
 74 & \\
 \hline
 -74 & \\
 \hline
 0 &
 \end{array}$$

Түшүндүрүү:

6 524 тү 7 ге бөлүү керек.

Эгер 6 миңдикти 7 ге бөлсө, анда 0 миңдик алынат, бирок 0 сандын башталышында жазылбайт.

Жүздүктү бөлөбүз.

65 жүзд. — бул биринчи толук эмес бөлүнүүчү.

65 ти 7 ге бөлүп, 9 ду алабыз — тийиндиде ушунча жүздүк болот.

9 ду 7 ге көбөйтүп, 63 тү алабыз — ушунча жүздүктү бөлдүк. 65 тен 63 тү кемитип, 2 ни алабыз — ушунча жүздүктү бөлгөн жокпуз.

Калдыкты бөлүүчү менен салыштырабыз: 7 ге караганда жүздүк кичине болуп калды.

Түшүндүрүүнү улант.

476 Оозеки түшүндүрүү менен чыгар:
768:8 2 367:3 8 334:6 9 268:7 4 275:5

477 Төмөнкү сандардын ар бирин 9 эсе кичирейт:
180 540 270 3 600 8 100 7 200

478 Төмөнкү таблицаны толтур:

a	96	48	32	24	16	12	8	6	4	3	1
$96:a$											

479 Төмөнкү сандардын ар бирин 8 эсе чоңойт:
569 7 083 90 056 29 300 45 070

480 Окуучу 150 бети бар китепти күнүгө 18 беттен 5 күн, андан кийин күнүгө 20 беттен окуду. Бул китепти канча күндө окуп бүтөт?

481 1) Москвадагы зоопаркта Баронесса аттуу морж күнүгө 22 кг, ал эми анын Малютка аттуу баласы 3 кг дан балык жешет. Бул экөө бир жуманда канча килограмм балык жешет?

2) Маселе төмөнкүдөй чыгарылгандай кылып, суроосун өзгөрт:

$$22 \cdot 7 - 3 \cdot 7$$

482 Төмөнкү маселелердин ар бирин окуп чыгып, чоң санды, же кичине санды табуу керектигин түшүндүр. Маселени чыгар.

1) Окуу дептеринин 16 барагы, ал эми жалпы дептерде 6 эсе көп барак бар. Жалпы дептерде канча барак бар?

2) Окуу дептеринин 16 барагы бар. Мында жалпы дептердикине караганда 6 эсе аз барак бар. Жалпы дептерде канча барак бар?



483 Ашканага 150 кг ак нан алып келишти. Кара нанга караганда ак нан 3 эсе көп. Ашканага канча килограмм кара нан алып келишкен?

484 16 саны ойлонулган сандан 4 эсе кичине. Кайсы сан ойлонулган?

485 Мисалдардын чыгарылышын план боюнча түшүндүр:

Биринчи толук эмес бөлүнүүчү

Бөлөм

Көбөйтөм

Кемитем

Калдыкты бөлүүчү менен салыштырам

Экинчи толук эмес бөлүнүүчү

356:2 2 970:6 8 274:3 58 534:7

972:4 4 285:5 7 516:4 34 872:8

486 Пионерлер үйүнө 2 телевизор, 4 радио кабыл алгыч сатып алышты. Булар үчүн 756 сом төлөштү. Телевизордун баасы 270 сом. Радио кабыл алгыч канча турат?

487 $(720 + 9\ 080) \cdot 3$ $(130 - 50) \cdot (42 - 35)$ $6 \cdot 8 : 3$
 $(3\ 010 - 430) \cdot 9$ $(210 + 90) : (60 - 57)$ $8 \cdot 9 : 2$

488 Төмөнкү таблицаны толтур:

Көбөйүүчү	9	7	13	3		13
Көбөйтүүчү	8		7		12	
Көбөйтүндү		42		81	96	65



Сандар бөлүүдө бири-бири менен кандайча байланышкандыгын 217-беттен оку жана төмөнкү таблицаны толтур:

Белгисиз
бөлүнүүчүнү,
бөлүүчүнү табуу.

Бөлүнүүчү	18		72		96		81
Бөлүүчү	9	9		8		32	
Тийинди		4	8	12	6	3	9

Теңдеменин чыгарылышын жана аны текшерүүнү түшүндүр:

$$x:5=14$$

$$80:x=16$$

$$x=14:5$$

$$x=80:16$$

$$x=70$$

$$x=5$$

Текшерүү:

Текшерүү:

$$70:5=14$$

$$80:5=16$$

489 Теңдемени чыгар: $48:x=12$ $x:17=5$ $x \cdot 13=91$

490 Мектепти ремонттоо үчүн шефке алгандар масалары бирдей болгон 90 кг жашыл сыр жана 150 кг ак сыр куюлган банкаларды алып келишти. Жашыл сырдан 18 банка болгон. Шефке алгандар бардыгы канча банка сыр алып келишкен?

491 Чыгарылышын мамыча түрүндө жазып, тийиндини тап:

$$8\ 571:3 \quad 6\ 512:4 \quad 1\ 722:6 \quad 2\ 435:5$$

492 $(40\ 000 - 3\ 786) \cdot 4$

$$8\ 905 + 7\ 080 \cdot 6$$

$$40\ 000 - 3\ 786 \cdot 4$$

$$(8\ 905 + 7\ 080) \cdot 6$$

$$0:9$$

$$436:1$$

$$0:9$$

$$548 \cdot 1$$



493 Гүлмира менен Азамат ёлканы кооздоо үчүн бирдей баадагы 7 оюнчук сатып алышты. Оюнчуктар үчүн Азамат 48 тый., ал эми Гүлмира 36 тый. төлөштү. Бир оюнчук канча турат? Азамат канча оюнчук сатып алган? Гүлмира канча оюнчук сатып алган?



494 Универмагда эки күндө балдардын бирдей баадагы 100 костюмун сатышты. Костюмдан биринчи күнү 600 сом, экинчи күнү 400 сом түшкөн. Ар бир күнү канча костюм сатышкан?

495 Пионерлер катер менен 66 км сүзүштү. Алар 18 км/саат ылдамдык менен 2 саат, ал эми калган жолду 15 км/саат ылдамдык менен сүзүп өтүштү. Пионерлер жолдо бардыгы канча убакыт болушкан?

496 Тийиндини тап жана текшерүүнү көбөйтүү менен аткар:

$$656:4 \quad 1896:6 \quad 7504:8 \quad 15780:5$$

497 Ар бир түгөйдүн биринчи саны экинчисинен канча эсе чоң же кичине: 672 жана 8; 5 жана 810; 9 жана 522; 504 жана 7; 876 жана 6?

498 Теңдемелерди чыгар:

$$x:8=12, \quad 91:x=13, \quad 16 \cdot x=96.$$

499 Килограмм менен туюнт:

● $8 \text{ т ны, } 5 \text{ ц ди, } 5000 \text{ г ды.}$

«Сыйкырдуу квадраттар»

«Сыйкырдуу квадраттардын» бош чакмактарын толтур.

		14
	15	
16	11	

	17	
14	10	
	15	

- 500 485-көнүгүүдө берилген планды пайдаланып, бөлүү кандайча аткарылгандыгын түшүндүр.

$$\begin{array}{r|l} 1850 & 5 \\ \hline 15 & 370 \\ \hline -35 & \\ \hline 35 & \\ \hline 0 & \end{array}$$

$$\begin{array}{r|l} 5648 & 8 \\ \hline 56 & 706 \\ \hline -48 & \\ \hline 48 & \\ \hline 0 & \end{array}$$

- 501 Бөлүүнү түшүндүрүү менен аткар:
 $1\ 520:4$ $915:3$ $9\ 700:2$ $1\ 806:6$
- 502 Бир мешокто 56 кг, ал эми экинчисинде 24 кг ун болгон. Бул унду 4 пакетке бирдей бөлүштүрүп салышты. Ар бир мешоктогу унду бөлүштүрүп салуу үчүн канча пакет керек болгон?
- 503 «Запорожец» машинасынын бензин куйгуч багында 36 л бензин болгон. Бир күндө бул бензиндин төрттөн бир бөлүгү сарпталган. Бензин куйгуч бакта канча бензин калган?
- 504 Мисалды чыгар. Көбөйтүүнү бөлүү менен, ал эми бөлүүнү көбөйтүү менен текшер ($217\cdot 6$ кара).
 $7\ 158\cdot 3$ $525:5$ $7\ 800:3$ $8\ 316:4$
- 505 Эгер: 1) $a=4\ 841$; 2) $a=1\ 354$; 3) $a=26\ 007$ болсо, $40\ 500-a$ туюнтмасынын маанисин эсепте.
- 506 Түшүндүрүү менен чыгар жана текшерүү жүргүз:
 $25\ 600:8$ $32\ 263:7$ $201\ 500:5$

- 507 Мектеп китепканасына ар биринде 8 даанадан болгон 32 таңгак орус тил окуу китебин, ар биринде 10 даанадан болгон бир нече таңгак математика окуу китебин алып келишти. Бардыгы 506 орус тил жана математика окуу китептери кабыл алынган. Китепкана канча таңгак математика окуу китебин алган?
- 508 Жаш натуралисттер эки чоң аквариумду суу менен толтурушту: бирине 300 л, экинчисине 312 л суу куюшкан. Эгер чакага 6 л суу батса, бул аквариумдарга канча чака суу куюу керек?
- 509 Бир квадраттын жагы 3 см 2 мм, экинчисиники 4 см 5 мм болгон эки квадрат чийип, аны кес. Ар бир квадраттын периметрин тап.
- 510 $7\ 140:7$ $56\ 182:7$ $46\ 800:3$ $10\ 297:7$
● $9\ 210:3$ $38\ 412:6$ $13\ 500:5$ $14\ 304:6$



Жазуу жүзүндө бөлгөн учурда өзүн текшерүүнүн ыкмасы.

Көп орундуу сандарды бөлүүдө тийиндинин жазылышында канча цифра алынышы керек экендигин алдын ала аныктоо өзүңдү текшерүү үчүн пайдалуу. Мисалы, 16 056 санын 8 ге бөлүүдө төмөнкүчө ой жүгүртүлөт: биринчи толук эмес бөлүнүүчү 16 миң; 16 миңди 8 ге бөлбүз, тийиндиде 2 миңди алабыз. Бул миңдин бирдиги, демек, тийиндиде болгону 4 цифра (миңдин, жүздүн, ондун, бирдин бирдиктери) болууга тийиш.

- 511 32 056 санын 8 ге бөлүүдө окуучу тийиндиде 407 ни, экинчиси 4 007 ни, үчүнчүсү 47 ни алышты. Булардын кимисиники туура экенин текшер жана эмне үчүн туура экенин түшүндүр.

- 512** Тийиндинин жазылышында канча цифра алынышы керек экенин алдын ала аныктап, бөлүүнү аткар:

$$\begin{array}{l} 6\ 336:2 \quad 58\ 135:7 \quad 251\ 052:6 \quad 136\ 012:4 \\ 6\ 336:9 \quad 34\ 472:8 \quad 411\ 258:3 \quad 245\ 105:5 \end{array}$$

- 513** Шаарда 5 600 машинага 4 таксомотордук парк бар. Дагы 3 парк курулууда. Эгер бардык паркта бирдей сандагы машина болсо, жаңы паркка канча машина батат?

- 514** Төмөнкү туюнтмалар боюнча маселелер түз:

$$1) 90:18 + 54:18 \qquad 2) 90:18 - 54:18$$

$$\begin{array}{l} \mathbf{515} \quad 62\ 008 - (847 + 3\ 264) \qquad 2\ 758 - 20 \cdot 10 + 369 \\ \quad 38\ 706 - (819 + 9\ 706) \qquad 6\ 270 - 30 \cdot 100 + 21 \end{array}$$

- 516** 500-көнүгүүдөгү жазылышты бөлүүнүн бир кыйла кыскача жазылышы менен салыштыр жана чыгарылышын түшүндүр:

$$\begin{array}{r} 1850 \overline{) 5} \\ \underline{15} \\ 35 \\ \underline{35} \\ 0 \\ \underline{0} \\ 0 \\ \underline{0} \\ 0 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 5648 \overline{) 8} \\ \underline{56} \\ 4 \\ \underline{0} \\ 48 \\ \underline{48} \\ 0 \end{array}$$

Кыскача жазылышты аткарып, төмөнкүлөрдү

- 517** чыгар:

$$4\ 501:7 \quad 1\ 824:3 \quad 29\ 650:5 \quad 36\ 800:8$$

- 518** Чыгарбастан туруп, туура эмес чыгарылыштарды ата:

$$7\ 380:9=82 \quad 3\ 010:5=62 \quad 56\ 014:7=8\ 002$$

Туура чыгарылышын жазып, текшерүүнү көбөйтүү менен жүргүз.

- 519** Таблицада берилгендерди пайдаланып, төмөнкү туюнтмалар эмнени көрсөтөрүн түшүндүр:
- 1) $480:6$ 3) $12:6$ 4) $480:6 + 360:12$
 2) $360:12$ 5) $480:6 - 360:12$

1 м кездеменин баасы	6 сом	12 сом
Сатып алгандардын наркы	480 сом	360 сом

- 520** Дөптөриңе жактары 2 см жана 5 см болгон тик бурчтук чий. Бул тик бурчтуктун ичине канча чакмак туура келди? Анын периметрин тап?

- 521** Төмөнкү туюнтмаларды салыштыр:

$10 \cdot 2 + 6 \cdot 2$ жана $16 \cdot 2$ $80:4 + 16:4$ жана $96:4$

- 522** $23 \text{ м } 06 \text{ см} = \square \text{ см}$ $2 \text{ } 355 \text{ кг} = \square \text{ т } \square \text{ кг}$
 $9 \text{ мин } 6 \text{ с} = \square \text{ с}$ $62 \text{ } 335 \text{ кг} = \square \text{ т } \square \text{ кг}$
 $2 \text{ саат } 45 \text{ мин} = \square \text{ мин}$ $584 \text{ мм} = \square \text{ см } \square \text{ мм}$

- 523** $58 \text{ } 308:6$ $7 \cdot (3 \text{ } 005 - 786 + 427)$ $7 \cdot 8:2$
● $93 \text{ } 825:5$ $9 \text{ } 101 - (470 - 309) \cdot 3$ $9 \cdot 9:3$

БАШ КАТЫРМА

- 1) 24 санын үч эки менен жазууга болот: $22 + 2$. Башка бирдей үч цифраны жана амалдардын белгилерин пайдаланып, 24 санын жаз.
- 2) 1 000 санын бирдей алты цифраны жана амалдардын белгилерин пайдаланып жаз.

БЫШЫКТОО ҮЧҮН КӨНҮГҮҮЛӨР.

1 $80:4$ $64:4$ $810:9$ $510:3$ $80:16$ $0:3$
 $70:5$ $96:8$ $560:7$ $480:4$ $78:26$ $0:3$

2 Калдыктуу бөлүүнү аткар:
 $20:3$ $44:7$ $39:5$ $19:9$ $17:4$ $5:8$
 $35:8$ $67:9$ $69:9$ $56:9$ $30:4$ $7:9$

3 $(286 + 14):3 \cdot 5 - 280$ $240:3 \cdot 5 - 399$
 $400 - (64 + 36):10 \cdot 1$ $300 - 100:25 \cdot 30$

4 $657 \cdot 4$ $2\ 193 \cdot 5$ $40\ 018 \cdot 9$ $(9\ 010 - 6\ 235) \cdot 9$
 $509 \cdot 7$ $7\ 640 \cdot 8$ $80\ 700 \cdot 6$ $8 \cdot (4\ 348 + 2\ 062)$

5 $969:3$ $794:2$ $284:4$ $378:6$ $205:5$
 $638:2$ $496:4$ $267:3$ $664:8$ $308:7$

6 $5\ 372:4$ $1\ 856:4$ $9\ 471:3$ $8\ 316:6$
 $8\ 925:5$ $3\ 234:7$ $6\ 954:6$ $5\ 064:8$

$86\ 345:5$ $134\ 542:2$ $38\ 576:4$ $732\ 415:5$
 $97\ 055:7$ $247\ 932:3$ $61\ 384:8$ $692\ 184:6$

7 $7\ 410:3$ $618:6$ $37\ 600:4$ $424\ 000:4$
 $4\ 850:5$ $912:3$ $81\ 600:6$ $86\ 400:8$
 $70\ 070:7$ $444\ 180:6$ $24\ 056:8$ $840\ 192:6$
 $12\ 008:4$ $180\ 350:5$ $78\ 120:2$ $751\ 410:9$

8 Тилек $70\ 070:7$ жана $840\ 192:6$ эсептөөлөрүн «мамыча» жолу менен аткарып, $1\ 010$ жана $140\ 032$ натыйжасын алды. Керим анын чыгаргандарын микрокалькулятордун жардамы менен текшерип, $10\ 010$ жана $140\ 015$ натыйжаларын алды. Булардын кимиси туура жооп алган?

- 9 Теңдемелерди чыгар: $64 : x = 4$, $x : 8 = 125$, $960 - x = 60$, $42 \cdot x = 0$.
- 10 Барабарсыздык түрүндө жазып, анын туура экенин текшер: 4 070 жана 8 сандарынын көбөйтүндүсү 18 396 жана 14 174 сандарынын суммасына караганда кичине.
- 11 Натыйжасын эсептеп, текшерүү жүргүз:
 $3\ 509 + 45\ 845$ $50\ 102 - 6\ 945$ $7\ 306 \cdot 4$
 $87\ 540 : 6$
- 12 Барабардыктар туура болгондой кылып, кашааларды кой:
 $78 - 60 : 2 + 4 = 13$ $78 - 60 : 2 + 4 = 44$
- 13 1 сом 10 тый. га, 1 ц 10 кг га, 1 саат 10 мин га, 1 км 100 м ге караганда канча эсе чоң?
- 14 Атам мындай деди: «Спортсмен 2 м 35 см бийиктикке секирди. Бул анын боюнан 49 см ге бийик». Бул спортсмендин боюнун узундугу канча экенин бил.
- 15 Нан заводу күн сайын бирдей сандагы нан бышырат. 3 күндө 705 т нан бышырылган. Бир жуада канча нан бышырылат?



- 16 Самолёт май куйбастан 8 000 км ге уча алат. Бул самолёт 950 км/саат ылдамдык менен учуп, май куйбастан 8 саат, 9 саат уча алабы?
- 17 Жердин орундарын аныктоо боюнча мелдешке 86 мектеп окуучусу катышты. Алардын бешөө жеңишке ээ болушту, ал эми калган балдардын үчтөн бир бөлүгү жакшы натыйжага ээ болуп, мактоо баракчалар менен сыйланышты. Канча окуучу мактоо баракчасын алган?

- 18 Завод санаторийге 8 жолдомо сатып алды. Ар бир жолдомо 150 сом турат. Жумушчулар жолдомо үчүн 45 сом төлөштү, ал эми калган акчасын завод төлөгөн. Завод бул жолдомолорго канча акча төлөгөн?
- 19 Жаңы жылга карата бирдей баадагы 10 аба шариктерин сатып алышты. Көк шариктер 60 тый., ал эми кызылдары 40 тый. турат. Канча көк, канча кызыл шарик сатып алышкан?
- 20 Эки набордо 12 жаңы жылдык открытка бар. Бир набор 49 тый., экинчиси 35 тый. турат. Эгер открыткалардын баасы бирдей болсо, ар бир набордо канча открытка болгон?
- 21 Мектептин ашканасында 21 сомго булочка жана пирожки сатылды. Бир булочканы 5 тый. дан, пирожкини 8 тый. дан сатышты. 180 даана булочка сатылган. Канча пирожки сатылган?
- 22 Москвадан Киевге чейин 870 км. Москвадан чыккан поезд 85 км/саат ылдамдык менен 6 саат, ал эми Киевге чейинки калган жолду бирдей ылдамдык менен жүрүп, 4 саатта өттү. Поезд Киевге чейинки калган жолду кандай ылдамдык менен өткөн?

КАЙТАЛОО ҮЧҮН СУРООЛОР.

- 1) Бөлүү учурунда сандар жана туура келүүчү туюнтма кандайча аталышат?
- 2) Сумманы нөлдөн башка каалаган санга кантип бөлүүгө болот?
- 3) Бөлүүчү 1 ге барабар болсо, тийинди эмнеге барабар? Бөлүнүүчү нөлгө барабар болсочу?
- 4) Эгер бөлүүчүнү тийиндиге көбөйтсө эмне алынат? Бөлүнүүчүнү тийиндиге бөлсөчү?
- 5) Бөлүнү кантип текшерүүгө болот?

АЯНТ. АЯНТТЫҢ БИРДИКТЕРИ.

- 524 Дептер столдун үстүндө жатат. Столдун бетинин аянты дептердин тышынын аянтынан чоң деп айтууга болот.

Калтырылган сөздөрдү коюу менен оку:

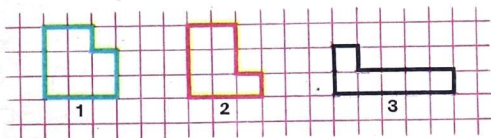
Класс доскасынын аянты, ал илинген дубалдын аянтынан Эгер тегерек квадраттын ичине толугу менен батса, анда тегеректин аянты квадраттын аянтынан ... , ал эми квадраттын аянты тегеректин аянтынан

- 525 Сүрөттөрдү кара. Квадрат менен алты бурчтуктун, тегерек менен үч бурчтуктун аянттарын салыштыр.

- 526 Жагы 3 см болгон эки квадратты кесип ал. Бирин экинчисине беттеп кой. Бул квадраттардын аянттары барабар.

- 527 1) Бирдей 4 квадрат алып, барактын четинде көрсөтүлгөндөй кылып, алардан фигуралар түз. Булардын баарынын аянттары барабар, анткени алардын бардыгы аянттары барабар болгон бирдей сандагы квадраттардан түзүлгөн.

2) 1, 2 жана 3 фигураларынын аянттары барабарбы? Бул фигуралардын кайсынысынын аянты эң чоң? Кайсынысыныкы эң кичине?



528 Экинчи тик бурчтуктун аянты биринчисинин аянтынан чоң болгондой кылып дептериңе эки тик бурчтук чий.

529 Маселелердин чыгарылыштарын салыштыр:

1) Машинистка биринчи күнү 24 бет, экинчи күнү 32 бет басты. Ар бир саатта бирдей сандагы бет басып, бул жумушка 7 саат кетирди. Машинистка ар бир күнү канча саат иштеген?

2) Машинистка эки күндө 78 бет басты. Ал биринчи күнү 6 саат, экинчи күнү 7 саат иштеген. Саатына бирдей сандагы беттерди басып, машинистка ар бир күндө канчадан бет баскан?

530 Адегенде тийиндиси үч орундуу сан болгон мисалды, андан кийин калгандарын чыгар:

4 015:5	31 440:4	7 224:8	13 140:6
8 118:3	3 906:6	23 076:9	2 422:7
7 320:8			
485:5			

531 Тийиндини жана калдыкты тап:

48:15 56:25 60:12 95:30 78:20

532 8 дм — 4 см 6 м 9 дм + 3 дм 1 м — 35 см
● 7 см — 5 мм 6 см 2 мм + 9 мм 2 м — 8 дм

«Ойлогон санды тап» оюну

Нөлдөн башка каалагандай бир орундуу санды ойло.

Аны 2 ге көбөйт.

Алынган натыйжаны 5 ке көбөйт.

Көбөйтүндүнү ойлогон санга бөл.

Тийиндиден 10 ду кемит.

Эмне үчүн ар дайым жообуна 0 алынарын түшүндүр.

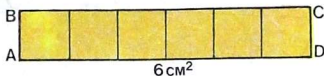


Квадрат
сантиметр.

Жагы 1 см болгон квадрат чий. Бул квадрат сантиметр — аянттын бирдиги. «Квадрат сантиметрди» сандын жанына жазганда кыскартып жазуу керек: 4 см^2 , 9 см^2 .



1 см^2

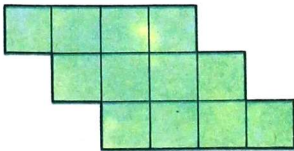
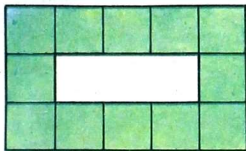


6 см^2

ABCD тик бурчтугуна канча квадрат сантиметр баткан?

ABCD тик бурчтугунун аянты 6 см^2 ге барабар.

- 533 Ар бир фигурада канча квадрат сантиметр бар экенин эсепте. Ар бир фигуранын аянты эмнеге барабар?



- 534 Тийиндини эсептеп, текшерүү жүргүз:

$1\ 836:4$ $7\ 542:9$ $54\ 663:7$ $80\ 395:5$

- 535 Мотоциклчен 720 км ди өтүшү керек. Бул жолдун үчтөн бир бөлүгүн кыштактар арасындагы жол боюнча, калган аралыкты шоссе жол боюнча бирдей ылдамдык менен 6 саатта өткөн. Мотоциклчен шоссе жолдо кандай ылдамдык менен жүргөн?

- 536 Пионерлер колхозго жардам беришип, бир аянттан 504 кг, экинчисинен 3 эсе аз жүзүм теришти. Алар терген жүзүмдүн төрттөн бирин пионер лагерине жөнөтүштү. Лагерге канча килограмм жүзүм жөнөтүшкөн?

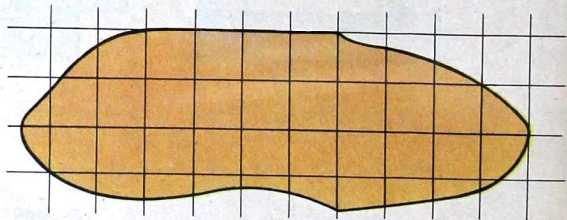
537 $2\ 448:6 + 1\ 854:6$ $(780 - 780) \cdot 9$ $(9 + 7) \cdot 10$
 $(2\ 448 + 1\ 854):6$ $(400 - 399) \cdot 7$ $10 \cdot (6 + 8)$



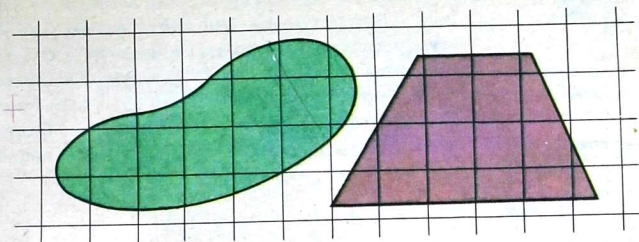
Фигуранын
аянтынын табуу.
Палетка.

Фигуралардын аянттарын табуу үчүн палетка — квадрат сантиметрлерге бөлүнгөн тунук пластинка колдонулат. Сүрөттө палетка фигуранын бетине коюлган. Фигуранын аянттын билүү үчүн, адегенде ал фигуранын ичинде канча толук квадрат сантиметр бар экенин саноо керек. Алар 21. Андан кийин фигуранын ичинде канча толук эмес квадрат сантиметр бар экенин саноо керек. Алар 20. Бул санды 2 ге бөлөбүз. Болжол менен 10 толук квадрат сантиметрди алабыз.

$$21 + 10 = 31$$



Жообу: 31 см^2 .



- 539 288 км аралыкты «Жигули» жеңил машинасы 3 саатта, ал эми «Москвич» — 4 саатта басып өтөт. Машиналардын биринин ылдамдыгы экинчисинин ылдамдыгынан канчага чоң?
- 540 Жумушчулар бригадасына кыштактардын арасындагы жолду асфальттоо керек. Алар бардык аралыктын бештен бир бөлүгүн түзгөн 5 км 400 м ди асфальттап бүтүштү. Жолдун канча аралыгын асфальттоо калган? (5 км 400 м ди метр менен, ал эми жообун километр жана метр менен туюнт.)
- 541 Төмөнкү туюнтмаларды жазып, алардын маанилерин эсепте:
- 1) 1 305 жана 801 сандарынын суммасын 9 га бөл.
 - 2) 6 030 жана 5 124 сандарынын айырмасын 8 ге көбөйт.
- 542 $3 \cdot x = 87$ $84 : x = 3$ $210 - x = 192$ теңдемелерин чыгар.
- 543 $32\,914 : 7 + 27$ $3\,070 : 5 \cdot 8$
 $50\,320 : 8 - 42$ $4\,050 : 3 : 9$
 $12 \cdot (53 - 48) - 84 : 7$
● $65 - (27 - 34 : 2) \cdot 3$



Тик бурчтуктун аянтын табуу.

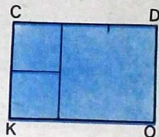
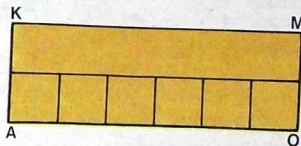
Жактарынын узундугу 5 см жана 3 см болгон тик бурчтуктун аянтын табуу керек. Тик бурчтукту квадрат сантиметрге бөлөбүз. 5 см^2 ден үч катарды же 3 см^2 ден 5 мамычаны алабыз.

Тик бурчтуктун аянтын табуу үчүн бардыгы канча квадрат сантиметр алынганын билүү керек. Ал үчүн 5 жана 3 сандарынын көбөйтүндүсүн табуу жетиштүү.

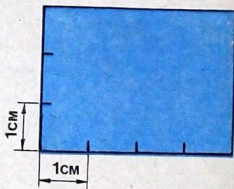
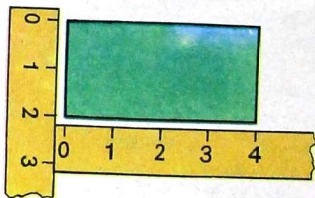
$$5 \cdot 3 = 15$$

Жообу: тик бурчтуктун аянты 15 см^2 .

544 Ар бир тик бурчтуктун аянтын тап:



545 Сүрөттү пайдаланып, кайсы тик бурчтуктун аянты канча квадрат сантиметрге чоң экенин бил.



- 546** Өткөн жыл үчүн саанчы ар бир уйдан 3 900 л ден, ал эми үстүбүздөгү жылы мурдагыдан 140 л көп сүт саап алган. Үстүбүздөгү жылы 10 уйдан канча литр сүт саап алган?
- 547** Кайык агымга каршы 24 км/саат ылдамдык менен 96 км аралыкты өткөн. Кайра келе жатканда кайык кандай ылдамдык менен жүргөн?
- 548** Төмөнкүлөрдү: 1) 2 мин ны, 10 мин ны, 100 мин ны, 5 мин 20 с ны, 8 мин 2 с ны секунда менен; 2) 8 см ди, 2 см 6 мм ди миллиметр менен туюнт.
- 549** Мисалдарды чыгарып, текшерүү жүргүз:
 $3\ 204 + 1\ 796$ $30\ 100 - 8\ 631$ $6 \cdot 5\ 094$
 ● 72 141:3
- 550** Эки тик бурчтук чий. Алардын биринин жагынын узундугу 12 см жана 3 см, ал эми экинчисиники 6 см жана 3 см. Биринчи тик бурчтуктун аянты экинчисинин аянтынан канча эсе чоң?
- 551** Айбектин тик бурчтук формасындагы фанерасы бар. Анын узундугу 10 см, ал эми туурасы 8 см ге кичине. Бул фанеранын аянты эмнеге барабар?
- 552** Эки бир тууган уйга берүү үчүн сарайдан күнүгө бирдей чөп ташышты. Алардын бири чөптү 5 күн, экинчиси 4 күн ташыган. Бул күндөрү алар бардыгы 72 кг чөп алып келишкен. Бир туугандардын ар бири канча килограмм чөп алып келген?
- 553** Мектепте 425 эркек бала окуйт, алар кыздарга караганда 28 ге көп. Мектепте бардыгы канча окуучу бар?

554 Төмөнкүлөрдүн теңдемелерин жазып, аларды чыгар:

1) Окен мындай дейт: «Эгер мен ойлогон санды 8 ге бөлсөм, анда 80 ди алам». Окен кайсы санды ойлогон?

2) Керим мындай дейт: «Эгер мен 91 ди ойлогон санга бөлсөм, анда 7 ни алам». Керим кайсы санды ойлогон?

555 Калдыктуу бөлүүнү аткарып, чыгарылышын текшер:

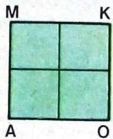
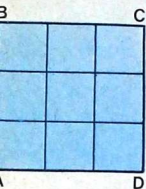
$$63:15 \qquad 70:20 \qquad 54:10$$

$$50:14 \qquad 32:10 \qquad 76:10$$

556 $6\ 032:8 \cdot 5$ $4\ 600 - (7\ 000 - 308 \cdot 6):2$ $9 \cdot 8:12$

● $8\ 046:9 \cdot 3$ $(10\ 200 - 9\ 356) \cdot (81 - 75)$ $7 \cdot 8:14$

557 *ABCD* жана *AMKO* квадраттарынын аянттарын тап.



558 Жагы 4 см болгон квадрат чий. Анын аянтын жана периметрин тап.

559 Тик бурчтуктун жактары 10 см жана 1 см. Анын аянтын жана периметрин тап.

560 1) 15 м кездеме үчүн 45 сом төлөштү. Ушундай эле кездемеден 24 сомго канча метр сатып алууга болот?

2) 24 м жибек канча турса, 8 м сукно ошончо турат. 1 м жибек 7 сом турат. Сукнонун бир метри канча турат?

561 Өнөрканада 86 тракторду, 48 сеялканы оңдоо керек. Бир жумадан кийин 69 машинаны оңдоо керек. Бир жумада канча машина оңдолгон?

- 562** Тамгалардын төмөнкүдөй берилген маанилеринде $a:c$ туюнтмасынын маанисин эсепте:

a	57 200	57 200	48 550	34 320	50 010
c	100	10	5	4	1

- 563** Төмөнкү барабардыктардын тууралыгын текшер:

$$33\,040:7=10\,075-5\,355$$

$$98 \cdot 10 = 5 \cdot 196$$

$$9\,060 \cdot 3 = 9\,481 + 17\,699$$

$$27 \cdot 100 = 270 \cdot 10$$



Квадрат
дециметр.

Жагы 1 дм болгон квадрат чий. Бул аянттын бирдиги — квадрат дециметр. «Квадрат дециметр» деп сандын жанына жазылса, кыскача 5 дм^2 , 18 дм^2 деп жазуу керек.

- 564** Тик бурчтук формасындагы күзгүнүн бийиктиги 12 дм, ал эми туурасы 5 дм. Күзгүнүн аянты эмнеге барабар?
- 565** Класс доскасынын узундугу ... дм, туурасы ... дм. Досканын аянты эмнеге барабар?
- 566** Үйүңөрдөгү столдун узундугун жана туурасын дециметр менен чене. Анын аянтын эсепте.
- 567** Жактары 5 см, 14 см болгон квадраттын аянтын жана периметрин тап.
- 568** Пионерлер жүрүшкө чыгып, биринчи күнү 12 км, ал эми экинчи күнү 15 км жол жүрүштү. Бүткүл жолго 9 саат кетти. Эгер пионерлер бирдей ылдамдык менен басышса, күнүгө канча сааттан жолдо болушкан?

- 569 Уюлчулар Ленинграддан Антарктидага самолёт менен учушту. Алар биринчи күнү 4 250 км учушкан, бул болсо алардын бүткүл жолунун төрттөн бир бөлүгүн түзөт. Уюлчулар Ленинграддан Антарктидага чейин канча аралыкты учуп өтүшү керек?

570 $483\ 042:6\cdot8+8\ 044$
● $372\ 160:4\cdot7-72\ 195$

$71\cdot100\cdot10$
 $39\ 000:100:10$



Квадрат метр.

Жактары 1 м болгон квадрат — бул аянттын эң ири бирдиги — квадрат метр. «Квадрат метр» деген сөз кыскача төмөнкүчө жазылат: 9 м^2 .

- 571 Бөлмөнүн узундугу 5 м, туурасы 4 м. Бөлмөнүн аянтын квадрат метр менен тап.

- 572 Класстын узундугун жана туурасын чене. Класстын аянтын квадрат метр менен тап.

- 573 Метронун бир станциясында киргизүүчү 9 автомат бар. Бир күндө алардын ар бирине 5 тыйындык монетадан 8 000 ди салышкан. Бул монеталарды атайын машиналар ар бирине 2 000 даанадан кылып баштыктарга салат. Ар бир баштыкка салынган монеталар канча сом болот? Метронун бул станциясында бир күндө канча сом алынган?

- 574 Биринин узундугу 45 мм, экинчисинин узундугу биринчинин узундугунун үчтөн бир бөлүгүн түзгөн эки кесинди чий.

575 Барабарсыздыктарды жазып, алардын тууралыгын текшер:

1) 9 жана 3 028 сандарынын көбөйтүндүсү 9 388 жана 17 814 сандарынын суммасынан чоң.

2) 25 842 жана 6 сандарынын тийиндиси 14 150 жана 9 833 сандарынын айырмасынан кичине.

$$\begin{array}{lll} \mathbf{576} & 8 \cdot (900\,000 - 896\,507) : 4 & 56 : 14 & 2.73 \\ & (35\,400 + 83\,915) : 5 \cdot 3 & 96 : 24 & 3.59 \end{array}$$

Жактары 1 мм болгон квадрат — аянттын бирдиги — **квадрат миллиметр**. «Квадрат миллиметр» сөзү сандын жанына кыскача мындайча жазылат: 320 мм^2 .



Квадрат
миллиметр.

577 Ар бир тик бурчтуктун аянтын квадрат миллиметр менен тап.

578 Сүрөттүн кырка жээгин чаптоо үчүн кагаздан тик бурчтук формасындагы тилкелерди кесишти, тилкенин эни 8 мм, узундугу 360 мм. Тилкенин аянтын тап.

579 Квартира эки бөлмөдөн турат. Бир бөлмөсүнүн узундугу жана туурасы 6 м жана 4 м, ал эми экинчисиники 5 м жана 4 м. Эгер полдун 1 м^2 ын сырдоо үчүн 100 г сыр керектелсе, бул бөлмөлөрдүн полун сырдоо үчүн канча сыр керек?

580 10 тый. дык, 20 тый. дык, 50 тый. дык 10 монета канча сом болот?

581 Төмөнкү теңдемелерди чыгар:

$$x \cdot 10 = 250 \quad 9 \cdot x = 540 \quad 320 : x = 8 \quad x : 7 = 14$$

$$582 \quad (72\ 507 + 56\ 736) : (350 - 347) \qquad 483 \cdot 10 \cdot 100$$

$$(56\ 043 - 13\ 032) : (900 : 100) \qquad 10 \cdot 10 \cdot 856$$

583 Тик бурчтуктун белгилүү аянты жана бир жагы боюнча экинчи жагын кантип тапканды түшүндүр:

$$x \cdot 3 = 12$$

$$5 \cdot x = 10$$

$$x = 12 : 3$$

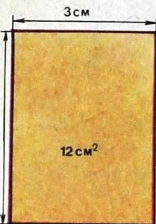
$$x = 10 : 5$$

$$x = 4$$

$$x = 2$$

Жообу: 4 см.

Жообу: 2 см.



584 1) Залдын узундугу 15 м, туурасы 9 м. Залдын аянтын тап.

2) Берилгенге тескери маселе түзүп, аны чыгар.

585 Жактарынын узундугу 5 мм жана 65 мм болгон тик бурчтук чий. Анын аянтын жана периметрин тап.

586 Үч литрдик бидонго 2 кг 385 г керосин батат. 8 л керосиндин массасын тап. (2 кг 385 г ды грамм менен туюнт.)

587 Берилген туюнтма боюнча ылдамдык, убакыт, аралык чоңдуктарына маселе түз:

$$180 : 4 - 160 : 4$$

$$588 \quad 13\ 640 : 4 - 6\ 400 : 10 \quad 8\ 700 : 100 \quad 1\ 300 : 100$$

$$\bullet \quad 7\ 280 \cdot 6 + 1\ 965 \cdot 3 \quad 94\ 000 : 1\ 000 \quad 560 : 10$$

589 $1 \text{ см}^2 = 100 \text{ мм}^2$ жана $1 \text{ дм}^2 = 100 \text{ см}^2$ ди кантип эсептөөгө болорун түшүндүр. 1 дм^2 де канча квадрат миллиметр бар, 1 мм^2 де канча квадрат дециметр бар жана 1 м^2 де канча квадрат сантиметр бар экенин эсепте.

- 590 Аянттын бирдиктеринин таблицасын жазып алып, аны эсиңде сакта:

$$1 \text{ см}^2 = 100 \text{ мм}^2$$

$$1 \text{ дм}^2 = 100 \text{ см}^2$$

$$1 \text{ м}^2 = 100 \text{ дм}^2$$

$$1 \text{ дм}^2 = 10\,000 \text{ мм}^2$$

$$1 \text{ м}^2 = 10\,000 \text{ см}^2$$

- 591 Төмөнкүлөрдү квадрат миллиметр менен туюнт: 2 см^2 ты, 18 см^2 ты, 6 см^2 15 мм^2 ди, 42 см^2 85 мм^2 ди.
- 592 Төмөнкүлөрдү квадрат метр менен туюнт: 800 дм^2 ди, $3\,800 \text{ дм}^2$ ди, $5\,000 \text{ дм}^2$ ди, $10\,00 \text{ см}^2$ ди.
- 593 Биринчи барак кагаздын аянты 8 дм^2 90 см^2 , экинчи барактын аянты биринчинин аянтынан 2 эсе чоң. Экинчи барактын аянтын тап.
- 594 Бөлмө, жактары 4 м ден болгон квадрат формасына ээ. Бул бөлмөнүн полунун аянтын тап.
- 595 Совхоз жашылча-жемиш дүкөнүнө ар биринде 45 ц ден 3 машина капуста жөнөттү. Дүкөн биринчи күнү алып келинген капустадын тогуздан бир бөлүгүн сатты. Сатууга дагы канча центнер капуста калган?
- 596 $50\,103 - 35\,073 : 9$ (80 700 : 32 415) · 3
● $(50\,103 - 35\,073) : 9$ $80\,700 + 32\,415 \cdot 3$

Арифметикалык ребустар

$$\begin{array}{r} + 873* \\ **67 \\ \hline 14003 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} - 97*8 \\ *86* \\ \hline 5864 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \times **45 \\ * \\ \hline *0935 \end{array}$$

БЫШЫКТОО ҮЧҮН КӨНҮГҮҮЛӨР.

- 1 $286 \cdot 10$ $8\ 760 \cdot 10$ $4\ 500 : 10$ $21\ 400 : 100$
 $354 \cdot 10$ $320 \cdot 100$ $7\ 800 : 100$ $39\ 000 : 1\ 000$
- 2 $8\ 427 \cdot 4$ $40\ 309 \cdot 6$ $57\ 421 : 7$ $110\ 024 : 4$
 $5\ 870 \cdot 3$ $20\ 740 \cdot 8$ $28\ 380 : 6$ $620\ 400 : 8$
- 3 Калдыктуу бөлүүнү аткар жана чыгарылышын текшер:
 $515 : 4$ $435 : 6$ $1\ 357 : 3$ $40\ 983 : 8$
- 4 $(9\ 000 - 456 \cdot 7) : 3$ $9\ 070 \cdot 6 : 5$
 $739 + 2\ 896 : 8 \cdot 6$ $5 \cdot 7\ 008 : 3$
 $8 \cdot (232 + 498) : 5$ $7 \cdot (400 - 184) : 4$
- 5 Туюнтмаларды жаз, алардын маанилерин эсепте:
 1) $3\ 852$ жана $5\ 391$ сандарынын суммасын 9 эсе кичирейт.
 2) $1\ 208$ жана 4 сандарынын тийиндисин 7 эсе чоңойт.
- 6 Эгер $a=0$; $a=6$; $a=18$; $a=180$; $a=1\ 800$ болсо, $a \cdot 6$ жана $a : 6$ туюнтмаларынын маанилерин тап.
- 7 Теңдемелерди чыгар:
 $16 \cdot x = 96$ $258 + x = 500$ $720 - x = 90$ $19 \cdot x = 0$
 $90 : x = 18$ $x - 470 = 470$ $x : 12 = 6$ $x : 19 = 0$
- 8 Туюнтмаларды салыштыр:
 $485 \cdot 2 + 485 \cdot 3$ жана $485 \cdot 6$
 $800 : 4 + 12 : 4$ жана $812 : 4$
 $186 \cdot 4 + 186$ жана $186 \cdot 6$
 $400 : 8 + 16 : 8$ жана $416 : 8$
- 9 Анара туюнтмалардын маанилерин мамыча түрүндө жазып 2 мин да, ал эми микрокалькулятордун жардамы менен 1 мин да эсептеди:
 $528 \cdot 7$, $316 \cdot 9$, $209 \cdot 8$, $3\ 661 : 7$, $3\ 762 : 9$. Сен ушул эле ишти Анарага караганда тез аткараарыңды, же жай аткараарыңды текшер.

- 10 Таблицада берилгендерди пайдаланып, тик бурчтук формасындагы жердин участогунун аянтын эсепте:

Участоктун узундугу (м менен)	25	33	50	12	9	9
----------------------------------	----	----	----	----	---	---

Участоктун туурасы (м менен)	9	3	10	7	7	8
---------------------------------	---	---	----	---	---	---

- В** 11 Сүрөттү кара. Үч тик бурчтукту ата. Алардын ар биринин аянтын жана периметрин тап.
- 12 Тик бурчтук формасындагы бөлмөнүн узундугу 6 м, ал эми анын аянты 18 м^2 . Бул бөлмөнүн туурасын тап.
- 13 Клюква саздак жерде өсөт. Мындай пайдалуу мөмө атайын «саздак огороддордо» өстүрүлө баштады. 1 м^2 аянттан 100 г га чейин клюква жыйналат, ал эми жасалма жол менен өстүргөндө анын түшүмдүүлүгү 5 эсе жогорулайт. 100 м^2 саздак жерден жыйнаганга караганда, ошондой эле аянттагы «саздак огороддон» канчага көп клюква жыйноого болот?
- С** 14 Бульдозер 3 саат иштеп, 234 м^2 жолду түзөдү. Эгер мурункудай эле өндүрүмдүүлүк менен иштесе, бульдозер 10 саатта канча квадрат метр жолду түздөйт?
- D** 15 Бирдей эки насос терең казылган чуңкурдан 5 760 л сууну сордуруп чыгарган. Алардын бири 5 мин, экинчиси 3 мин иштеген. Ар бир насос канча литр суу соруп чыгарган?
- 16 Мектеп үчүн ар биринде 56 м ден болгон 5 түрмөк электр зымын сатып келишти. Бүткүл зымдын төрттөн бир бөлүгү сарпталды. Канча метр зым калган?

- 17 Жер бетиндеги эң кичинекей колибри чымчыгынын массасы 2 г, ал эми эң чоң куш — страутун массасы 120 кг. Колибринин массасы страутун массасынан канча эсе кичинэ?
- 18 Өткөн жылы шаарда ар биринде 100 дөн квартирасы бар 27 жаңы үйгө көчүп киришти. Ушул жылы өткөн жылдагыга караганда 900 квартирага көп көчүп кирүүлөрү тийиш. Ушул жылы канча квартирага көчүп кириши керек?
- 19 Токуучу мурда 23 станок тейлөөчү. Бул азыр тейлегенге караганда 8 станокко аз эле. Токуучу азыр канча станок тейлейт?

20

Токуучунун иш убактысы	7 саат	7 саат
Бүткүл токугандары	980 м	840 м

Туюнтмалар эмнени көрсөтөрүн түшүндүр:

- 1) $980:7$; 2) $840:7$; 3) $980 - 840$;
 4) $(980 - 840):7$

КАЙТАЛОО УЧУН СУРООЛОР

- 1) Эң кичинесинен баштап сага белгилүү болгон аянттын бирдиктерин ата.
- 2) Төмөнкү таблицада кайсы сандар калтырылып кеткен:

$$1 \text{ см}^2 = \dots \text{мм}^2$$

$$1 \text{ дм}^2 = \dots \text{мм}^2$$

$$1 \text{ дм}^2 = \dots \text{см}^2$$

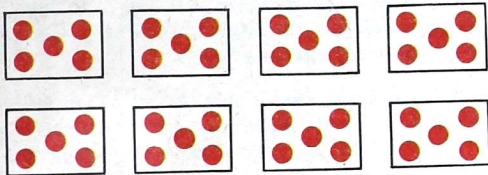
$$1 \text{ м}^2 = \dots \text{см}^2$$

$$1 \text{ м}^2 = \dots \text{дм}^2$$

- 3) Тик бурчтуктун жактарынын узундугун билүү менен анын аянттын кантип табууга болорун түшүндүр.

НӨЛДӨР МЕНЕН АЯКТАГАН САНДАРГА КӨБӨЙТҮҮ.

597 Бардыгы канча тегерекче бар экенин түрдүү жолдор менен кантип санаганды түшүндүр:



$$\begin{aligned} 5 \cdot (4 \cdot 2) &= 40 \\ (5 \cdot 4) \cdot 2 &= 40 \\ (5 \cdot 2) \cdot 4 &= 40 \end{aligned}$$



Санды көбөйтүндүгө көбөйтүү.

Санды көбөйтүндүгө ар түрдүү жолдор менен көбөйтүүгө болот: 1) $6 \cdot (3 \cdot 4) = 6 \cdot 12 = 72$

Көбөйтүндүнү эсептеп, ага санды көбөйтүү керек. 2) $6 \cdot (3 \cdot 4) = (6 \cdot 3) \cdot 4 = 18 \cdot 4 = 72$

Санды биринчи көбөйтүүчүгө көбөйтүп, натыйжаны экинчи көбөйтүүчүгө көбөйтүү керек. 3) $6 \cdot (3 \cdot 4) = (6 \cdot 4) \cdot 3 = 24 \cdot 3 = 72$

Санды экинчи көбөйтүүчүгө көбөйтүп, натыйжасын биринчи көбөйтүүчүгө көбөйтүү керек.

598 1) Төмөнкүлөрдү эсепте:

$$7 \cdot (2 \cdot 5) = 7 \cdot 10 = \square \qquad 4 \cdot (5 \cdot 3) = 4 \cdot 15 = \square$$

$$7 \cdot (2 \cdot 5) = (7 \cdot 2) \cdot 5 = \square \qquad 4 \cdot (5 \cdot 3) = (4 \cdot 5) \cdot 3 = \square$$

$$7 \cdot (2 \cdot 5) = (7 \cdot 5) \cdot 2 = \square \qquad 4 \cdot (5 \cdot 3) = (4 \cdot 3) \cdot 5 = \square$$

2) Ар бир мамычада эмне үчүн бирдей натыйжа алынганын түшүндүр.

599 Туюнтма түз: санды эки сандын көбөйтүндүсүнө көбөйт. Бул туюнтманын маанисин түрдүү жолдор менен тап.

600 Натыйжасын ыңгайлуу жол менен эсепте:
 $12 \cdot (5 \cdot 7)$ $29 \cdot (2 \cdot 5)$ $35 \cdot (2 \cdot 7)$ $17 \cdot (4 \cdot 10)$

601 Талаадан жашылчаларды 10 машина ташып кетти. Бул машиналар күнүнө 8 рейс жасап, ар бир рейсте 5 т дан жашылча ташыган. Машиналар ушундай эле иштесе, анда 5 күндө канча тонна жашылча ташыйт?

602 Бир уй суткасына 14 л сүт берет. 18 уйдан ушунчалык сүт саап алынса, анда 7 суткада канча литр сүт алууга болот? Маселени түрдүү жолдор менен чыгар.

603 Эки шаардан бири-бирин көздөй эки поезд чыкты. Алардын бири кезиккенге чейин 310 км, ал эми экинчиси эки эсе көп жол жүрдү. Төмөнкү туюнтмалар эмнени билдирерин түшүндүр:

1) $310 \cdot 2$; 2) $310 \cdot 2 + 310$; 3) $310 \cdot 2 - 310$

604 $b \cdot c$ көбөйтүндүсүнүн маанисин төмөнкү таблица боюнча тап:

b	16	10	46	100	68	1 000
c	10	18	100	54	1 000	175

605 $521\ 600 : 8$ $2\ 907 \cdot 3 \cdot 10 + 5\ 403$ $40\ 200 : 6$
 $102\ 018 : 6$ $780 \cdot 5 \cdot 100 - 20\ 471$ $36\ 040 : 5$



Эсептөөнүн ыкмаларын түшүндүр:
 $18 \cdot 20 = 18 \cdot (2 \cdot 10) = (18 \cdot 2) \cdot 10 = 36 \cdot 10 = 360$
 $25 \cdot 12 = 25 \cdot (4 \cdot 3) = (25 \cdot 4) \cdot 3 = 100 \cdot 3 = 300$

606 Чыгарууну аякта:

$$35 \cdot 20 = 35 \cdot (2 \cdot 10)$$

$$25 \cdot 24 = 25 \cdot (4 \cdot 6)$$

607 16·30 12·40 15·18 13·60 15·30

42·20 25·16 54·14 45·20 14·50

608 Жазылыштар туура болгондой кылып, жылдызчанын ордуна $>$, $<$ же $=$ белгилерин кой:

$$18 \cdot 40 > 18 \cdot 4 \cdot 10$$

$$36 \cdot 5 \cdot 10 > 36 \cdot 15$$

$$72 \cdot 14 > 72 \cdot 10 \cdot 4$$

$$98 \cdot 21 > 98 \cdot 3 \cdot 7$$

609 Санды 4 кө жана алынган көбөйтүндүнү 10 го көбөйтүштү. Берилген сан канча эсе чоңойду?

610 Квартираны ремонттоо үчүн ар бир түрмөгүндө 7 м ден болгон 12 түрмөк обой сатып алышты. Белмөнү чаптоого бул обойдун үчтөн бир бөлүгү сарпталды. Канча метр обой калган?

611 Класстын узундугу 10 м, туурасы 9 м. Класста 29 окуучу, 1 мугалим бар. Киши башына канча квадрат метр аянт туура келет?

612 Калдыктуу бөлүүнү аткарып, чыгарылышын текшер:

$$1 \ 436 : 9 \quad 7 \ 365 : 8 \quad 3 \ 506 : 7 \quad 7 \ 251 : 8$$

613 Квадрат дециметр менен туюнт:

$$8 \text{ м}^2 \quad 1 \text{ м}^2 \ 34 \text{ дм}^2 \quad 600 \text{ см}^2 \quad 10 \ 000 \text{ мм}^2$$

614 Квадрат сантиметр менен туюнт:

$$6 \text{ дм}^2 \quad 2 \text{ дм}^2 \ 35 \text{ см}^2 \quad 600 \text{ мм}^2 \quad 1 \ 500 \text{ мм}^2$$

615 40 018 — 725 · 10 : 5 80 115 : 3 · 10 8 070 : 6

● 5 999 + 903 · 100 : 2 3 152 : 8 · 100 8 070 · 6



Көбөйтүүнүн ыкмаларын түшүндүр:

$$1) 243 \cdot 20 = 243 \cdot (2 \cdot 10) = 243 \cdot 2 \cdot 10$$

$$2) 532 \cdot 300 = 532 \cdot (3 \cdot 100) = 532 \cdot 3 \cdot 100$$

Чыгарылышын төмөнкүчө жазууга болот:

$$\begin{array}{r} 1) \times 243 \\ \quad 20 \\ \hline 4860 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 2) \times 532 \\ \quad 300 \\ \hline 159600 \end{array}$$

$$616 \quad 588 \cdot 70 \quad 647 \cdot 300 \quad 2\,804 \cdot 80 \quad 3\,007 \cdot 60 \\ 279 \cdot 60 \quad 175 \cdot 900 \quad 1\,095 \cdot 50 \quad 799 \cdot 200$$

617 Көчөнү жашылдандыруу үчүн 20 түп клён, 30 түп липа сатып алышты. Клён 36 тый., липа — 2 эсе кымбат турат. Бардык көчөт канча турат?

618 Тик бурчтуу участка тун узундугу 60 м, ал эми туурасы 3 эсе кичине. Участоктун аянтынын төрттөн бирине жашылча айдалган. Жашылча айдалган аянтты тап.

619 Электрпоезддин ылдамдыгы 80 км/саат, вертолёттун ылдамдыгы электрпоезддин ылдамдыгынан 4 эсе чоң, ал эми реактивдүү самолёттун ылдамдыгы вертолёттун ылдамдыгынан 3 эсе чоң. Самолёттун ылдамдыгын тап.

$$620 \quad 3\,010 - 5\,614 : 7 + 9\,042 \quad (90 - 42 : 3 \cdot 2) : 2 \\ \bullet (40\,179 - 15\,395 : 5) \cdot 4 \quad 15 \cdot (54 : 3 - 84 : 7)$$

621 Түшүндүрүү менен чыгар: $703 \cdot 60$, $956 \cdot 400$.

622	601·700	4 271·20	94 200:6	924·600:8
	904·300	3 092·50	14 238:7	509·400:5
	125·800	6 307·90	24 436:4	735·300:9

- 623 Жашылча өстүрүүчүлөр 400 м аянттагы бир теплицадан 32 кг жашылча, ал эми 300 м аянттагы экинчи теплицадан 28 кг жашылча жыйнап алышты. Эки теплицадан канча килограмм жашылча жыйналган?
- 624 Канаттуулар фабрикасы дүкөнгө 6 000 жумуртка жөнөтүүгө тийиш. Ар биринде 360 тан жумуртка салынган 10 ящикти жана ар бирине 240 тан жумуртка салынган 4 ящикти жөнөтүшкөн. Фабрика дүкөндөргө дагы канча жумуртка жиберүүгө тийиш?
- 625 1) Эки велосипедчен эртең мененки саат 9 да бири бирин көздөй чыгып, эртең мененки 11 де жолугушту. Ар бир велосипедчен жолугушканга чейин жолдо канча убакыт болгон?
2) Эки кыштактан бири бирин көздөй бир убакытта эки мотоциклчен чыгып, 40 мин дан кийин жолугушту. Ар бир мотоциклчен жолугушканга чейин жолдо канча убакыт болгон?
- 626 *АВСД* төрт бурчтугун чий. *А* жана *С*, *В* жана *Д* чокуларын кесиндилер аркылуу туташтыр. Бул кесиндилердин кесилишүү чекитин *О* тамгасы менен белгиле. Жагы *АВ* болгон бардык үч бурчтуктардын аттарын жаз.
- 627 42 ондукта, 420 ондукта, 35 жүздүктө канча бирдик бар?
- 628 Чыгарылышын түшүндүр:

$$1) 80 \cdot 40 = 8 \text{ онд.} \cdot (4 \cdot 10) = 8 \text{ онд.} \cdot 4 \cdot 10 = 320 \text{ онд.} = 3 \text{ 200};$$

$$2) 600 \cdot 90 = 6 \text{ жүзд.} \cdot 90 = 6 \text{ жүзд.} \cdot (9 \cdot 10) = 6 \text{ жүзд.} \cdot 9 \cdot 10 = 540 \text{ жүзд.} = 54 \text{ 000}.$$



Аягы нөл менен аяктаган көп орундуу сандарды көбөйтүү мындайча жазылат:

$$\begin{array}{r} \times 7600 \\ 40 \\ \hline 304000 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \times 2540 \\ 300 \\ \hline 762000 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \times 1720 \\ 60 \\ \hline 103200 \end{array}$$

629 $4\,200 \cdot 90$
 $640 \cdot 500$

$3\,480 \cdot 30$
 $810 \cdot 700$

$290 \cdot 800$
 $3\,400 \cdot 200$

630 Көбөйтүүнүн жыйынтыгын гана жаз:

$700 \cdot 20$ $250 \cdot 200$ $600 \cdot 800$ $70 \cdot 9\,000$

$80 \cdot 300$ $160 \cdot 500$ $700 \cdot 700$ $5\,000 \cdot 30$

$400 \cdot 30$ $90 \cdot 100$ $300 \cdot 900$ $4000 \cdot 20$

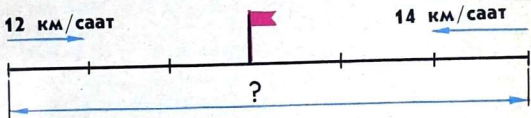
631 Эки пристандан бири бирин көздөй эки теплоход чыкты. Алардын бирчиси кезигишкенге чейин 36 км/саат ылдамдык менен 4 саат жүргөн. Экинчи теплоход биринчи менен кезигишкенге чейинки жолдун үчтөн бир бөлүгүн жүргөн. Пристандардын арасындагы аралыкты тап.

632 Эки кыштактан бир убакытта бири бирин көздөй эки велосипедчен чыкты. Алардын биринчиси кезигишкенге чейин 50 мин жүргөн. Кезигишкенге чейин экинчиси жолдо канча убакыт болгон?

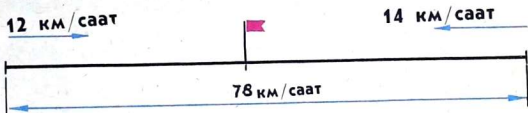
633 Эгер: 1) $a = 7\,020$ жана $b = 6$; 2) $a = 17\,448$ жана $b = 3$ болсо, $a:b$ туюнтмасынын маанисин эсепте.

634 Төмөнкү маселелерди чыгарып, чыгарылыштарынын салыштыр:

1) Эки кыштактан бири бирин көздөй бир убакытта чыккан эки лыжачан 3 сааттан кийин кезигишти. Биринчи лыжачан 12 км/саат, экинчиси 14 км/саат ылдамдык менен жүргөн. Кыштактардын арасындагы аралыкты тап.



2) Аралыгы 78 км болгон кыштактан бир убакытта бири бирин көздөй эки лыжачан чыкты. Алардын биринчиси 12 км/саат, экинчиси 14 км/саат ылдамдык менен жүргөн. Лыжачандар канча убакыттан кийин кезигишкен?



3) Аралыгы 78 км болгон эки кыштактан бир убакытта бири бирин көздөй эки лыжачан чыгып, 3 сааттан кийин кезигишти. Биринчи лыжачан 12 км/саат ылдамдык менен жүргөн. Экинчиси кандай ылдамдык менен жүргөн?



635 Аянты 70 см^2 , жактарынын биринин узундугу 14 см болгон тик бурчтуктун периметрин тап.

$$\begin{array}{r}
 636 \quad 8\,070 \cdot 60 \quad 903 \cdot 400 \quad 5\,010 - 15\,900 : 100 + 786 \\
 \bullet \quad 9\,800 \cdot 30 \quad 876 \cdot 500 \quad 30\,200 - 7\,020 : 10 \cdot 3 + 68
 \end{array}$$



Көбөйтүүчүлөрдүн орундарын алмаштыруу жана топтоштуруу.

Көбөйтүүнүн касиетин эсиңе сал (215-б. 1,2-п. кара). Эмне үчүн төмөнкү барабардыктар туура экендигин түшүндүр:

$$\begin{array}{ll}
 5 \cdot 7 \cdot 2 = 5 \cdot 2 \cdot 7 & 3 \cdot 6 \cdot 4 = 3 \cdot (6 \cdot 4) \\
 25 \cdot 3 \cdot 4 \cdot 9 = 25 \cdot 4 \cdot 3 \cdot 9 & 2 \cdot 3 \cdot 5 \cdot 4 = (2 \cdot 3) \cdot (5 \cdot 4)
 \end{array}$$

Ушул эки касиетти пайдаланып, көбөйтүүчүлөрдү ар кандай жолдор менен топтоштурууга жана орундарын алмаштырууга болот. Мисалы: $4 \cdot 500 \cdot 6 \cdot 2 = (4 \cdot 6) \cdot (500 \cdot 2)$

637 Көбөйтүндүлөрдү кантип эсептегенди түшүндүр:

$$\begin{array}{l}
 1) \quad 25 \cdot 47 \cdot 4 = 25 \cdot 4 \cdot 47 = 100 \cdot 47 = 4\,700; \\
 2) \quad 7 \cdot 50 \cdot 6 \cdot 2 = (7 \cdot 6) \cdot (50 \cdot 2) = 42 \cdot 100 = 4\,200.
 \end{array}$$

638 (Оозеки.) $15 \cdot 7 \cdot 4 \cdot 10$ $25 \cdot 3 \cdot 8 \cdot 4$
 $8 \cdot 4 \cdot 25 \cdot 5$ $5 \cdot 35 \cdot 16 \cdot 2$

639 Аралыгы 520 км болгон эки шаардан бир убакытта бири бирин көздөй эки поезд чыгып, 4 сааттан кийин кезигишти. Бир поезд 60 км/саат ылдамдык менен жүргөн. Экинчи поезд кандай ылдамдык менен жүргөн?

640 Аралыгы 120 км болгон эки пристандан бир убакытта бири бирин көздөй эки теплоход чыкты. Алардын бири 22 км/саат, экинчиси 18 км/саат ылдамдык менен жүргөн. Теплоходдор канча сааттан кийин кездешкен?

641 Теңдемелерди чыгар:
 $x : 11 = 6$, $96 : x = 12$, $x \cdot 23 = 92$.

$$642 \quad (39\,000 + 530 \cdot 400) : 100 \quad 5\,264 : 7 \cdot 30$$

$$\bullet \quad (54\,000 + 840 \cdot 300) : 10 \quad 4\,384 : 8 \cdot 50$$

643 Туянтмаларды жазып, алардын маанилерин тап:

- 1) 8, 15, 25, 2 сандарынын көбөйтүндүсүн;
- 2) 560 ты 4 жана 2 сандарынын көбөйтүндүсүнө бөл.

644 1 т сүттөн 83 кг сыр же 45 кг май алынат. 20 т сүттөн майга караганда сырдан канча килограммга көп алынат?

645 Сүт заводу дүкөнгө ар биринде 20 кг дан болгон 56 ящик каймак май жөнөттү. Бир күндө бул майдын бештен бир бөлүгүн сатышты. Канча килограмм май калган?

646 Эки бала бири бирин көздөй узундугу 100 м жол боюнча чуркап, 10 с дан кийин кезигишти. Биринчи бала 4 м/с ылдамдык менен чуркаган. Экинчи бала кандай ылдамдык менен чуркаган?

647 Узундугу 60 мм болгон кесинди чийип, адегенде аны барабар 3 бөлүккө бөл. Андан кийин алардын ар бирин барабар 2 бөлүккө бөл. Бүт кесинди канча барабар бөлүктөргө бөлүнөт?

648 Калдыктуу бөлүүнү аткар:

$$1\,751 : 5 \quad 2\,930 : 7 \quad 1\,983 : 9 \quad 40\,202 : 6$$

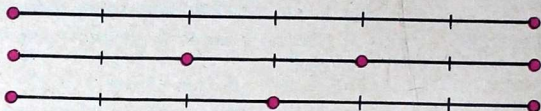
$$649 \quad 4\,527 \cdot 50 - 710\,037 : 9 \quad 397 \cdot 600 \quad 32\,340 : 10$$

$$\bullet \quad 4 \cdot (932 + 17\,692) : 6 \quad 4\,030 \cdot 90 \quad 56\,400 : 100$$

НӨЛДӨР МЕНЕН АЯКТАГАН САНДАРГА БӨЛҮҮ.



Узундугу 12 см болгон кесиндини 6 барабар бөлүккө кантип ар кандай бөлгөндү түшүндүр:



Санды көбөйтүндүгө бөлүү.

Санды көбөйтүндүгө ар түрдүү жолдор менен бөлүүгө болот:

$$1) 12:(3 \cdot 2) = 12:6 = 2$$

Көбөйтүндүнү эсептеп, ага санды бөлүү керек.

$$2) 12:(3 \cdot 2) = (12:3):2 = 4:2 = 2$$

Санды биринчи көбөйтүүчүгө бөлүп, натыйжасын экинчи көбөйтүүчүгө бөлүү керек.

$$3) 12:(3 \cdot 2) = (12:2):3 = 6:3 = 2$$

Санды экинчи көбөйтүүчүгө бөлүп, натыйжасын биринчи көбөйтүүчүгө бөлүү керек.

650 Төмөнкүлөрдү эсепте:

$$24:(3 \cdot 4) = 24:12 = \square \quad 32:(2 \cdot 4) = 32:8 = \square$$

$$24:(3 \cdot 4) = (24:3):4 = \square \quad 32:(2 \cdot 4) = (32:2):4 = \square$$

$$24:(3 \cdot 4) = (24:4):3 = \square \quad 32:(2 \cdot 4) = (32:4):2 = \square$$

Эмне үчүн ар бир мамычада бирдей натыйжа алынганын түшүндүр.

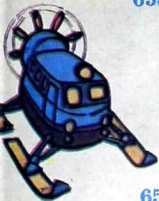
651 Натыйжасын ыңгайлуу жол менен эсепте:

$$90:(5 \cdot 2) \quad 150:(6 \cdot 5) \quad 600:(50 \cdot 2)$$

$$84:(2 \cdot 6) \quad 210:(7 \cdot 6) \quad 400:(10 \cdot 8)$$

652 Туюнтма түзүп, анын маанисин тап: 480 санын 10 жана 2 сандарынын көбөйтүндүсүнө бөл.

653 Шаар менен кыштоонун ортосундагы аралык 150 км. Аэроchана шаардан кыштоого 60 км/саат ылдамдык менен чыкты. Ушул эле убакытта кыштоодон ошол эле жол боюнча лыжачан бала 15 км/саат ылдамдык менен чыкты. Бала кыштоодон канча аралыкта аэроchананы кезиктирет?



654 Өнөркана 6 күндө 120 жууркан тиккен. Эгер күнүнө бирдей санда жууркан тигилсе, анда 100 жуурканды канча күндө тигишет:

655 $(1\ 776 + 824) \cdot 60$ $(3\ 504 - 1\ 224) : 4$ 170:10
● $1\ 776 + 824 \cdot 60$ $3\ 504 - 1\ 224 : 4$ 400:100

656 Ыңгайлуу жол менен чыгар:
 $240:(4 \cdot 10)$ $180:(2 \cdot 10)$ $540:(9 \cdot 10)$

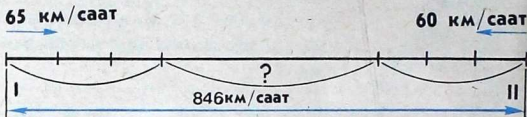
657 Бөлүү кандайча аткарылганын түшүндүр:
 $360:12 = 360:(6 \cdot 2) = 360:6:2 = 30$
 $7\ 200:900 = 7\ 200:(100 \cdot 9) = 7\ 200:100:9 = 8$

658 Түшүндүрүү менен чыгар:
600:20 300:15 420:14 5 600:800

659 $320:80$ $780:30$ $600:15$ $1\ 200 - 200$
 $810:90$ $560:20$ $280:70$ $4\ 900:700$
 $450:50$ $910:70$ $630:21$ $5\ 400:900$

660 Тик бурчтук формасындагы бөлмөнүн узундугу 5 м, ал эми туурасы 4 м. Эгер 1 м^2 ге 250 г лак кетсе, бул бөлмөнүн полун сырдоо үчүн канча лак керек?

- 661 Аралыгы 846 км болгон эки шаардан бир убакытта бир бирин көздөй эки поезд чыкты. Алардын бири 65 км/саат, экинчиси 60 км/саат ылдамдык менен жүргөн. 3 саат өткөндөн кийин поезддердин арасындагы аралык канчалык болот?



- 662 Бирдей узундуктагы 10 таякчаны пайдаланып, 3 квадратты кантип түзүүгө болорун чий.

663 $838\ 008:9 - 410\ 960:8$ $560\ 000:100 \cdot 8$
 ● $1\ 482 \cdot 50 + 6\ 700 \cdot 30$ $283\ 040:10 \cdot 3$

- 664 $400:100$ $3\ 840:10$ $6\ 300:100$ $2\ 400:100$
 $250:10$ $1\ 500:10$ $10\ 000:100$ $3\ 000:100$
 10 го, 100 гө, 1 000 ге кандай санды калдыксыз бөлүүгө болот?



10 го, 100 гө,
1000 ге калдык-
туу бөлүү.

- 1) $87:10$. 87 саны 10 гө калдыксыз бөлүнбөйт. 80 ди 10 го бөлөбүз. 8 ди алабыз. Бул тийинди, ал эми 7 калдык.

$$87:10=8 \text{ (калд. } 7)$$

Чыгарылышын текшерүү:

- 2) $356:100$. 356 саны 100 гө калдыксыз бөлүнбөйт. 300 дү 100 гө бөлөбүз. 3 тү алабыз. Бул тийинди, ал эми 56 калдык.

$$356:100=3 \text{ (калд. } 56)$$

Чыгарылышын текшер.

- 665** Ар бир бөлүнүүчүдө бир сызык менен тийиндиси жазылган, эки сызык менен калдыгы жазылган цифралардын астын сыз.

$$\begin{array}{ccc} 69:10 & 238:10 & 691:100 \\ 78:10 & 238:100 & 691:10 \end{array} \quad \begin{array}{c} 7\ 825:100 \\ 7\ 825:1\ 000 \end{array}$$

- 666** Жеңил машина бирдей ылдамдык менен жүрүп, 5 мин да 6 км аралыкты өткөн. Ошондой эле ылдамдык менен жүрүп, ал 4 мин да канчалык аралыкты өтөт? (6 км ди метр менен туюнт.)

667 $180:20$ $450:50$ $400\ 000 - 702 \cdot 50:100$
● $1\ 800:200$ $4\ 500:500$ $190 \cdot 200 + (32\ 148 - 16)$

- 668** 2 м болотнайдан 3 жаздык тыш тигилет. 42 м болотнайдан ушундай жаздык тыштан канчасы тигилет?

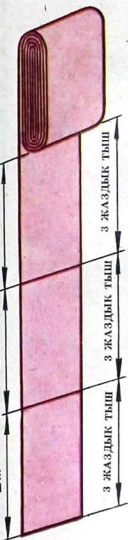
- 669** Бирдей 10 банкада 16 кг бал бар. Ушундай 20 банкада канча килограмм бал бар?

- 670** Эки шаардан бир убакытта бири бирин көздөй эки мотоциклчен чыкты. Алардын бири 70 км/саат ылдамдык менен жүрүп, кездешкенге чейин 140 км өттү, ал эми экинчиси 65 км/саат ылдамдык менен жүргөн. Шаарлардын арасындагы аралыкты тап?

- 671** Калдыктуу бөлүүнү аткарып, чыгарылышын текшер:

$$93:10 \quad 86:10 \quad 724:100 \quad 2\ 540:100$$

672 $140:20$ $8\ 100:900$ $500 + (600 - 3 \cdot 100):10$
● $560:70$ $3\ 200:800$ $9\ 000:(100 - 90):100 \cdot 2$





1) Чыгарылышын түшүндүрүп, натыйжасын эсепте:

$$630:90=630:(9\cdot 10)=630:10:9=\square$$

$$5\ 400:600=5\ 400:(6\cdot 100)=5\ 400:100:6=\square$$

2) Калдыктуу бөлүүнү да ушундай эле аткарууга болот.

6	3	8		90
6	3	0		7
				8

7	3	5	0		800
7	2	0	0		9
					150

Түшүндүрүү:

638 ди 90 го бөлүү керек.

638 ди адегенде 10 го бөлөбүз, алынган санды (63 тү) 9 га бөлөбүз (кыскача түшүндүрсө да болот: 63 тү 9 га бөлөбүз), 7 ни алабыз — тийиндиде ушунча бирдик болот.

90 ду 7 ге көбөйтөбүз, 603 тү алабыз — ушунча бирдикти бөлдүк.

638 ден 630 ду кемитебиз, 8 ди алабыз — бул калдык.

Калдыкты бөлүүчү менен салыштырабыз: 90 го караганда 8 кичине.

Жообун окуйбуз: 7 тийинди, 8 калдык.

673 7 350 нү 800 гө кантип бөлгөндү жазганың боюнча түшүндүр.

674 Түшүндүрүү менен чыгар:

$$140:70 \quad 320:80 \quad 2\ 400:200 \quad 1\ 600:400$$

675 «Москвич» автомобили үчүн бензиндин сарпталышы — 100 км жолго 9 л. 500 км жолго канча литр бензин сарпталат?

676 Калдыктуу бөлүүнү аткар:

$$167:40 \quad 472:50 \quad 670:300 \quad 2150:600$$

677 Эшиктин туурасы 9 дм, ал эми бийиктиги 13 дм ге узун. Ушундай 4 эшиктин аянты эмнеге барабар?

678 $38\ 542:7$ $6\ 786:9$ $3\ 546 - 283 \cdot 4 + 819$

● $528\ 012:3$ $3\ 028:4$ $1\ 254 + 645:5 - 967$



3 240:60 бөлүүсү кандайча аткарылгандыгын сүрөттөн кара.

3	2	4	0		6	0
-	3	0	0		5	4
<hr/>						
	-	2	4	0		
	-	2	4	0		
			0			

5	9	2	0		8	0
-	5	6	0		7	4
<hr/>						
		-	3	2	0	
		-	3	2	0	
				0		

Түшүндүрүү:

Биринчи толук эмес бөлүнүүчү — 324 ондук.

324 тү 60 ка бөлөбүз. Ал үчүн 32 ни 6 га бөлүп, 5 ти алабыз — тийиндиде ушунча ондук болот. 60 ты 5 ке көбөйтүп, 300 дү алабыз — ушунча ондукту бөлдүк. 324 төн 300 дү кемитип, 24 тү алабыз — ушунча ондукту бөлүү калды.

Калдыкты бөлүүчү менен салыштырабыз: 60 ка караганда ондуктан аз калды.

Экинчи толук эмес бөлүнүүчү — 240 бирд.

240 ты 60 ка бөлөбүз. Ал үчүн 24 тү 6 га бөлүп, 4 тү алабыз — тийиндиде ушунча бирдик бар. 60 ты 4 ке көбөйтүп, 240 ты алабыз. Бардык бирдикти бөлдүк.

Жообун окуйбуз: тийинди 54 кө барабар.

679 5 920 ны 80 ге кантип бөлгөндү, жазганың боюнча түшүндүр.

680 $1\ 680:30$ $3\ 340:20$ $11\ 750:50$ $47\ 360:80$
 $3\ 040:40$ $6\ 020:70$ $20\ 760:60$ $33\ 210:90$

681 Metallургиялык заводго ар бирине 60 т жана 90 т көмүр салынган вагондор менен 3 600 т көмүр жөнөтүлгөн. Кайсы вагон көп талап кылынган жана канчага?

682 Самолёт 8 мин да 96 км ге учкан. Эгер самолёттун ылдамдыгы 2 км/мин га чоңойсо, 40 мин да канча аралыкты учат?

683 Таблицаны толтур:

a	0	1	2	80	800
$3\ 950 \cdot a$					

684 Бөлүү кантип аткарылганын түшүндүр:

$$\begin{array}{r} 20400 \overline{)300} \\ \underline{1800} \\ 2400 \\ \underline{2400} \\ 0 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 49800 \overline{)600} \\ \underline{4800} \\ 1800 \\ \underline{1800} \\ 0 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 45600 \overline{)800} \\ \underline{4000} \\ 5600 \\ \underline{5600} \\ 0 \end{array}$$

685 $22\ 200:300$ $34\ 400:400$ $121\ 500:500$
 $55\ 800:600$ $47\ 600:700$ $276\ 800:800$

686 Сактоочу жайда 3 600 кг алма болгон. Бул алманын үчтөн бир бөлүгүн ар бирине 20 кг дан баткан ящиктерге салып дүкөнгө жөнөтүштү. Дүкөнгө канча ящик алма жөнөтүлгөн?

- 687 Велосипедчен жана жөө адам карама-каршы багытка жөнөштү. Велосипедчендин ылдамдыгы 15 км/саат, ал эми жөө адамдыкы 5 км/саат. 1 саатта; 2 саатта; 3 саатта алар бири биринен канча километрге алысташат?



- 688 Төмөнкү туюнтмаларды салыштыр:
 $586 \cdot 10 \cdot 7$ ж-а $586 \cdot 70$ $1200 : 20$ ж-а $1200 : 100 : 2$
 $36 \cdot 800$ ж-а $36 \cdot 9 \cdot 100$ $900 : 10 : 5$ ж-а $900 : 50$

- 689 Туюнтмаларды жазып, алардын маанилерин эсепте:

1) Эң чоң төрт орундуу сан менен 1 дин суммасын 10 эсе кичирейт.

2) Эң кичине беш орундуу сан менен 1 дин айырмасын 9 эсе кичирейт.

- 690 1) Чыгарылыштарды түшүндүр:

$$\begin{array}{r} 19500 \overline{) 30} \\ \underline{180} \\ 150 \\ \underline{150} \\ 0 \\ \underline{0} \\ 0 \end{array} \quad \begin{array}{r} 425400 \overline{) 600} \\ \underline{4200} \\ 540 \\ \underline{0} \\ 5400 \\ \underline{5400} \\ 0 \end{array} \quad \begin{array}{r} 43600 \overline{) 40} \\ \underline{40} \\ 36 \\ \underline{0} \\ 360 \\ \underline{360} \\ 0 \\ \underline{0} \\ 0 \end{array}$$

2) Ушул эле эсептөөлөр кантип бир кыйла кыска жазылганын түшүндүр:

$$\begin{array}{r} 19500 \overline{) 30} \\ \underline{180} \\ 150 \\ \underline{150} \\ 0 \end{array} \quad \begin{array}{r} 425400 \overline{) 600} \\ \underline{4200} \\ 5400 \\ \underline{5400} \\ 0 \end{array} \quad \begin{array}{r} 43600 \overline{) 40} \\ \underline{40} \\ 360 \\ \underline{360} \\ 0 \end{array}$$

691	35 210:70	168 000:400	456 000:400
	40 150:50	258 000:300	260 100:900

692 Эки суучул бир убакытта дарыя боюнча карама-каршы багытка сүзүп жөнөштү. Алардын бирөө 90 м/мин, экинчиси 40 м/мин ылдамдык менен сүзгөн. Биринчи суучул 270 м ге сүзсө, экинчиси канча метрге сүзөт?

693 Эки кыштактан бир убакытта бири бирин көздөй эки атчан чыккан. Бири 200 м/мин ылдамдык менен бастырса, экинчиси минутасына 20 м ге жай бастырган. Атчандар 50 мин дан кийин кезигишти. Кыштактар арасындагы аралыкты тап. Биринчи атчандын кезигишкенге чейинки өткөн жолун тап.

694 Квадраттын периметри 32 дм. Анын аянтын тап.

695 Теңдемелерди жазып, аларды чыгар:

1) Белгисиз санды 9 га көбөйтүп, 900 дү алабыз.

2) Белгисиз санды 12 ге бөлүп, 6 ны алабыз.

3) Белгисиз сандан 270 ти кемитип, 90 ду алабыз.

Арифметикалык ребустар.

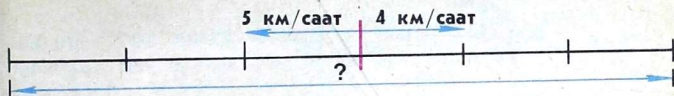
$$\begin{array}{r} *784 \\ 3*90 \\ + 58*5 \\ 846* \\ \hline 22817 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 6*5* \\ - *8*4 \\ \hline 2856 \end{array}$$

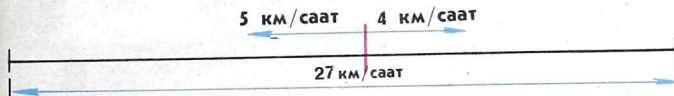
$$\begin{array}{r} *0** \\ - 3*06 \\ \hline 3124 \end{array}$$

696 1) Кыштактан бир убакытта эки жөө адам чыгып, карама-каршы багытка кетишти. Биринин ылдамдыгы 5 км/саат, экинчисинин ылдамды-

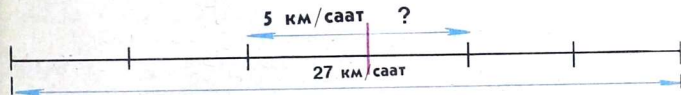
гы 4 км/саат. 3 саат өткөндөн кийин жөө адамдар бири биринен канчалык аралыкта болушат?



2) Кыштактан бир убакытта карама-каршы багытка эки жөө адам чыккан. Биринин ылдамдыгы 5 км/саат, экинчисиники 4 км/саат. Канча сааттан кийин алардын арасындагы аралык 27 км болот?



3) Кыштактан бир убакытта карама-каршы багытка эки жөө адам чыкты. 3 сааттан кийин алардын арасындагы аралык 27 км болгон. Биринчиси 5 км/саат ылдамдык менен баскан. Экинчиси кандай ылдамдык менен баскан?



697 1) Тик бурчтук формасындагы участка тун аянты 3440 м^2 , ал эми туурасы 40 м. Бул участка тун узундугун тап.

2) Берилгенге тескери болгон эки маселе түзүп, аларды чыгар.

698 Туюнтманын маанисин тап: $120:4 + 2 \cdot 3$.
Анын мааниси 69 ка, 96 га, 12 ге барабар болгондой кылып, кашааларды кантип коюуга болот?

699 $243\ 000:600$ $29\ 200:40$ $47\ 400:30$ $910:60$
● $635\ 600:700$ $41\ 600:80$ $64\ 800:900$ $280:400$

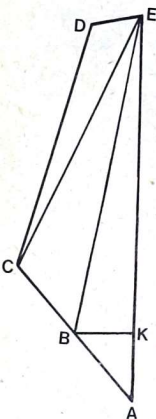
700 Чыгарылышын түшүндүрүп, тийинди менен калдыктарды ата:

$$\begin{array}{r|l} 4252 & 80 \\ \hline 400 & 53 \\ \hline 252 & \\ -240 & \\ \hline 12 & \end{array}$$

$$\begin{array}{r|l} 3570 & 90 \\ \hline 270 & 39 \\ \hline 870 & \\ -810 & \\ \hline 60 & \end{array}$$

$$\begin{array}{r|l} 22900 & 300 \\ \hline 2100 & 76 \\ \hline 1900 & \\ -1800 & \\ \hline 100 & \end{array}$$

701 Калдыктуу бөлүүнү аткар:
 $4\ 335:60$ $1\ 683:30$ $144\ 340:700$
 $161\ 428:200$



702 Ящикке 20 кг сабиз батат. Дүкөнгө 675 кг сабиз жөнөтүү үчүн ушундай ящиктен канчасы керек?

703 1) Эки лыжачан кыштактан бир убакытта чыгып, карама-каршы багытка кетишти. Алардын бири 12 км/саат, экинчиси 10 км/саат ылдамдык менен жүргөн. Алардын арасындагы аралык канча сааттан кийин 44 км болот?
2) Туюнтма боюнча маселе түз: $800:(60 + 40)$

704 $10\ 000 - 4\ 500 \cdot 70:90$ $(500 - 300):(140 - 90) \cdot 2$
 $2\ 099 + 8\ 050 \cdot 20:50$ $800 - 400:(27 + 13) \cdot 5$

705 1) Чокуларынын бири болуп А чекити эсептелген бардык үч бурчтуктарды ата.

● 2) Жагы CD болгон көп бурчтуктарды ата.

БЫШЫКТОО ҮЧҮН КӨНҮГҮҮЛӨР.

- 1 $84 \cdot 10 - 40$ $10 \cdot (920 - 20)$ $184 \cdot 100 - 800$
 $78 \cdot 10 - 700$ $8 \cdot (720 - 700)$ $100 \cdot 391 - 3000$
- 2 $50 : 50 \cdot 100$ $15 \cdot 2 \cdot 100$ $25 \cdot 4 \cdot 100$ $180 : 2$ $210 \cdot 4$
 $24 \cdot 10 : 8$ $48 : 3 \cdot 10$ $100 : 2 : 10$ $150 : 3$ $250 \cdot 4$
- 3 $107 \cdot 7$ $250 \cdot 4$ $320 \cdot 3$ $125 \cdot 4$ $182 \cdot 2$
 $206 \cdot 4$ $105 \cdot 8$ $430 \cdot 2$ $125 \cdot 8$ $316 \cdot 3$
- 4 Калдыктуу бөлүүнү аткар:
 $327 : 10$ $1684 : 100$ $15928 : 100$ $135628 : 10$
 $358 : 10$ $1605 : 10$ $15862 : 10$ $36704 : 10$
 $615 : 100$ $1730 : 100$ $34518 : 100$ $52080 : 100$
- 5 Ыңгайлуу жол менен эсепте:
 $45 \cdot (2 \cdot 7)$ $720 : (9 \cdot 2)$ $67 \cdot (4 \cdot 25)$ $17 \cdot 2 \cdot 8 \cdot 125$
- 6 $213 \cdot 90$ $1872 \cdot 60$ $529 \cdot 800$ $905 \cdot 200$
 $487 \cdot 40$ $6097 \cdot 70$ $674 \cdot 500$ $708 \cdot 600$
- 7 $3800 \cdot 40$ $1090 \cdot 700$ $600 \cdot 580$ $3070 \cdot 80$
 $4200 \cdot 60$ $2900 \cdot 300$ $700 \cdot 402$ $40300 \cdot 20$
- 8 $6510 : 30$ $46800 : 600$ $38960 : 80$ $34500 : 300$
 $2280 : 60$ $395000 : 500$ $81720 : 90$ $52200 : 600$
- 9 $100520 - 470 \cdot 50 + 13980$
 $14110 + 801000 : 900 - 7604$
 $8213 \cdot 30 - 12240 : 30$
 $11140 : (2076 - 2056)$
- $400000 - 867 \cdot 400$ $734600 : 50 + 454 \cdot 40$
 $9805 + 146510 : 70$ $(560 - 12240 : 30) + 145$
- 10 $69580 : 70 - 14280 : 60$ $900100 - (735 - 184) \cdot 80$
 $463700 : 50 + 546 \cdot 40$ $60997 + (6012 + 6228) : 30$
 $2250 : 90 + 8420 : 20$ $55440 : 90 - 10460 : 20$
 $8130 : 30 - 2640 : 10$ $41090 : 70 + 11950 : 50$

Эгерде бир окуучу жылына 16 дептер керектейт деп эсептесек, анда бул дептерлер менен канча окуучуну жабдууга болот?

1-30
ДААНА



10 кг → 6 кг → ?
240 кг → ? кг → ?

ДААНА



Узундугу \square м, туурасы \square м болгон мектептин хоккей ойнолуучу аянтчасын бийиктиги 1 м тосмо менен тосушту. Эгерде 1 м^2 ге 140 г дан сыр сарпталат жана тосмону 2 сыйра сырдоо керек десек, анда тосмонун ичинен жана сыртынан сырдоо үчүн канча сыр керек?

Чоң энеге 6 котлет бышырыш керек, ал эми табага 4 котлет гана батат. Ар бир котлеттин бир бетин 5 мин, экинчи бетин да 5 мин кууруш керек. Бул табага 6 котлетти кууруш үчүн канча убакыт керек? Бул ишти 15 мин да бүтүш үчүн кандай кылыш керек? Пилотка тигиш үчүн ар бир окуучуга



узундугу 55 см, туурасы 30 см болгон тик бурчтук формасындагы заготовка керек. Класста 36 окуучу бар. Эгер кездеменин эки 90 см болсо, эмгек сабагы үчүн андан канча кездеме сатып алыш керек?
Сүрөттү карап көрүп маселени чыгар



Терезенин эки көзү бирдей болсо, үч терезени жылуулоо үчүн канча метр кагаз тилке керектелерин эсепте. Терезенин көзүнүн туурасы 60 см, ал эми бийиктиги 1 м 50 см.

Кызга узундугу 84 см тор тартуулашкан. Ал аны квадрат формасындагы жүз аарчысынын четине кармоону чечти. Эгер ар бир бурчуна 1 см ден кошуу керек болсо, бул тор менен ал кандай өлчөмдөгү жүз аарчынын четин кармай алат?



11 Теңдемелерди чыгар: $700 - x = 90$ $350 : x = 50$
 $x : 30 = 60$

12 Таблицаны толтур:

a	400	40	4	1	b	80	60	40	20
$60 \cdot a$					$240 : b$				

13 Барабардыктар туура болгондой кылып, ар бир туюнтмага кашааларды кой:

$$75 + 20 : 5 - 1 = 18$$

$$80 : 5 + 3 \cdot 5 = 50$$

$$75 + 20 : 5 - 1 = 78$$

$$80 : 5 + 3 \cdot 5 = 4$$

$$75 + 20 : 5 - 1 = 80$$

$$80 : 5 + 3 \cdot 5 = 95$$

14 Туюнтмаларды жазып, алардын маанилерин эсепте:

1) 45 ти 2 жана 6 сандарынын көбөйтүндүсүнө көбөйт.

2) 840 ты 2 жана 7 сандарынын көбөйтүндүсүнө бөл.

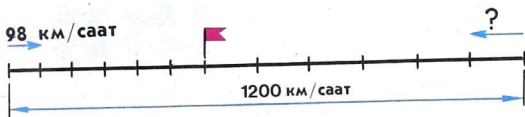
3) 15 жана 6, 25 жана 4 сандарынын көбөйтүндүсүн.

15 Совхоз быйылкы жылы 8-Мартка карата шаарга 9 500 роза жөнөттү. Бул өткөн жылдагыга караганда 4 эсе көп. Совхоз быйылкы жылы канча розага көп жөнөткөн?

16 Ташкындoo учурунда дарыянын туурасы 1 км ге жеткен, ал эми ал 800 м ге көбөйгөн. Ташкындoo учурунда дарыянын туурасы канча эсе чоңойгон?

17 Мектептин аскердик даңк музейинде 742 экспонат бар. Бардык экспонаттын жетиден бир бөлүгүн Советтик Армиянын ардагерлери музейге белек кылып беришкен. Калгандарын окуучулардын өздөрү жыйнашкан. Окуучулар канча экспонат жыйнашкан?

- 18 1) Көлмөнүн карама-каршы жээгинен бир убакытта бири бирин көздөй эки суучул чыгып, 10 мин дан кийин кезигишти. Кезиккенге чейин биринчиси 8 м/мин ылдамдык менен, экинчиси 12 м/мин ылдамдык менен сүзгөн. Көлмөнүн туурасы кандай?
- 2) Маселени төмөнкүдөй чыгарылгандай кылып өзгөрт:
 $200:10 - 8 = 12$. Жообу: 12 м/мин.
- 19 Чийме боюнча маселе түзүп, аны чыгар:



- 20 Жүк ташуучу машина 1 500 км жолду өттү. Эгер ар бир 50 км жолго 16 л май сарпталса, анда машинага канча май сарпталган?
- 21 Бир мектептин пионерлери 60 т, экинчи мектеп-тики 20 т аз металл сыныктарын чогулткан. Бул чогултулгандардан завод рельстерди даярдаган. Эгер ар бир 10 т металл сыныктарынан 70 м рельс жасалса, канча метр рельс алынган?
- 22 Класста 20 парта бар. Партанын үстүңкү бетинин узундугу 110 см, туурасы 50 см. Эгер 1 м^2 ге 100 г сыр керектелсе, партанын үстүңкү бетин сырдоо үчүн канча сыр керек?

КАЙТАЛОО ҮЧҮН СУРООЛОР.

- 1) Санды көбөйтүндүгө кантип көбөйтүүгө болорун мисал менен түшүндүр: $30 \cdot (2 \cdot 3)$.
- 2) Санды көбөйтүндүгө кантип бөлүүгө болорун мисал менен түшүндүр: $120 : (3 \cdot 4)$.

ЭКИ ОРУНДУУ ЖАНА ҮЧ ОРУНДУУ САНГА КӨБӨЙТҮҮ.

- 706** Бардыгы канча тегерекче бар экенин ар түрдүү жолдор менен кантип эсептөөгө болорун түшүндүр:

$$3 \cdot (4 + 2) = 18$$

$$3 \cdot 4 + 3 \cdot 2 = 18$$



Санды
суммага
көбөйтүү.

Санды суммага ар түрдүү жолдор менен көбөйтүүгө болот:

1) $6 \cdot (2 + 3) = 6 \cdot 5 = 30$

Сумманы эсептеп, ага санды көбөйтүү керек.

2) $6 \cdot (2 + 3) = 6 \cdot 2 + 6 \cdot 3 = 30$

Санды ар бир кошулуучуга көбөйтүп, алынган көбөйтүндүлөрдү кошуу керек.

- 707** Ар бир туюнтманын маанисин эки жол менен эсепте: $5 \cdot (7 + 3)$ $8 \cdot (4 + 5)$
- 708** Ыңгайлуу жол менен эсепте:
 $7 \cdot (10 + 4)$ $8 \cdot (5 + 3)$ $6 \cdot (20 + 5)$ $19 \cdot (7 + 3)$
- 709** Жылдызчанын ордуна $>$, $<$ же $=$ белгилерин жазылышы туура болгондой кылып кой:
 $15 \cdot 10 + 15 \cdot 7 * 15 \cdot 70$ $18 \cdot 6 \cdot 10 * 18 \cdot 60$
- 710** Бир жерде 50, экинчисинде 40 бал челек бар. Ар бир бал челектен 32 кг дан бал алышты. Бардык бал челектен канча килограмм бал алышкан?

711 Туюнтма боюнча маселе түз: $50 \cdot (12 + 18)$.
Бул маселени башка жол менен кантип чыгарууга болот?

712 1 л күнкарама майынын массасы 925 г. 3 кг күнкарама майы үч литрдик банкага батабы?

713 $670 \cdot 200 - 52\,800 : 40$ $(612\,237 - 240\,037) : 40$
● $657\,450 : 90 + 83 \cdot 600$ $70 \cdot (100\,100 - 99\,800)$



Көбөйтүү кандайча аткарылгандыгын түшүндүр:

$$12 \cdot 15 = 12 \cdot (10 + 5) = 12 \cdot 10 + 12 \cdot 5 = 180$$

$$40 \cdot 32 = 40 \cdot (30 + 2) = 40 \cdot 30 + 40 \cdot 2 = 1\,280$$

714 Оозеки түшүндүрүү менен чыгар:
 $30 \cdot 16$ $15 \cdot 42$ $36 \cdot 11$ $60 \cdot 42$ $70 \cdot 25$

715 Натыйжаларын эсептеп, эсептөө ыкмаларын салыштыр:

$$35 \cdot 14 = 35 \cdot (10 + 4) = \quad 16 \cdot 20 = 16 \cdot (2 \cdot 10) =$$

$$35 \cdot 40 = 35 \cdot (4 \cdot 10) = \quad 16 \cdot 12 = 16 \cdot (10 + 2) =$$



716 Экскаватор 1 саатта 20 м арык казат. Бир арыкты 10 саатта, экинчисин 20 саатта казган. Бул убакытта бардыгы канча метр арык казылган? Маселени ар түрдүү жолдор менен чыгар.

717 Балыкчылык чарбасында бир көлмөнүн 1 м^2 аянтына 7 кг карп балыгын өстүрүп, 67 200 кг балык, ал эми экинчи көлмөнүн 1 м^2 аянтына 8 кг карп балыгын өстүрүп, 61 600 кг балык алышкан. Бир көлмөнүн аянты экинчи көлмөнүн аянтынан канча квадрат метрге чоң?

718 Төмөнкүлөрдү:

- 1) 3 саатты, 2 саат 40 минутаны, 3 600 секунданы минута менен.
- 2) 8 тны, 5 т 4 цди, 1 200 кгды центнер менен;
- 3) 5 смди, 36 смди, 8 дмди, 54 дмди миллиметр менен;
- 4) 300 мм²ди, 42 дм²ди квадрат сантиметр менен туюнт.



719 $70 \cdot 12 \quad 15 \cdot 13 \quad 259 \quad 600 : 8 \cdot 9 - 8 \quad 130 : 30$

● $70 \cdot 20 \quad 15 \cdot 30 \quad 558 \quad 720 : 9 \cdot 5 - 6 \quad 140 : 20$

46 ны 73 ке кантип көбөйткөндү түшүндүр:

$$46 \cdot 73 = 46 \cdot (70 + 3) = 46 \cdot 70 + 46 \cdot 3$$

$$\begin{array}{r} \times 46 \\ 3 \\ \hline 138 \end{array} \quad \begin{array}{r} \times 46 \\ 70 \\ \hline 3220 \end{array}$$

138 — биринчи толук эмес көбөйтүндү.

3 220 же 322 онд. — экинчи толук эмес көбөйтүндү.

3 358 — бул 46 жана 73 сандарынын көбөйтүндүсү.

$$\begin{array}{r} + 138 \\ 3220 \\ \hline 3358 \end{array}$$

Бул эсептелөөлөр кыскача мындай жазылат:
Түшүндүрүү:

Санга бирдикти көбөйтөбүз (46 · 3).

138 деген биринчи толук эмес көбөйтүндүнү алабыз. Санга ондукту көбөйтөбүз (46 · 7).

Экинчи толук эмес көбөйтүндүнү ондуктардын астына жаза баштайбыз.

322 ондук деген экинчи толук эмес көбөйтүндүнү алабыз. Толук эмес көбөйтүндүнү кошобуз.

Жообун окуйбуз: 3 358. Бул — 46 жана 73 сандарынын көбөйтүндүсү. 68 ди 45 ке жана 86 ны 53 ке кантип көбөйткөндү берилген жазылыш боюнча түшүндүр. Ар бир учурда толук эмес көбөйтүндүлөрдү жана акыркы натыйжаны ата.

$$\begin{array}{r} \times 46 \\ 73 \\ \hline 322 \\ 3358 \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \times 68 \\ 45 \\ \hline 340 \\ + 272 \\ \hline 3060 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \times 86 \\ 53 \\ \hline 258 \\ + 430 \\ \hline 4558 \end{array}$$

720 Көбөйтүүнү түшүндүрүү менен аткар:
42·27 89·41 75·34

721 83·56 549—375+24·3 42·7:6
94·19 6 842—476+938 58·9:3

722 1) Эки самолёт аэродромдон бир убакытта карама-каршы багытка учушту. Учкандан 10 мин өткөндөн кийин алардын арасындагы аралык 270 км болгон. Бир самолёт 15 км/мин ылдамдык менен учкан. Экинчи самолёт кандай ылдамдык менен учкан?

2) Туюнтма боюнча маселе түз: 600:6—55.

723 Рационализатордун ойлоп тапкандарынын натыйжасында заводдо жылдын 6 айынын ичинде 38 т жез зымы үнөмдөлгөн. Ал эми калган 6 айда 2 т га көп үнөмдөлгөн. Завод жыл ичинде канча тонна зым үнөмдөгөн?

724 Барабардыктарды жазып, алардын тууралыгын текшер:

1) 5 760 жана 80 сандарынын тийиндиси 268 жана 196 сандарынын айырмасына барабар.
2) 438 жана 40 сандарынын көбөйтүндүсү 9 806 жана 8 514 сандарынын суммасына барабар.

725 Көбөйтүү кандайча аткарылгандыгын план боюнча түшүндүр:

Санга бирдиктерди көбөйтүп, биринчи толук эмес көбөйтүндүнү алам.

Экинчи толук эмес көбөйтүндүнү ондуктардын астына жаза баштоо менен санга ондуктарды көбөйтөм.

Толук эмес көбөйтүндүлөрдү кошом.

Жообун окуйм.

$$\begin{array}{r} \times 62 \\ 47 \\ \hline 434 \\ + 248 \\ \hline 2914 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \times 526 \\ 39 \\ \hline 4734 \\ + 1578 \\ \hline 20514 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \times 1246 \\ 83 \\ \hline 3738 \\ + 9968 \\ \hline 103418 \end{array}$$

726	74·42	983·16	632·72	7 352·14
	91·34	594·37	218·94	1 185·23

727 Ар бир пальтону үнөмдөп бычууда 12 см кездеме, ал эми костюмду үнөмдөп бычууда 13 см кездеме үнөмдөлөт. 96 пальтону, 96 костюмду бычууда канча кездеме үнөмдөөгө болот? Эгер балдардын 1 пальтосуна 2 м үнөмдөлгөн кездеме кетет десек, анда үнөмдөлгөн кездемеден балдардын канча пальтосун тигүүгө болот?

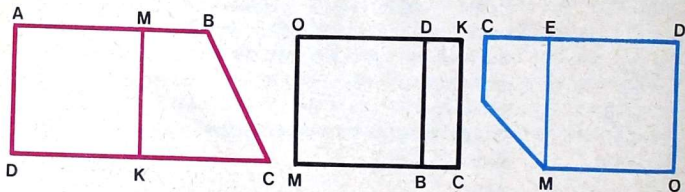
728 Он алты кабат үйдүн ар бир этажында 20 дан квартира бар. Бул үйдө бардыгы 27 бир бөлмөлүү, 54 эки бөлмөлүү, калгандары үч бөлмөлүү квартиралар. Бул үйдө канча үч бөлмөлүү квартира бар?

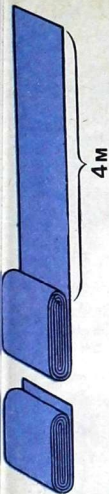
729 1) Балдар бакчасы үчүн бирдей баадагы 8 кызыл, 5 көк топ сатып алышты. Кайсы топторго көп акча төлөнгөн?

2) Балдар бакчасы үчүн бирдей баадагы кызыл жана көк топторду сатып алышты; көк топко караганда кызыл топтон 3 көк топ сатып алышып, көк топторго караганда аларга 6 сом көп төлөштү. Бир кызыл топ канча турат?

730 Теңдемелерди чыгар: $x:20=7$, $40 \cdot x=120$, $210:x=3$.

731 Ар бир чиймеден квадратты тап. Ар бир квадраттын аянтын жана периметрин тап?





732 1) Дүкөндө бирдей кездеменин эки бөлүгү бар. Бир бөлүгүндө экинчидегиге караганда 4 м ге көп кездеме болгон. Ал экинчисине караганда 24 сомго кымбат. Мындай кездеменин 1 м; 6 м канча турат?

2) Бир бөлүктө 3 м кездеме, экинчиде ушундай кездемеден 7 м болгон. Экинчидеги кездеме биринчидегиден 24 сомго кымбат. Мындай кездеменин 1 м; 6 м канча турат?

733 Бир ашканага жемиш салынган бирдей 15 ящик, экинчисине ушундай эле 10 ящик алып келишти. Биринчи ашканага экинчиге караганда 60 кг га көп жемиш алып келишкен. Экинчи ашканага канча килограмм жемиш алып келишкен?

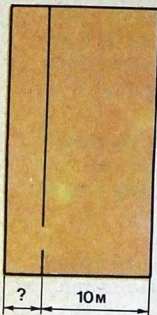
734 $7\ 961 \cdot 84$ $17\ 356 \cdot 23$ $16\ 440 : 60 \cdot 40 + 8\ 888$
 $4\ 524 \cdot 56$ $23\ 815 \cdot 16$ $15\ 260 : 70 \cdot 60 - 7\ 777$

735 Бир аянтка 314 ц, экинчи аянтка 345 ц буудай себилген. Биринчи аянттан, сепкенге караганда 21 эсе көп буудай, ал эми экинчисинен, сепкенге караганда 24 эсе көп буудай алынган. Эки аянттан канча буудай алынган?

736 Маанилери барабар туюнтмаларды өзүнчө мамычага көчүрүп жаз:

$46 \cdot 30 + 46 \cdot 2$	$23 \cdot 54$
$54 \cdot 20 + 54 \cdot 3$	$32 \cdot 46$
$32 \cdot 40 + 32 \cdot 6$	$54 \cdot 23$
$23 \cdot 50 + 23 \cdot 4$	$46 \cdot 32$

737 Эки самолёт бирдей ылдамдык менен учкан. Бир самолёт абада 4 саат, экинчиси 6 саат болгон. Биринчи самолёт экинчисинен 1 400 км ге аз учкан. Ар бир самолёт канчалык аралыкка учкан?



738 Зал менен коридордун узундуктары бирдей. Залдын аянты 300 м^2 , ал эми коридордуку 120 м^2 . Залдын туурасы 10 м .
Коридордун узундугу эмнеге барабар экенин бил.

739 1) Ар бир уйга суткасына 3 кг чөп, 10 кг сенаж, 13 кг силос берилген. 65 уйга суткасына канча килограмм тоют берилген?

2) Төмөнкү туюнтмалар эмнени билдирерин түшүндүр.

$$13 \cdot 65 - 3 \cdot 65 \quad (10 - 3) \cdot 65 \quad (13 - 10) \cdot 65$$

740 Төмөнкү таблицаларды толтур:

a	15		20	
b	5	10		40
$a \cdot b$		150	400	800

c	240		320	
d		40		80
$c:d$	3	6	8	4

741 $378 \cdot 65 : 90$ $851 \cdot 37$ $4 \ 273 \cdot 83$ $124 \ 440 : 60$

● $495 \cdot 32 : 80$ $692 \cdot 46$ $3 \ 148 \cdot 75$ $228 \ 090 : 30$

742 Мисалдардын чыгарылыштарын карап түшүндүр:

$$\begin{array}{r} \times 7500 \\ 39 \\ \hline 675 \\ + 225 \\ \hline 292500 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \times 5006 \\ 32 \\ \hline 10012 \\ + 15018 \\ \hline 160192 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \times 3090 \\ 58 \\ \hline 2472 \\ + 1545 \\ \hline 179220 \end{array}$$

743 $1 \ 780 \cdot 23$ $809 \cdot 57$ $6 \ 070 \cdot 25$

$7 \ 820 \cdot 36$ $3 \ 056 \cdot 45$ $7 \ 060 \cdot 34$

$14 \ 490 : 70 \cdot 31$

$184 \ 200 : 600 \cdot 67$

744 Эгер $b=10$; $b=11$; $b=12$; $b=100$ болсо, $85 \cdot b$ туюнтмасынын маанисин тап.

- 745** Бир трактор менен 60 саат, экинчиси менен 55 саат иштешти. Экинчи тракторго, биринчиге караганда 35 л ге аз май сарпталган. Майдын саатына сарпталыш нормасы бирдей болсо, ар бир тракторго канча литр май сарпталган?



- 746** Саат 11 де аэродромдон бир убакытта карама-каршы багытка эки самолёт учуп чыкты. Саат 14 тө алардын арасындагы аралык 3 540 км болгон. Алардын бири 620 км/саат ылдамдык менен учкан. Экинчи самолёт кандай ылдамдык менен учкан?



- 747** ABC сыяктуу 4 үч бурчтук кесип ал. Алардан сүрөттө көрсөтүлгөндөй фигураларды түз.

- 748** Түшүндүрүү менен чыгар:

$$351 \cdot 18 \quad 7\,080 \cdot 43 \quad 50\,690 \cdot 16 \quad 801 \cdot 41$$

- 749** $6\,000 - 560 \cdot 65 : 700$ $156 \cdot 82$ $40\,136 \cdot 21$
 $4\,098 + 420 \cdot 28 : 60$ $709 \cdot 19$ $52\,070 \cdot 14$

- 750** Маселенин шартын толуктап, аны чыгар:
 «Жаш техник» ийрими үчүн 4 сом 25 тый. дан
 аспаптардын тобун жана 3 сом 50 тый. дан
 набор сатып алышты. Бардыгы канча акча төлөшкөн?» (Баасын тыйын менен туюнт.)



- 751** Эки тажрыйба участогунан 1 500 кг картошка жыйналган. Биринчи участоктун аянты 100 м^2 , ал эми экинчисиники 200 м^2 . Ар бир квадрат метрден бирдей картошка жыйналган. Ар бир участоктон канча килограмм картошка жыйналган?

- 752** Төмөнкү таблицада түзүлгөн ар бир туюнтма эмнени билдирерин түшүндүр:

Ылдамдык	70 км/саат	65 км/саат
Убакыт	3 саат	3 саат

- 1) $70 \cdot 3$; 2) $65 \cdot 3$; 3) $70 + 65$; 4) $(70 + 65) \cdot 3$; 5) $70 - 65$; 6) $(70 - 65) \cdot 3$
- 753** Теңдемелерди жазып, алдарды чыгар:
- 1) Белгисиз сан менен 12 санынын тийиндиси 96 га барабар. 2) Эгер ойлогон санды 540 ка бөлсө, анда 18 алынат.
- 754** Төмөнкүлөрдү: 1) 5 км ди, 4 км 720 ди, 900 дм ди, 300 см ди метр менен; 2) 9 т ны, 6 т 5 ц ди, 800 ц ди, 4 000 г ды килограмм менен; 3) 2 мин ны, 1 мин 30 с ны, 2 мин 30 с ны секунда менен туюнт.



- 769** ду эки орундуу санга жана үч орундуу санга кантип көбөйткөндү кара:

$$\begin{array}{r}
 \times 769 \\
 \hline
 24 \\
 3076 \\
 \hline
 17538 \\
 \hline
 18456
 \end{array}$$

$$\begin{array}{r}
 \times 769 \\
 \hline
 524 \\
 3076 \\
 \hline
 + 17538 \\
 \hline
 3845 \\
 \hline
 402956
 \end{array}$$

Ар бир мисалда толук эмес көбөйтүндүлөрдүн кантип алынгандыгын айт жана аларды ата. Экинчи мисалда үчүнчү толук эмес көбөйтүндү кантип жазылганын жана эмне үчүн жазылганын түшүндүр.

769 жана 524 сандарынын көбөйтүндүсүн ата.

755 Көбөйтүүнү түшүндүрүү менен аткар:

$$812 \cdot 346 \quad 379 \cdot 254 \quad 423 \cdot 516$$

756 $643 \cdot 126$ $591 \cdot 328$ $4\,508 \cdot 39$ $95\,760 : 7 : 30$
 $417 \cdot 233$ $167 \cdot 831$ $7\,090 \cdot 24$ $78\,480 : 6 : 40$



757 Санаторийде узундугу 15 м, туурасы 5 м, тереңдиги 2 м болгон тик бурчтук формасындагы бассейн курулган. Ар биринин жактары 1 дм болгон кафель плиткалары менен бул бассейндин түбүн каптоо үчүн канча квадрат кафель плиткасы керек? Бул бассейндин капталдарын каптоо үчүнчү?



758 Маселенин шартын толуктап, аны чыгар:

«Биздин класстын ар бир \square окуучусу окуу китептерин алышты. Эгер окуу китебинин баасы \square тый., орус тилиники \square тый., математиканыкы \square тый. жана жаратылышты үйрөнүүнүкү \square тый. болсо, бул окуу китептери канча турат?»

759 Төмөнкү туюнтманы пайдаланып, барабардыктар түз:

$$42 \cdot 10 + 42 \cdot 5 \qquad 54 \cdot 30$$

$$23 \cdot 60 + 23 \cdot 2 \qquad 36 \cdot 48$$

$$36 \cdot 8 \cdot 6 \qquad 23 \cdot 62$$

$$\bullet \quad 54 \cdot 10 \cdot 3 \qquad 42 \cdot 15$$

760 Түшүндүрүү менен чыгар: $920 \cdot 138$ $506 \cdot 374$

761 $604 \cdot 356$ $750 \cdot 261$ $5\,940 \cdot 18$ $121\,500 : 300$
 $409 \cdot 628$ $330 \cdot 147$ $3\,090 \cdot 42$ $560\,700 : 700$

762 Электр зымынын эки түрмөгү үчүн 16 сом төлөштү. Бир түрмөгүндө 12 м. зым, экинчисинде 8 м зым болгон. Зымдын ар бир түрмөгү үчүн канча төлөшкөн? (16 сомду тыйын менен туюнт.)

- 763** Маселенин шартын толуктап, аны чыгар: «Шефке алгандар мектеп окуучулары үчүн киного □ билет, ошончо билетти театрга сатып алышты. Кинонун билеттери 25 тый. турат, ал эми театрдын билеттери андан 5 эсе кымбат. Шефке алгандар бул билетке канча сом сарп кылышкан?»

- 764** Төртүнчү бөлүгүнүн узундугу 35 мм ге барабар болгон кесинди чий. Анын узундугун сантиметр жана миллиметр менен туюнт. Бул кесиндинин жетиден бир бөлүгүнүн узундугун тап.



Көбөйтүү кандайча аткарылганын кара:

$$\begin{array}{r}
 327 \\
 \times 406 \\
 \hline
 1962 \\
 + 1308 \\
 \hline
 132762
 \end{array}$$

$$\begin{array}{r}
 674 \\
 \times 280 \\
 \hline
 4912 \\
 + 1228 \\
 \hline
 177920
 \end{array}$$

Ар бир мисалдагы толук эмес көбөйтүндүнү ата. Мындай учурларда эмне үчүн эки гана толук эмес көбөйтүндү жазыларын жана аларды кандайча жазуу керектигин түшүндүр.

- 765** Түшүндүрүү менен чыгар: $254 \cdot 307$, $481 \cdot 360$.

- 766** $456 \cdot 803$ $105 \cdot 420$ $(180\,876 + 251\,367) : 9$
 $605 \cdot 102$ $521 \cdot 180$ $(580\,000 - 35\,410) : 90$
 $528 \cdot 330$ $907 \cdot 203$ $(634\,100 - 17\,300) : 300$

767 Клубга столго коюлуучу бирдей 28 лампа, окуу залына ушундай эле 35 лампа сатып алышты. Бул лампалардын бардыгына 378 сом төлөштү. Клубга алынган лампаларга канча төлөшкөн? Окуу залына алынган лампаларга канча төлөшкөн?

768 Узундугу 32 м, туурасы 20 м болгон мектептин муз аянтчасын тазалоо эки класска тапшырылган. Бир класста 33 окуучу, экинчисинде 31 окуучу бар. Эгер жумушту окуучулардын санына жараша бөлүштүрсө, анда ар бир класстын окуучусу канча квадрат метр жерди тазалоого тийиш?

769 Футбол дарбазасынын бийиктиги 2 м 40 см, бул хоккей дарбазасынын бийиктигинен 2 эсе узун. Хоккей дарбазасынын бийиктигин тап?

770 Футбол дарбазасынын туурасы 7 м 30 см, бул хоккей дарбазасынын туурасынан 5 м 50 см ге узун. Хоккей дарбазасынын туурасын тап?

771 Төмөнкү теңдемелерди чыгар: $x - 7200 = 0$

● $540 : x = 60$ $x : 300 = 9$ $x \cdot 20 = 1400$

772 $986 \cdot 134$ $809 \cdot 350$ $34 \cdot (120 - 3920 : 70)$
 $701 \cdot 235$ $406 \cdot 502$ $(110 - 3420 : 90) \cdot 25$

773 Эсептөөлөрдөгү каталарды таап, туура чыгарылышын жаз:

$$\begin{array}{r} \times 593 \\ \times 240 \\ \hline 2372 \\ \times 1186 \\ \hline 14232 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \times 6120 \\ \times 35 \\ \hline 3060 \\ + 1836 \\ \hline 21420 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \times 701 \\ \times 18 \\ \hline 5688 \\ + 711 \\ \hline 12798 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \times 920 \\ \times 340 \\ \hline 368 \\ + 276 \\ \hline 3128 \end{array}$$

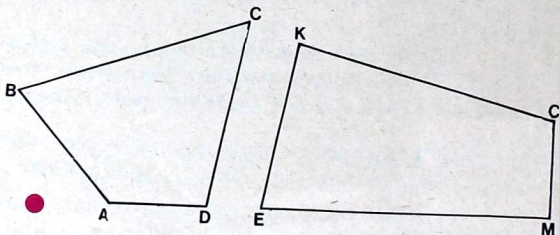
774 Калдыктуу бөлүүнү аткар:
 $524:10$ $683:10$ $367:80$ $421:50$ $293:70$

775 Тик бурчтук формасындагы гүлзардын узундугу 20 м ге, ал эми туурасы 15 м ге барабар. Анын аянты огороддун аянтынын ондон бир бөлүгүн түзөт. Огороддун аянтын тап.

776 Буудай айдалган тажрыйба участогунун аянты $1\ 200\ \text{м}^2$. Бул аянттын ар бир $100\ \text{м}^2$ нен 48 кг буудай алынган. Бүткүл аянттан канча килограмм буудай алынган?

777 Аянты $100\ \text{м}^2$ болгон тик бурчтуктун жактарынын узундугу канча болушу керек?

778 Ар бир төрт бурчтукту ченеп, анын периметрин тап:



Арифметикалык ребустар.

$$\begin{array}{r} \times *2* \\ *7 \\ \hline 22*8 \\ + *6*0 \\ \hline 1*46* \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \times 56* \\ *4 \\ \hline **72 \\ + *13* \\ \hline 1363* \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \times *1* \\ 3*2 \\ \hline *3* \\ + 3*2* \\ *2*5 \\ \hline 1*8*30 \end{array}$$

БЫШЫКТОО ҮЧҮН КӨНҮГҮҮЛӨР.

- 1 Барабардыктардын тууралыгын текшер:
 $13 \cdot (10 + 2) = 13 \cdot 10 + 13 \cdot 2$ $(20 + 5) \cdot 4 = 20 + 5 \cdot 4$
 $15 \cdot (10 \cdot 2) = 15 \cdot 10 \cdot 2$ $72 : (8 \cdot 3) = 72 : 8 \cdot 3$
- 2 $(990 - 90) : 100 \cdot 9$ $1\ 000 : (1\ 000 \cdot 1) - 1$
 $990 - 40 + 25 \cdot 7 \cdot 4$ $12 \cdot 5 + (84 - 72 : 3)$
- 3 Эгер $a = 30\ 100$ жана $b = 20\ 935$ болсо, $a + b$ жана $a - b$ туюнтмаларынын маанилерин тап.
- 4 Эгер $c = 6\ 030$ жана $d = 90$ болсо, $c \cdot d$ жана $c : d$ туюнтмаларынын маанилерин тап.
- 5 $29 \cdot 32$ $87 \cdot 64$ $66 \cdot 51$ $96 \cdot 77$ $58 \cdot 25$
 $67 \cdot 54$ $93 \cdot 78$ $16 \cdot 39$ $65 \cdot 72$ $84 \cdot 23$
- 6 $763 \cdot 92$ $509 \cdot 72$ $520 \cdot 83$ $4\ 006 \cdot 23$
 $478 \cdot 84$ $804 \cdot 72$ $910 \cdot 25$ $8\ 002 \cdot 12$
 $820 \cdot 45$ $1\ 075 \cdot 32$ $1\ 847 \cdot 18$ $3\ 005 \cdot 23$
 $730 \cdot 93$ $2\ 447 \cdot 19$ $7\ 014 \cdot 25$ $4\ 800 \cdot 16$
- 7 $236 \cdot 435$ $129 \cdot 421$ $723 \cdot 142$ $711 \cdot 283$
 $817 \cdot 241$ $532 \cdot 384$ $315 \cdot 627$ $456 \cdot 191$
 $702 \cdot 144$ $705 \cdot 206$ $237 \cdot 405$ $490 \cdot 360$
 $320 \cdot 583$ $802 \cdot 103$ $194 \cdot 308$ $670 \cdot 280$
- 8 $720 \cdot 400 - 195\ 046$ $264\ 037 + 516\ 600 : 900$
 $83\ 249 + 6\ 710 \cdot 80$ $450\ 430 - 196\ 000 : 700$
- 9 Калдыктуу бөлүүнү аткарып, чыгарылышын текшер:
 $387 : 50$ $5\ 893 : 70$ $764 : 200$ $9\ 361 : 600$
- 10 Бир окуучу 1 738 ди 302 ге көбөйтүүнү мамыча түрүндө эсептеп, көбөйтүндүдө 52 616 ны алды, ал эми экинчи окуучу микрокалькулятордо эсептеп — 524 876 ны алды. Кимисинин жообу туура?

- 11 Төмөнкү теңдемелерди чыгар:

$$x:20=360 \quad 30 \cdot x=210 \quad 8140-x=6230$$

- 12 Төмөнкүлөрдү салыштыр:

5 321 см жана 53 м 21 см 7 910 ц жана 79 т 1 ц
7 080 тый. жана 708 сом 3 600 с жана 6 мин

- 13 Бөлүүнү аткарууда окуучу кандай ката кетиргенин түшүндүрүп, туура чыгарылышын жаз:

$$\begin{array}{r|l} 40160 & 80 \\ \hline 400 & 52 \\ \hline & 160 \\ - & 160 \\ \hline & 0 \end{array}$$

$$\begin{array}{r|l} 7820 & 30 \\ \hline 60 & 26 \\ \hline & 182 \\ - & 180 \\ \hline & 2 \end{array}$$

- 14 Барабардыкты жазып, анын тууралыгын текшер:

36 150 жана 50 сандарынын тийиндиси 2 010
жана 1 285 сандарынын айырмасынан кичине.

- 15 Көрүү залында ар бир катарда 20 даанадан 30 катар отургуч бар. 590 көрүүчү канча катарды толук ээлейт жана канча орун бош калат?

- 16 50 кг сүттөн 4 кг сыр алынат. 1 т сүттөн, 5 т сүттөн канча килограмм сыр алынат?

- 17 Жумушчу план боюнча 10 саатта 30 тетик даярдоого тийиш. Бирок, ал убактысын үнөмдөп, 15 мин ичинде бир тетик даярдоого үлгүргөн. Үнөмдөлгөн убактынын эсебинен жумушчу 10 саат ичинде пландан ашык канча тетик жасап алат? (Чыгарууда 10 саатты минута менен алмаштыр.)

- 18) 1) Аэродромдон бир убакытта карама-каршы багытка эки вертолет көтөрүлдү. Алардын бири 240 км/саат ылдамдык менен, экинчиси 180 км/саат ылдамдык менен учкан. 3 сааттан кийин вертолеттор бири биринен канчалык аралыкта болушат?
- 2) Маселени төмөнкүдөй чыгарылгандай өзгөрт:
 $1 \ 260 : (240 + 180) = 3$ Жообу: 3 саат.
- 3) Маселени төмөнкүдөй чыгарылгандай өзгөрт:
 $1 \ 260 : 3 - 240 = 180$ Жообу: 180 км/саат
- 19) Узундугу 24 м, туурасы 3 м коридордун полун жактары 2 дм болгон квадрат плиткалар менен каптоо керек. Канча плитка керектелет? (Коридордун узундугун, туурасын дециметрлер менен туюнт.)
- 20) Мектепте узундугу 25 м, туурасы 10 м бассейн курушту. Бассейндин түбүн жактары 2 дм болгон квадрат плиткалар менен капташты. Бассейндин түбүн каптоо үчүн канча плитка керектелген? (Квадрат метрди квадрат дециметр менен туюнт.)
- 21) Узундугу 8 м, туурасы 6 м бөлмөнүн полун сырдоо керек. Эгер 1 м^2 ге 150 г дан сыр сарпталса, канча сыр керектелет?

КАЙТАЛОУ ҮЧҮН СУРОЛОР.

- 1) Санды суммага кантип ар түрдүүчө көбөйтүүнү мисал менен түшүндүр: $8 \cdot (20 + 3)$.
- 2) Эки орундуу санды эки орундуу санга, үч орундуу санды үч орундуу санга көбөйтүүгө мисалдар келтир. Аларды түшүндүрүү менен чыгар.

ЭКИ ОРУНДУУ ЖАНА ҮЧ ОРУНДУУ САНГА БӨЛҮҮ.



4	9	2		8	2
4	9	2		6	
		0			

492 ни 82 ге кантип бөлгөндү кара.

Түшүндүрүү:

Тийиндидеги цифраны оңой табуу үчүн 492 ни 82 ге эмес 80 ге бөлөбүз. Ал үчүн 49 ду 8 ге бөлүп, 6 ны алабыз. Бул сыналуучу цифра, аны дароо эле тийиндиге жазууга болбойт, себеби, 492 ни 82 ге эмес 80 ге бөлүк. Ошондуктан 6 цифрасынын туура келерин адегенде текшерүү керек.

Текшеребиз: 82 ни 6 га көбөйтүп, 492 ни алабыз, демек, 6 цифрасы туура келет. Эми аны тийиндиге жазууга болот.

- 779** 384 тү 96 га кантип бөлгөндү жазылыш боюнча түшүндүр:

$$\begin{array}{r|l} 384 & 96 \\ \hline 384 & 4 \\ \hline 0 & \end{array}$$

- 780** 294:42 230:46 252:63 365:73 252:84
140:35 162:54 504:84 390:65 224:32

- 781** Завод күн сайын бирдей сандагы машина чыгарып, 20 күндө 2 800 машина даярдап чыгарды. Эгер завод күнүгө 12 машинага көп чыгарса, 36 күндө канча машина даярдап чыгарат?

- 782** Атасы мотороллер менен 3 саатта 100 км аралыкты өткөн. Ал ошондой эле ылдамдык менен 200 км ди канча саатта өтө алат?

00 км - 3 ч. **783**
00 км - ?

- 783** Почта маркасынын эң чоңунун аянты 1 620 мм², анын узундугу 60 мм. Бул марканын туурасын тап.

784 Төмөнкү барабардыктардын тууралыгын текшер:

$$478 \cdot 24 < 478 \cdot (3 \cdot 9) \quad 296 \cdot 80 > 296 \cdot 10 + 296 \cdot 8$$

● $356 \cdot 10 \cdot 6 > 356 \cdot 16 \quad 134 \cdot 19 < 134 \cdot 9 \cdot 10$

785 Эки орундуу санга калдыктуу бөлүүдө, калдыксыз бөлүүдөгүдөй эле талкууласа болот. Калдыктуу бөлүү кандайча аткарылгандыгын түшүндүр:

$$\begin{array}{r} 324 \overline{)62} \\ \underline{310} \\ 14 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 793 \overline{)83} \\ \underline{747} \\ 46 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 526 \overline{)74} \\ \underline{518} \\ 8 \end{array}$$

786 Тийиндини жана калдыкты тап:

$$156:48 \quad 278:62 \quad 346:56 \quad 445:73$$

787 Космонавттар 290 саат учушкан. Бул канча сутка жана саат болот?

788 Эл аралык автомобилдер жарышына 350 машина катышкан. Ар бир машинанын экипажы үч спортсменден турат. 105 машина марага жетпей калган. Марага канча спортсмен келген? Маселени чыгаруунун түрдүү жолдорун түшүндүр:

1) $3 \cdot 350 - 3 \cdot 105$ 2) $3 \cdot (350 - 105)$

Чыгаруунун кайсы жолу ыңгайлуу?

789 Маселе боюнча теңдеме түзүп, аны чыгар:

1) 122 ни алуу үчүн кайсы санды 28 ге кичирейтүү керек?

2) 960 санын алуу үчүн кайсы санды 8 эсе чоңойтуу керек?

3) 711 санын алуу үчүн кайсы санды 9 эсе кичирейтүү керек?



790 Төмөнкү таблицаны толтур:

c	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	360
$360:c$											

791 $27 \cdot 756$ $706 \cdot 12 - 3\,150:90$ $9 \cdot 5 \cdot 7 \cdot 2$
● $74 \cdot 132$ $60\,200:700 + 9 \cdot 325$ $25 \cdot 9 \cdot 8 \cdot 4$

792 План боюнча бөлүү кандайча аткарылгандыгын түшүндүр:

- 1) Биринчи толук эмес бөлүнүүчүнү ата.
- 2) Тийиндинин биринчи цифрасын кантип тапканды айт.
- 3) Экинчи толук эмес бөлүнүүчүнү ата.
- 4) Тийиндинин экинчи цифрасын кантип тапканды айт.

$$\begin{array}{r|l} 828 & 36 \\ \hline 72 & 23 \\ \hline 108 & \\ \hline 108 & \\ \hline 0 & \end{array}$$

$$\begin{array}{r|l} 4725 & 63 \\ \hline 441 & 75 \\ \hline 315 & \\ \hline 315 & \\ \hline 0 & \end{array}$$

Тийиндинин туура табылгандыгын текшер.

793 $768:24$ $4\,674:82$ $2\,688:32$ $450 \cdot 342:900$
 $4\,088:73$ $2\,814:67$ $3\,392:53$ $106 \cdot 150:300$

794 Үйдүн курулушуна 3 360 т курулуш материалдарын жеткиришти. Анын ондон бир бөлүгүн акиташ, он экиден бир бөлүгүн цемент түзөт. Канча тонна акиташ жана цемент жеткирилген?

795 Пилдин массасы 5 т, ал эми жылкынын массасы 4 т 500 кг га кичине. Пил жылкыдан канча эсе оор? (Массаны килограмм же центнер менен туюнт.)

- 796** Тик бурчтук формасындагы участка тун узундугу жана туурасы белгилүү болсо, анын аянтын жана периметрин тап;

Узундугу	10 м	15 м	15 м	20 м	20 м
Туурасы	10 м	10 м	25 м	15 м	20 м
Аянты					
Периметри					

- 797** 9 км де, 900 дм де, 9 000 см де канча метр бар?
 ● 400 дм² де, 5 000 дм² де канча квадрат метр бар?
798 792-көнүгүүдө берилген планды пайдаланып, бөлүүнүн кандайча аткарылганын түшүндүр.

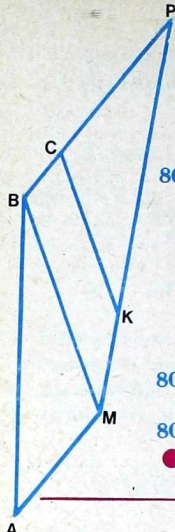
$$\begin{array}{r}
 29736 \overline{) 56} \\
 \underline{280} \\
 173 \\
 \underline{168} \\
 56 \\
 \underline{56} \\
 0
 \end{array}$$

$$\begin{array}{r}
 136576 \overline{) 64} \\
 \underline{128} \\
 85 \\
 \underline{64} \\
 217 \\
 \underline{192} \\
 256 \\
 \underline{256} \\
 0
 \end{array}$$

- 799** 48 984:52 91 375:43 243 144:72
 351 456:84

- 800** Төмөнкү маселелерди чыгарып, чыгарылыштарынын салыштыр:

1) Теплоход эки күндө 375 км жолду өткөн. Ал биринчи күнү жолдо 8 саат, ал эми экинчи күнү 7 саат болгон. Эгер бирдей ылдамдык менен жүрсө, теплоход ар бир күнү кандай аралыкты өткөн?



2) Теплоход эки күндө жолдо 15 саат болгон. Ал биринчи күнү 200 км, экинчи күнү 175 км жолду өткөн. Эгер теплоход бирдей ылдамдык менен жүрсө, ар бир күнү жолдо канча саат болгон?

801 Колхоз мамлекетке 1 364 т буудай, ага караганда кара буудайдан 276 т га аз, ал эми гречихадан кара буудайга караганда 8 эсе аз саткан.

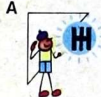
1) Колхоз канча тонна гречиха сатканын; канча тонна буудай жана кара буудай сатканын билдирген туюнтмаларды түз.

2) Колхоз мамлекетке бардыгы канча буудай, кара буудай жана гречиха сатканын тап.

802 Барабардыктардын тууралыгын текшер:

$$1\ 428 : 42 = 2\ 856 : 84 \quad 5\ 408 - 936 = 5\ 208 - 736$$

803 Сүрөттөн үч бурчтукту, эки төрт бурчтукту жана беш бурчтукту таап, ата.



Бөлүүдө тийиндинин сыналуучу цифрасы айрым учурда туура келбей калат да аны өзгөртүүгө туура келет.

Түшүндүрүү:

282 ни 47 ге бөлүү керек.

282 ни 40 ка бөлөбүз. Ал үчүн 28 ди 4 кө бөлүп, 7 ни алабыз — бул сыналуучу цифра.

7 цифрасынын туура келерин текшерип көрөбүз. 47 ни 7 ге көбөйтүп 329 ду алабыз. бул 282 ден чоң, демек, тийинди 7 ден кичине болушу керек.

6 цифрасынын туура келерин текшерип көрөбүз.

Текшерүү:

47 ни 6 га көбөйтүп 282 ни алабыз. Тийинди — 6.

- 804 Түшүндүрүү менен чыгар:
 216:36 296:37 329:47 184:23
 910:26 168:28 174:29 162:27
- 805 Калдыктуу бөлүүнү аткар:
 457:58 272:98 405:46 385:65 321:47
- 806 Колхоз уй башына 54 ц деп эсептеп 44 604 ц силосту уйлар үчүн жана музоо башына 32 ц деп эсептеп 10 176 ц силосту музоолор үчүн даярдаган. Колхоздо уй менен музоо биригип канча болгон?
- 807 Өткөн жылда бирдей 15 теплицадан 450 т бадыраң жыйнашкан. Быйылкы жылы ушундай дагы 5 теплица курушту. Эгер ар бир теплицадан өткөн жылда канча бадыраң алынса быйыл да ошончо алынат деп эсептесе, быйылкы жылда канча бадыраң жыйноого болот?
- 808 Туюнтмаларды салыштыр: 15·60 жана 15·10·6
 360:(2·10) жана 360:2:10
- 809 9 828:42 24 970:22 100 000—284·235
 22 176:63 87 642:54 9 999+406·207
- Түшүндүрүү менен чыгар:
- 810 5 576:68 1 254:38 23 832:36 11 475:27
- 811 8 820:28 7 081:73 32 428:67 9·387+387
 2 520:35 3 212:44 20 944:56 954·11—954
- 812 Универмагда бир күндө балдардын 52 бирдей пальтосун жана пальтонун баасындай баадагы 38 костюм сатылды. Костюмга караганда пальтолор үчүн 504 сомго көп акча түшкөн. Айрым алганда пальто жана костюмдар үчүн канча акча түшкөн?

813 Жашылча сакталуучу жайда 1 280 ц сабиз болгон. Ар бирине бирдей сабиз салынган 24 машина менен дүкөнгө алып кеткенде, жашылча сакталуучу жайда 536 ц сабиз калган. Ар бир машина менен канча сабиз алып кетишкен?

814 Төмөнкү сандардын ар бирин 306 эсе чоңойт:
59, 780, 157, 206, 452, 407, 180.

815 2т — 8 ц 450 кг + 900 кг 2 мин — 40 с
● 2 саат — 8 мин 820 м + 600 м 5 дм — 8 см

816 Биринчи отряддын пионерлери үчүн поезддин билетине 60 сом, ал эми экинчи отряддын пионерлери үчүн 48 сом төлөштү. Биринчи отрядда экинчидегиге караганда 6 пионерге көп болгон. Ар бир отряддан канча пионер поезд менен кеткенин тап. (Билеттердин баасы бирдей.)

817 Балада советтик 117 жана чет өлкөнүн 36 почта маркалары бар. Аларды альбомдун ар бир барагына бирдей санда чаптаган. Советтик марка чет өлкөнүкүнө караганда 9 бетке көп чапталган. Советтик марка канча бетти ээлеген?

818 (Оозеки.) Аюу 50 жыл, жылкы 30 жыл, коён 10 жыл жашай алат. Коёngo караганда аюу канча эсе көп жашайт?

Төмөнкү туюнтмалар эмнени билдирерин түшүндүр:

30:10 50—30 50—10 30—10

819 9975:75 2544:53 11638:46 (890—43)·90
2418:62 3312:92 41990:65 (867+573):40



820 Калдыктуу бөлүүнү аткарып, чыгарылышын текшер:

$$75:16 \quad 83:15 \quad 47:13 \quad 60:14 \quad 93:17$$

821 Теңдемелерди чыгар:

● $54 - x = 8$ $x \cdot 19 = 190$ $500 : x = 100$

822 Түшүндүрүү менен чыгар:

$$663:13 \quad 855:19 \quad 5\ 205:15 \quad 4\ 608:18$$

823 $876:12$ $3\ 791:17$ $18\ 998:14$ $90\ 000 - 705 \cdot 83$
 $768:16$ $6\ 688:19$ $14\ 505:15$ $80\ 100 - 603 \cdot 79$

824 Төмөнкү маселелерди чыгарып, алардын чыгарылыштарын салыштыр:

1) Суу сактагычтын узундугу 600 км, ал эми анын туурасы 400 км. Суу сактагычтын узундугу боюнча катер менен жүрүү туурасы боюнча жүргөнгө караганда 10 саатты көп талап кылат. Ылдамдык бирдей болгон учурда суу сактагычтын узундугун жана туурасын канча убакытта өтөт?

2) Суу сактагычтын узундугу анын туурасынан 200 км ге узун. Катер бирдей ылдамдык менен суу сактагычтын узундугун 30 саатта, туурасын 20 саатта өтөт. Бул суу сактагычтын узундугун жана туурасын тап.

825 100 кг кызылчаны иштеткенде 16 кг кант алынган. Ушундай эле 1 т, 3 т, 5 т кызылчадан канча килограмм кант алынган?

826 AB кесиндисин чене:

1) AB кесиндисинин узундугу CD кесиндисинин узундугунун жарымын түзөөрүн билип, CD кесиндисин чий.

2) Узундугу AB кесиндисинин узундугунун бештен бир бөлүгүн түзгөн KM кесиндисин чий.

827 1) Бөлүү кандай аткарылганын түшүндүр:

$$\begin{array}{r|l} 17640 & 35 \\ \hline 175 & 504 \\ \hline 14 & \\ - & 0 \\ \hline 140 & \\ - & 140 \\ \hline 0 & \end{array}$$

$$\begin{array}{r|l} 96048 & 24 \\ \hline 96 & 4002 \\ \hline 0 & \\ - & 0 \\ \hline 48 & \\ - & 48 \\ \hline 0 & \end{array}$$

$$\begin{array}{r|l} 34860 & 42 \\ \hline 336 & 830 \\ \hline 126 & \\ - & 126 \\ \hline 0 & \\ - & 0 \\ \hline 0 & \end{array}$$

2) Ушул эле чыгарылыштар бир кыйла кыскача кандай жазылганын кара.

$$\begin{array}{r|l} 17640 & 35 \\ \hline 175 & 504 \\ \hline 140 & \\ - & 140 \\ \hline 0 & \end{array}$$

$$\begin{array}{r|l} 96048 & 24 \\ \hline 96 & 4002 \\ \hline 48 & \\ - & 48 \\ \hline 0 & \end{array}$$

$$\begin{array}{r|l} 34860 & 42 \\ \hline 336 & 830 \\ \hline 126 & \\ - & 126 \\ \hline 0 & \end{array}$$

828 13 915:23 3 696:12 26 880:32 706·319
17 238:34 7 605:15 36 540:87 82·405
15 257:73 6 902:17 17 480:23 6 500·18

829 20 км аралыкта жайланышкан эки кыштактан бир убакытта бири бирин көздөй эки лыжачан чыкты. Алар 40 мин дан кийин кезигишти. Алардын бири 240 м/мин ылдамдык менен жүргөн. Маселенин шартын пайдаланып, төмөнкү туюнтмалар эмнени көрсөтөрүн түшүндүр:

1) 20 000:40;

3) 240·40;

2) 20 000:40—240;

4) 20 000—240·40

830 Колхоз себүү үчүн арпанын, сулунун, таруунун үрөндөрүнөн 220 т 5 ц даярдаган. Арпадан 85 т, сулудан арпага караганда 9 т 5 ц ге аз даярдалган. Себүү үчүн таруудан канча даярдалган? (Массаны центнер менен туюнт.)

831 Төмөнкү таблицаны толтур:

a	80		40	30		0
b		20			1	5
$a \cdot b$	1 600		400		8	
$a : b$		2		3		

832 Периметри 28 см болгон квадрат чий; бул квадраттын аянтын эсепте.

833 Түшүндүрүү менен чыгар:

$$192\,480 : 24 \qquad 146\,880 : 36 \qquad 143\,520 : 16$$

$$\begin{array}{lll} \mathbf{834} & 273\,150 : 45 & 923\,400 : 19 \quad 90\,000 - 508 \cdot 173 \\ & 449\,920 : 64 & 676\,800 : 18 \quad 324 \cdot 250 - 689 \\ & 479\,120 : 53 & 899\,200 : 16 \quad 5\,001 - 272 \cdot 16 \end{array}$$

835 Сүттү ташуу үчүн атайын машиналар — гигант-сүт ташыгычтар чыгарылган. Өткөн жылы шаарды мындай 5 машина, быйылкы жылы 7 машина тейлеген. Мурдакыга караганда азыр 7 машина менен 38 т сүттү көп ташышты. Гигант-сүт ташыгычтар менен шаарга өткөн жылы жана быйыл канча тонна сүт ташылган?

836 Чиркелгичи бар автомашина менен 1 080 ц көмүр ташып жеткирүү керек. Ар бир жолу машинага 30 ц, ал эми чиркелгичке 2 эсе аз жүк жүктөшкөн. Бардык көмүрдү канча жолу ташып жеткирүүгө болот?

837 Төмөнкү барабарсыздыктарды жаз жана алардын тууралыгын текшер:

1) 7 851 жана 3 сандарынын тийиндиси, алардын айырмасынан кичине.



- 837** 2) 7 851 жана 1 сандарынын тийиндиси, алардын айырмасынан чоң.
 3) 3 806 жана 5 сандарынын көбөйтүндүсү, алардын суммасынан чоң.
 4) 3 806 жана 1 сандарынын көбөйтүндүсү, алардын суммасынан кичине.
- 838** Эгер бөлүүчүсү 34, тийиндиси 8 050, ал эми калдыгы 12 болсо, бөлүнүүчүнү тап. Бөлүүнү аткарып, анан текшер.



Бөлүү кандай аткарылгандыгын түшүндүр: 738 ди 246 га бөлүү керек.
 738 ди 246 га эмес, тийиндинин цифрасын оңой табуу үчүн 200 гө бөлүү керек.
 Бул үчүн 7 ни 2 ге бөлүп, калдыгында 3 тү алабыз.

738	246
738	3
0	

Бул сыналуучу цифраны текшеребиз: 246 ны 3 кө көбөйтүп, 738 ди алабыз, демек, 3 цифрасы туура келет.

- 839** 1 456 ны 364 кө кантип бөлгөндү түшүндүр:

$$\begin{array}{r|l} 1456 & 364 \\ -1456 & 4 \\ \hline & 0 \end{array}$$

- 840** 1) Бөлүүнү түшүндүрүү менен аткар:
 954:318 876:219 2 940:735 2 544:424
 2) Ушундай эле түшүндүрүү менен тийиндини жана калдыкты тап:
 875:354 912:219 3 964:526 2 051:642
- 841** Саякатчылар парустуу кайык менен 56 суткада 6 048 км ди сүзүп өткөн. Эгер ар бир суткада бирдей аралыктарды сүзүп өтүшөт деп эсептесек, анда алар канча километрди сүзүп өтүшкөн?

- 842** Жактары 2 см жана 1 см 5 мм болгон тик бурчтук чий. Бул тик бурчтуктун аянтын жана периметрин тап. (Жактарынын узундугун миллиметр менен туюнт.)

- 843** Чиймеден бардык төрт бурчтуктарды тап, ал эми алардын ичинде бир тик бурчтук бар. Анын периметрин тап.

- 844** Бөлүү кандай аткарылганын кара:

$$\begin{array}{r|l}
 8184 & 347 \\
 \hline
 682 & 24 \\
 \hline
 1364 & \\
 \hline
 1364 & \\
 \hline
 0 &
 \end{array}$$

$$\begin{array}{r|l}
 22572 & 536 \\
 \hline
 2144 & 42 \\
 \hline
 1072 & \\
 \hline
 1072 & \\
 \hline
 0 &
 \end{array}$$

Ар бир учурдагы толук эмес бөлүнүүчүлөрдү атап, тийиндинин цифраларын кантип тапканды айт.

- 845** Түшүндүрүү менен чыгар:

$$2\ 820 : 235 \quad 7\ 222 : 314 \quad 14\ 484 : 426 \quad 25\ 916 : 418$$

- 846** $72\ 960 : 19$ $260 \cdot 403 - (568 \cdot 5 - 3\ 840)$
 $87\ 220 : 14$ $671 \cdot 223 + (6\ 000 - 87 \cdot 40)$
 $8\ 640 : 27$ $507 \cdot 372 + (9\ 200 - 800 : 4)$

- 847** Темир жол станциясынын запас жолунда 36 товар тарткан, 24 жүргүнчүлөр вагондору турат. Жүргүнчүлөр вагонунун узундугу 11 м. Эгер бардык вагондордун узундугу 552 м болсо, анда товар вагонунун узундугу эмнеге барабар?

- 848** Төмөнкү таблицада берилгендер боюнча түзүлгөн ар бир туюнтма эмнени көрсөтөрүн түшүндүр:

Аралык	260 км	240 км
Кыймыл убактысы	4 саат	4 саат

$$260:4 \quad 260 + 240 \quad (260 + 240):4$$

$$240:4 \quad 260 - 240 \quad (260 - 240):4$$

- 849** Теңдемелерди чыгар:

$$7\,300 - x = 593 \quad 387 : x = 9 \quad 508 \cdot x = 0$$

$$4\,270 + x = 6\,000 \quad x : 6 = 366 \quad x - 187 = 0$$

$$x : 28 = 0$$

● $x + 0 = 38$

- 850** Түшүндүрүү менен чыгар:

$$30\,033 : 432 \quad 75\,435 : 321$$

- 851** Бөлүүнү аткарып, чыгарылышын текшер:

$$22\,134 : 714 \quad 103\,090 : 845 \quad 20\,864 : 326$$

- 852** Складга ар бир мешогунда 80 кг дан салынган 4 560 кг ун жана ар бир мешогунда 60 кг дан салынган 3 840 кг акшак алып келишти. Ун салынган мешокторго караганда, акшак салынган мешоктон канчага көп алып келишкен?

- 853** Туюнтма боюнча маселе түз: $81:3 - 57:3$.

- 854** Спорт мектеби үчүн бирдей түгөй лыжаларды жана анын таяктарын 522 сомго сатып келишти. Бир түгөй лыжанын баасы 7 сом, ал эми таяктары 2 сом турат. Бардык лыжалар жана бардык таяктар айрым алганда канча турат?

- 855** Эгер $a = 500$; $a = 74$; $a = 620$; $a = 208$; $a = 216$

● болсо, анда $341 \cdot a$ туюнтмасынын маанисин тап.



Биринчи сыноодо 10 саны алынган кездеги тийиндинин сыналуучу цифрасын аныктоонун ыкмасын карайбыз.

Түшүндүрүү:

1 016 ны 127 ге бөлүү керек. Ал үчүн 1 016 ны 100 ге бөлүп, 10ду алабыз. Бирок 10 саны тийиндинин сыналуучу цифрасы боло албайт, анткени разряддын бирдигинин эң чоң саны — 9. 9 ду алабыз. Текшеребиз: 127 ни 9 га көбөйтүп 1 143 тү алабыз. Бул 1 016 дан чоң, демек тийиндиде 9 дан кичине цифра болушу керек. 8 цифрасын сынап көрөбүз. Текшеребиз: 127 ни 8 ге көбөйтүп 1 016 ны алабыз. Тийинди 8 саны болот.

856 2 778:463 4 088:584 1 358:194 1 288:161

857 Бир жүк ташуучу машина менен 60 саат, экинчиси менен 54 саат иштешкен. Саатына бензиндин сарпталуу нормасы бирдей кезде, экинчи автомашинага караганда биринчи автомашинага 72 л ге көп бензин сарпталган. Ар бир автомашинага канча литр бензин сарпталган?

858 Биздин өлкө батыштан чыгышка 10 000 км ге жакын аралыкка созулган. Бул аралыкты 5 км/саат ылдамдык менен жөө басып өтүү үчүн канча убакыт керек? Ылдамдыгы 50 км/саат поезд менен канча убакта өтүүгө болот? Ылдамдыгы 1 000 км/саат самолёт менен учуп өтүүгө канча убакыт керек?

859 910·85:65 9·8·25 84:12·9

280·96:42 4·27·5 91:7·8

40 000 — 41 656:82 + 9 087

54 049 + 3 070·93 — 7 358

860 Бөлүү кандай аткарылганын түшүндүр:

$$\begin{array}{r|l} 732792 & 324 \\ \hline 7296 & 408 \\ \hline & 2592 \\ - & 2592 \\ \hline & 0 \end{array}$$

$$\begin{array}{r|l} 272640 & 284 \\ \hline 2556 & 960 \\ \hline & 1704 \\ - & 1704 \\ \hline & 0 \end{array}$$

861 $35\ 984 : 173$ $122\ 720 : 472$ $108\ 000 - 18\ 324 : 36 \cdot 40$

$25\ 724 : 236$ $260\ 400 : 744$ $40\ 100 + 53\ 734 : 67 \cdot 18$

862 1) 960 км аралыктагы эки шаардан бири бирин көздөй эки поезд чыгып, жолдун ортосунан жолугушту. Биринчи поезд 60 км/саат ылдамдык менен, ал эми экинчиси 80 км/саат ылдамдык менен жүргөн. Кайсы поезд жолугушканга чейин жолдо көп убакыт болгон жана канча саатка көп болгон?

2) Маселенин шартын пайдаланып, туюнтмалар эмнени билдирерин айт:

$$60 + 80 \quad 60 \cdot 3 \quad 80 \cdot 3 \quad (60 + 80) \cdot 3$$

863 Тик бурчтук формасындагы жер участканын узундугу 25 м, туурасы 24 м. Бул участоктун ондон бир бөлүгүнө үй курулган. Анын төрттөн бир бөлүгүнө жашылча, калган аянтына жемиш бактары отургузулган. Жемиш бактары аянттын канчасын ээлейт?

864 Төмөнкү барабарсыздыктарды жазып, алардын тууралыгын текшер:

1) 289 жана 1 сандарынын суммасы алардын көбөйтүндүсүнөн чоң.

2) 289 жана 0 сандарынын суммасы алардын көбөйтүндүсүнөн чоң.

3) 289 жана 2 сандарынын суммасы алардын көбөйтүндүсүнөн кичине.

- 865** Калдыктуу бөлүү кандай аткарылгандыгын түшүндүр:

$$\begin{array}{r|l} 37977 & 73 \\ - 365 & \\ \hline & 147 \\ - & 146 \\ \hline & 1 \end{array}$$

$$\begin{array}{r|l} 448574 & 712 \\ - 4272 & \\ \hline & 2137 \\ - & 2136 \\ \hline & 14 \end{array}$$

- 866** Калдыктуу бөлүүнү аткар:

$$\begin{array}{r} 33\ 674:96 \qquad 1\ 157:165 \\ 240\ 728:34 \qquad 87\ 396:215 \end{array}$$

- 867** Саат 19 да пристандан карама-каршы багытка тез жүрүүчү эки катер жөнөштү. Алардын биринин ылдамдыгы 48 км/саат, экинчисиники 52 км/саат. Саат канчада алардын арасындагы аралык 300 км ге барабар болот? Бул убакытта ар бир катер канчалык аралыкты өтөт?

- 868** Төрт ящикте болгону 86 кг: биринчи экөөндө бирдей, үчүнчүсүндө 20 кг, ал эми төртүнчүсүндө 18 кг алма бар. Эгер 1 кг алманын баасы 60 тый. болсо, биринчи ящиктеги алма канча туарын тап. Төмөнкү туюнтмалар эмнени билдирерин түшүндүр:

$$60 \cdot 20 \qquad 60 \cdot (20 + 18) \qquad 60 \cdot (20 - 18)$$

- 869** Класс доскасынын аянты 288 дм², ал эми анын узундугу 24 дм. Досканын туурасын тап.

870 $14\ 688:36$ $806 \cdot 740$ $56 \cdot 400:28 + 324$
● $4\ 992:16$ $520 \cdot 309$ $20\ 000 - 76 \cdot 800:19$

- 871** Үйдү ремонттоодо 150 раманы сырдоо керек. Бир маляр аны 15 күндө, ал эми экинчиси 10 күндө бүткөрө алат. Эки маляр бирге иштеп, бул жумушту канча күндө бүтүрүшөт?
- 872** Жолду оңдоо үчүн 900 т шагыл таш түшүрүү керек. Эгер аны кичине самосвал менен ташыса, анда 12 рейс, эгер кубаттуу жаңы самосвал менен ташыса, анда 6 рейс жасоого туура келет. Жүк ташууга эки машина тең жөнөтүлгөн. Алар шагыл таштарды канча рейс менен ташып бүтүшөт?
- 873** Сүт фермасында ар бир 36 уйдан бир жылда 5 420 кг, ал эми 54 уйдан 5 240 кг сүт саап алышкан. Бул сүттүн үчтөн бир бөлүгүнөн май иштептилип алынган. Май алганга канча килограмм сүт иштетилген?
- 874** Калдыктуу бөлүүдө кетирилген катаны таап, аларды оңдо:

$$\begin{array}{r|l} 233692 & 46 \\ - 230 & 508 \\ \hline 369 & \\ - 368 & \\ \hline 12 & \end{array}$$

$$\begin{array}{r|l} 135880 & 65 \\ - 130 & 290 \\ \hline 588 & \\ - 585 & \\ \hline 30 & \end{array}$$

$$\begin{array}{r|l} 93734 & 451 \\ - 902 & 27 \\ \hline 3534 & \\ - 3157 & \\ \hline 377 & \end{array}$$

- 875** Теңдемени жазып, аны чыгар:
Белгисиз сан менен 82 санынын көбөйтүндүсү 574 кө барабар.

876 $30\ 075:401$ $83 \cdot 502$ $180 - (90 - 160:4) \cdot 2$
● $73\ 278:354$ $207 \cdot 61$ $20 \cdot 6 - 40 + 200:20 \cdot 3$

877 Түшүндүрүү менен чыгарып, чыгарылышын текшер:

$$3\ 807 \cdot 4 \quad 260 \cdot 800 \quad 462 \cdot 73$$

878 Кайык станциясында 168 кайыкты сырдоо керек. Бир мастер бул жумушту 28 күндө, экинчиси 21 күндө аткара алат. Эки мастер бирге иштеп, бул жумушту канча күндө бүткөрө алат?

879 1) 510 км аралыкта жайланышкан эки пристандан бир убакытта бири бирин көздөй катер жана моторлуу кайык сүзүп жөнөштү. Алар 17 сааттан кийин кезигишти. Катер 19 км/саат ылдамдык менен жүргөн. Кайык кандай ылдамдык менен жүргөн?

2) Маселе төмөнкүдөй чыгарылгандай кылып, аны өзгөрт:

$$(11 + 19) \cdot 17$$

3) Маселе төмөнкүдөй чыгарылгандай кылып, аны өзгөрт:

$$510 : (11 + 19)$$

880 Төмөнкү таблицаны толтур:

c	90		140		1 400		
d	40	70		80		1 400	0
$c + d$		160		220		2 800	7
$c - d$			70		600		

881 $(28\ 084 + 9\ 038) : (2\ 000 - 1\ 954)$ $24\ 786 : 306$
 $(34\ 001 - 28\ 911) \cdot (3\ 000 - 2\ 924)$ $12\ 443 : 541$

882 Теңдемелерди чыгар: $9\ 100 - x = 508$,

● $144 : x = 4$.

- 883** Түшүндүрүү менен чыгарып, чыгарылышын текшер: 208·153 120·315 206·407
- 884** Төмөнкү маселелерди чыгарып, чыгарылыштарынын салыштыр:
- 1) Бир дүкөнгө бирдей 18 бидон сүт, ал эми экинчи дүкөнгө ушундай эле 12 бидон сүт алып келишти. Биринчи дүкөнгө, экинчиге караганда 228 л ге көп сүт алып келишкен. Ар бир дүкөнгө канча литрден сүт алып келишкен?
 - 2) Бир дүкөнгө бирдей бидондорго куюлган 684 л сүт, ал эми экинчисине ушундай эле бидондорго куюлган 456 л сүт алып келишти. Биринчи дүкөнгө, экинчиге караганда 6 бидонго көп сүт алып келишкен. Ар бир дүкөнгө канча бидон сүт алып келишкен?
- 885** Колхоздон үч автобус жана бир нече жеңил машина менен 96 киши театрга келишти. Ар бир автобуста 27 ден киши, ар бир автомашинада 5 тен киши болгон. Колхоздон канча жеңил машина келген?
- 886** Туюнтманын маанисин эсепте: $75:5 + 10 \cdot 2$.
Бул туюнтманын мааниси 3 кө, 10 го, 50 ге барабар болгондой кылып, кашааларды кайсы жерге коюу керек?
- 887** Төмөнкүлөрдү:
- 3 м 08 см ди; 170 мм ди; 6 м 35 дм ди; 8 м 07 см ди сантиметр менен;
 - 15 км ди; 8 км 360 м ди; 7 300 дм ди; 58 000 м ди метр менен;
 - 18 т ны; 61 ц ди; 24 т 8 ц ди; 9 т 180 кг ды; 30 000 г ды килограмм менен;
 - 3 саат 26 мин ны; 180 с ны; 7 саат 15 мин ны минута менен; 5 сут ны; 2 сут 16 саатты; 180 мин ны; 420 мин ны саат менен;
 - 25 мин ны; 2 мин 20 с ны секунда менен туюнт.

888 Калдыктуу бөлүүнү аткарып, чыгарылышын текшер:

$$111:11 \quad 666:33 \quad 207:34$$

$$1 \ 110:11 \quad 888:22 \quad 440:43$$

889 Төмөнкү маселелерди чыгарып, чыгарылыштарын салыштыр:

1) Жаш натуралисттер жалпы аянты 100 м^2 болгон эки тажрыйба участогуна картошка отургузушкан. Алар ар бир квадрат метр жерге бирдей сандагы картошкаларды отургузушкан. Биринчи участокко 960 түп картошка, ал эми экинчисине 640 түп картошка отургузулган. Ар бир участоктун аянты эмнеге барабар?

2) Жаш натуралисттер эки тажрыйба участогуна: бирине 960 түп, экинчисине 640 түп картошка отургузушкан. Ар бир квадрат метр жерге бирдей сандагы картошка отургузулган. Биринчи участоктун аянты экинчисине караганда 20 м^2 ка чоң болгон. Ар бир участоктун аянты эмнеге барабар?

890 Тик бурчтук формасындагы мектеп участогунун узундугу 120 м, туурасы 85 м. Участоктун аянтынын үчтөн бир бөлүгүнө гүл, ал эми калган аянтына жашылча-жемиш айдалган. Жашылча-жемиш айдалган участоктун аянты эмнеге барабар?

891 Бий ийримине 18 эркек бала катышат. Алар кыздарга караганда 5 ке аз. Бий ийримине канча эркек бала катышкан?

892 Эгер $a = 5$; $a = 300$; $a = 21$; $a = 201$ $a = 231$ болсо,

$429 \cdot a$ туюнтмасынын маанисин тап.

893 $13 \ 806:531 \quad 7 \ 009 \cdot 24 \quad 7 \cdot 5 \cdot 9 \cdot 20 - 300$

● $30 \ 240:420 \quad 5 \ 060 \cdot 73 \quad 3 \cdot 4 \cdot 6 \cdot 25 - 800$



894 Түшүндүрүү менен чыгарып, чыгарылышын текшер:

$$30\ 156:7 \quad 24\ 360:40 \quad 162\ 600:300$$

895 1) Пристандан бир убакытта эки моторлуу кайык карама-каршы багытка сүзүп кетишти. Анын бири 250 м/мин, экинчиси 200 м/мин ылдамдык менен жүргөн. 40 мин өткөндөн кийин алар бири биринен канчалык аралыкта болушат?

2) Маселе төмөнкүдөй чыгарылгандай кылып, аны өзгөрт:

$$18\ 000:(250 + 200)$$

3) Маселе төмөнкүдөй чыгарылгандай кылып, аны өзгөрт:

$$18\ 000:40 - 200$$

896 Мектептин багынан 84 ц алма, андан 2 эсе аз алмурут жыйнашты. Бул жемиштердин үчтөн бир бөлүгүн, ар бирине 14 кг дан кылып ящиктерге салышты. Канча ящик талап кылынат?

$$\begin{array}{lll} 897 & 35 \cdot 2 \cdot 10 & 810:10:9 & 70 \cdot 8 + 4 \cdot 8 \\ & 35 \cdot (2 \cdot 10) & 810:(10 \cdot 9) & (70 + 4) \cdot 8 \end{array}$$

Ар бир түгөй туюнтманы салыштыр жана эмне үчүн алардын сан маанилери барабар экенин түшүндүр.

$$\begin{array}{lll} 898 & 16\ 443:189 & 706 \cdot 34 & (10\ 580 - 1\ 058):46 \\ & 23\ 206:283 & 58 \cdot 409 & (28\ 790 + 9\ 170):52 \end{array}$$

899 Түшүндүрүү менен чыгарып, чыгарылышын текшер:

$$452 \cdot 307 \quad 246 \cdot 390 \quad 7\ 800 \cdot 42$$

900 Жумушчулардын бир бригадасы 15 км шоссе жолду 30 күндө, экинчиси 60 күндө куруп бүтөт. Эки бригада бирге иштеп, бул жолду канча күндө куруп бүтө алышат?
(15 км ди метр менен туюнт.)

901 16 түгөй коньки 51 сом 84 тый. турат. 8 түгөй коньки үчүн канча төлөө керек? (51 сом 84 тый. ды тыйын менен туюнт.)

902 1 т сүттөн 83 кг сыр алынат. 996 кг сыр алуу үчүн канча тонна сүт керек?

903 Азыр саат 20. Сутканын калган бөлүгү өткөн бөлүгүнөн канча эсе кичине?

904 $1\ 728:54 + 4\ 482:54$ $702 \cdot 69 + 702 \cdot 18$
 $(1\ 728 + 4\ 482):54$ $702 \cdot (69 + 18)$

Ар бир мамычада жазылган туюнтмалардын маанилери эмне үчүн бирдей?

905 Эгер $b = 48$; $b = 24$; $b = 15$; $b = 50$; $b = 5$ болсо, $3\ 600:b$ туюнтмасынын маанисин тап.

906 1) AB кесиндиси BC кесиндисинен канча сантиметрге кыска экенин бил; AC кесиндисине караганда AB кесиндиси канча эсе кыска экенин тап.

● 2) Узундугу AC кесиндисинин узундугунун бештен бир бөлүгүн түзгөн DE кесиндисин чий.

907 Калдыктуу бөлүүнүн туура аткарылгандыгын текшер:

1) $70\ 537:54 = 1\ 306$ (калд. 17);

2) $33\ 367:164 = 203$ (калд. 75);

3) $155\ 264:604 = 257$ (калд. 36).

908 Эгер төмөнкүлөр белгилүү болсо, бөлүнүүчүнү тап;

1) бөлүүчү 34, тийинди 8 050, калдык 12;

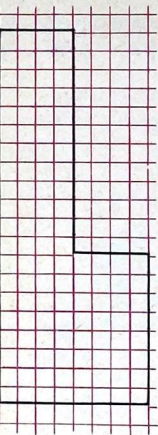
2) бөлүүчү 46, тийинди 3 080, калдык 35.

Бөлүүнү аткарып, текшер.

C

B

A



909 Чакмак сызык баракка сүрөттө берилгендей фигура чий. Эки тик бурчтук түзүлгөндөй кылып, кесинди жүргүз. Ар бир тик бурчтуктун аянтын тап.

910 Эки тажрыйба участогу бирдей аянтка ээ. Биринчи участоктун аянты 60 м, ал эми экинчисиники 80 м. Эгер экинчи участоктун узундугу 150 м экендиги белгилүү болсо, анда биринчи участоктун узундугун тап.

911 100 кг күнкарамадан 50 кг өсүмдүк майы алынат. 9 т өсүмдүк майын алуу үчүн канча килограмм күнкарама керек?

912 11, 13, 14, 15, 23, 35, 47 сандарын 11 эсе, 9 эсе чоңойт.

913 Натыйжасын эсептеп, текшерүү жүргүз:
 $7\ 309 + 85\ 493$ $7\ 010 - 3\ 284$ $936 \cdot 23$
 $22\ 680 : 54$

914 $10\ 582 : 26$ $214\ 082 : 526$ $902\ 000 - 3\ 605 \cdot 87$
 ● $11\ 359 : 37$ $409\ 236 : 804$ $67\ 894 + 429 \cdot 314$

915 Төмөнкүлөрдүн катасын таап, туура чыгарылышын жаз:

$$\begin{array}{r|l} 21888 & 36 \\ \hline 216 & 68 \\ \hline 288 & \\ - 288 & \\ \hline 0 & \end{array}$$

$$\begin{array}{r|l} 322920 & 46 \\ \hline 322 & 702 \\ \hline 92 & \\ - 92 & \\ \hline 0 & \end{array}$$

$$\begin{array}{r|l} 11352 & 132 \\ \hline 924 & 716 \\ \hline 211 & \\ - 132 & \\ \hline 792 & \\ - 792 & \\ \hline 0 & \end{array}$$

- 916** Китепканада 4 500 китепти мукабалоо керек. Ушул эле китептерди бир өнөрканада 30 күндө экинчиси 45 күндө мукабалай алат. Эки өнөркана бир убакытта иштеп, бул заказды канча күндө аткара алат?
- 917** Шаардын мектептерине китеп складынан 28 800 окуу китептери жөнөтүлгөн. Бир мектепте бул окуу китептеринин төрттөн бир бөлүгүн, экинчисине 6 300 окуу китебин, ал эми калган окуу китептерин ар бир мектепке бирдей кылып 3 мектепке жөнөтүшкөн. Бул үч мектептин ар бири канчадан китеп алган?
- 918** Музоонун массасы 15 кг 300 г. Аны 1-июндан баштап жайытка коё беришти. Бир суткада музоонун массасы 1 050 г га чоңойгон. Музоонун массасы 1-июлда, 1-августта, 1-сентябрда канча болгон?
- 919** Төмөнкү теңдемелерди жазып, аларды чыгар:
- 1) Эгер белгисиз санды 35 ке көбөйтсө, 1 505 алынат.
 - 2) Эгер 3 010 санынан белгисиз санды кемитсе, 973 алынат.
 - 3) 219 ду алуу үчүн кайсы санды 62 ге бөлүү керек?
 - 4) 74 тү алуу үчүн 2 220 ны кайсы санга бөлүү керек?

ТАПКЫЧТЫККА КАРАТА МАСЕЛЕ.

Периметрлери барабар, бирок бирөөнүн бир да жагы экинчисинин бир да жагына барабар болбогон эки тик бурчтукту чийүүгө болобу?

БЫШЫКТОО ҮЧҮН КӨНҮГҮҮЛӨР.

- 1 $370 - 90 + 180 - 120 : 6$ $(70 - 58) \cdot (32 + 68) - 90$
 $600 - (15 \cdot 10 + 15 \cdot 20)$ $40 \cdot (16 + 14) - 350 : 50$
- 2 $(100\ 000 - 91\ 008) : 4$ $(600\ 000 - 599\ 809) \cdot 307$
 $(200\ 000 - 160\ 095) : 5$ $(601\ 010 - 600\ 824) \cdot 540$
- 6 789 + (1 010 - 803) · 940
 9 010 - (8 316 + 864) : 510
- 3 Калдыктуу бөлүүнү аткар:
 73:24 95:40 194:70 860:300 1 370:400
 98:11 78:30 250:80 538:200 6 203:900
- 4 156:26 2 924:68 29 736:56 136 576:64
 216:54 3 456:54 38 232:72 191 962:82
- 5 11 661:23 48 960:68 773 075:85 234 135:45
 20 706:34 40 890:87 629 260:73 603 720:86
- 6 3 912:12 10 635:15 14 562:18 58 520:19
 6 748:14 11 206:13 15 640:17 43 248:16
- 7 17 370:45·67 36 075:37:25·48 1 131:13
 540·72:40:9 39 900:25:12·67 1 092:14
- 8 Эгер $a=18$; $a=26$; $a=72$ болсо, $14\ 976:a$
 туюнтмасынын маанисин тап.
- 9 Төмөнкү теңдемелерди чыгар:
 $x + 287 = 486$ $403 - x = 265$ $x - 288 = 513$
 $x : 11 = 22\ 033$ $725 : x = 29$ $47 \cdot x = 4\ 700$
- 10 Төмөнкүлөрдү салыштыр:
 26 кг 500 г жана 7 500 г
 5 321 см жана 53 м 21 см
 7 080 тый. жана 708 сом
 15 т 320 кг жана 15 320 кг
 7 910 ц жана 79 т 1 ц
 3 600 с жана 6 мин

- 11 1) Тилек менен Турат бир эле санды ар башка көбөйтүүчүлөргө көбөйтүштү: Тилек 37 ге, ал эми Турат 12 ге. Тилек көбөйтүндүдө 11 433 тү алган. Турат кандай көбөйтүндү алат?
2) Балдар бир эле бөлүнүүчүнү ар башка бөлүүчүгө бөлүшкөн: Тилек 127 ге, Турат 72 ге бөлүшкөн. Турат тийиндиде 508 ди алган. Тилек кандай тийиндини алат?

- 12 Самосвалдын айдоочусу 5 мин да эмес 20 с ичинде кузовунда салынгандарды түшүрүү үчүн атайын түзүлүштү ойлоп тапкан. Машина канча эсе тез түшүрө баштаган? (Убакытты секунда менен туюнт.)

- 13 Стадиондун чуркоо жолунун бештен бир бөлүгү 80 м ди түзөт. Стадиондун чуркоо жолунун узундугун тап.

- 14 Жаш натуралисттер бир тажрыйба участогунун 1 м^2 нен 450 г дан 90 кг буудай, ал эми экинчисинин 1 м^2 нен 550 г дан 165 кг буудай алышты. Экинчи участок канча квадрат метрге чоң? (Буудайдын массасын грамм менен туюнт.)

- 15 Кыш кынагыч 18 саатта 4 000 кирпич, ал эми монтажчы крандын жардамында 800 кирпичке барабар болгон блоктору 16 мин да коёт. 4 000 кирпичке барабар болгон блокторду коюу үчүн монтажчыга канча эсе аз убакыт талап кылынат?

- 16 18 кг ундан 24 кг нан жасалат. Ушундай эле 468 кг ундан канча нан жасалат? Ушундай эле 1 т 800 кг унданчы?



- 17 10 түгөй ботинка жасоо үчүн 36 дм^2 тери керектелет. Ушундай 1 000 түгөй ботинка жасоо үчүн канча квадрат метр тери керектелет?

- 18 1) Дүкөндө бирдей баадагы эки бөлүк кездеме сатылды. Бир бөлүктөн 504 сом, экинчисинен 666 сом түштү. Эгер экөөндө 65 м кездеме болсо, анда ар бир бөлүктө канча метрден кездеме болгон?

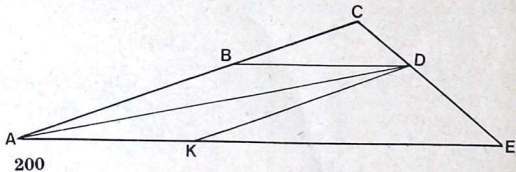
2) Маселе төмөнкүдөй чыгарылгандай кылып, аны өзгөрт:

$$1170 : (28 + 37) \cdot 28 = 504. \quad \text{Жообу: } 504 \text{ сом.}$$

- 19 510 км аралыктагы эки пристандан саат 7 де бири бирин көздөй катер менен моторлуу кайык чыкты. Алар ошол эле күнү саат 24 тө кезигишти. Катер 19 км/саат ылдамдык менен жүргөн. Кайык кандай ылдамдык менен жүргөн?

- 20 Бир квартиранын полун сырдоо үчүн 10 кг 500 г сыр, экинчисиники үчүн 14 кг 100 г сыр керек. Биринчи квартиранын полунун аянты, экинчинин аянтынан 12 м^2 ге кичине. Ар бир 1 м^2 ге бирдей сыр сарпташкан. Ар бир квартиранын аянтын тап.

- 21 1) AD кесиндиси жалпы жак болуп эсептелген үч бурчтуктардын аталыштарын жаз.
2) Чиймеден үч төрт бурчтукту тап.



504с.



65м



666с.

16

**БАРДЫК ӨТҮЛГӨНДӨРДҮ
БЫШЫКТОО ҮЧҮН
КӨНҮГҮҮЛӨР.**



- 1 $420 + 190 + 80 + 210$
 $386 + 238 + 62 + 14$
 $(780 - 700 - 80) + (960 - 960)$
 $(360 + 80 + 140) - (52 - 26 - 26)$
- 2 $48\ 907 + 161\ 258$ $50\ 407 - 9\ 827$
 $65\ 189 + 84\ 986$ $70\ 200 - 2\ 514$
 $9\ 457 + 809 + 6\ 730$
 $8\ 132 + 7\ 949 + 874$
- 3 $2\ 804 - (1\ 307 - 899)$
 $7\ 909 + (8\ 100 - 607)$
 $(10\ 300 - 856) + (5\ 000 - 3\ 427)$
 $(50\ 479 + 8\ 526) - (2\ 010 - 489)$
- 4 $(45 \cdot 2 - 90) \cdot 12$ $(50 - 49) \cdot 62$ $38 \cdot 51 + 38 \cdot 49$
 $(74 : 2 + 37) : 37$ $84 \cdot (79 - 78)$ $84 \cdot 23 + 16 \cdot 23$
- 5 $40 \cdot 58 \cdot 25$ $56 : 14 \cdot 25 \cdot 7$ $120 - (360 : 40 + 99 : 9)$
 $50 \cdot 93 \cdot 20$ $72 : (240 : 20)$ $400 - (80 + 180 : 3) + 60$
- 6 $4\ 078 \cdot 6$ $73\ 648 : 8$ $824 \cdot 9 : 4$ $(7\ 000 - 609) \cdot 8$
 $8 \cdot 5\ 930$ $27\ 420 : 6$ $702 \cdot 8 : 3$ $(2\ 175 + 898) \cdot 57$
- 7 $492 \cdot 300$ $51\ 200 : 800$ $54 \cdot 60 : 90$ $8\ 010 - 69 \cdot 30$
 $7\ 800 \cdot 40$ $34\ 720 : 70$ $75 \cdot 80 : 30$ $587 + 740 : 20$
- 8 $385 \cdot 26$ $208 \cdot 36$ $4\ 300 \cdot 19$ $8050 - (724 + 84 \cdot 35)$
 $427 \cdot 18$ $907 \cdot 41$ $5\ 107 \cdot 62$ $7108 - 1\ 659 + 18 \cdot 73$

- 9 $1\ 104:23$ $19\ 456:32$ $9\ 152:13\cdot41$ $306\cdot24:72$
 $1\ 392:16$ $18\ 850:65$ $7\ 362:18\cdot53$ $520\cdot36:78$
- 10 $426\cdot315$ $708\cdot240$ $1\ 609\cdot208$ $71\ 000-248\cdot180$
 $271\cdot834$ $970\cdot456$ $2\ 300\cdot350$ $4\ 809+3\ 090\cdot205$
- 11 $9\ 384:276$ $9\ 030:430$ $78\ 192:724$ $700\ 870:643$
 $8\ 395:365$ $8\ 680:140$ $93\ 380:230$ $172\ 414:461$
- 12 Натыйжасын эсептеп, чыгарылышын текшер:
 $50\ 997+6\ 303$ $40\ 070-9\ 481$ $509\cdot476$
 $9\ 312:48$
- 13 Калдыктуу бөлүүнү аткарып, чыгарылышын текшер:
 $11\ 978:52$ $34\ 051:42$
- 14 $80\ 000-(1724+3\ 012\cdot24)$
 $5\ 709+(2\ 100-46\ 550:98)$
 $216-810\cdot16:60+9\ 999$
 $901-306\cdot78:52+8\ 888$
- 15 $787\cdot405-226\ 688:736$
 $2\ 060\cdot307+75\ 600:240$
 $6\ 789+(1010-803)\cdot940$
 $9\ 010-(8\ 316+864):510$
- 16 Төмөнкү таблицаларды толтур:

a			320
b	80	90	
$a+b$		290	
$a-b$	120		230

c	20		80
d		5	
$c\cdot d$	80		
$c:d$		8	8

- 17 Төмөнкү туюнтмалардын маанилерин тап:
 1) Эгер $a=320$; $a=400$ болсо, $a+320$ жана $a-320$ нын;
 2) Эгер $b=1$; $b=2$ болсо, $720\cdot b$ жана $720:b$ нын.
- 202

- 18 Туюнтмаларды пайдаланып, эки туура барбардык жана эки туура барабарсыздык түз:
 $78 \cdot 60$ $78 \cdot 10 + 78 \cdot 6$ $78 \cdot 6 \cdot 10$ $78 \cdot 16$
- 19 Төмөнкү туюнтмаларды салыштыр:
 $160:10:4$ жана $160:40$ $420:(10:2)$ жана $420:10:2$
 $390:10:3$ жана $390:13$ $600:3+90:3$ жана $690+3$
- 20 Төмөнкү теңдемелерди жазып, аларды чыгар:
- 1) Эгер белгилүү санды 39 га чоңойтсо, 120 алынат.
 - 2) Эгер белгисиз санды 5 эсе чоңойтсо 410 алынат.
 - 3) 92 ни алуу үчүн кайсы санды 140 тан кемитүү керек?
 - 4) 24 тү алуу үчүн кайсы санды 960 ка бөлүү керек?
 - 5) 517 ни алуу үчүн кайсы санды 72 ге бөлүү керек?
- 21 Төмөнкү туюнтмаларды жазып, алардын маанилерин эсепте:
- 1) 560 жана 280 сандарынын суммасын 7 ге бөл.
 - 2) 340 ты 17 жана 2 сандарынын көбөйтүндүсүнө бөл.
 - 3) 25 ти 18 жана 4 сандарынын көбөйтүндүсүнө бөл.
 - 4) 399 жана 1 сандарынын суммасын 3 кө көбөйт.
 - 5) Эң чоң төрт орундуу санды 99 эсе кичирейт.
 - 6) Эң кичине беш орундуу санды 999 га кичирейт.
- 22 Барабардыктар туура болгондой кылып, кашааларды кой:
- | | |
|-----------------------------|----------------------------|
| $24 + 36 : 2 \cdot 3 = 30$ | $20 \cdot 9 - 6 : 3 = 58$ |
| $24 + 36 : 2 \cdot 3 = 90$ | $20 \cdot 9 - 6 : 3 = 140$ |
| $24 + 36 : 2 \cdot 3 = 126$ | $20 \cdot 9 - 6 : 3 = 20$ |

- 23 1) Төмөнкү туюнтмалардын маанилерин эсептөө үчүн сага канча убакыт талап кылынарына көз сал:
8 655:15 22 518:27 94 276:637
- 2) Керим микрокалькулятордун жардамы менен бул мисалдарды 45 с ичинде чыгарды. Эгер ар бир мисалды чыгарууга бирдей убакыт кетет деп эсептесек, анда Керим 5 мин ичинде микрокалькулятор менен мындай мисалдан канчаны чыгара алат?
- 24 Дециметрдин бешинчи бөлүгүндө канча сантиметр бар? Квадрат дециметрдин бешинчи бөлүгүндө канча квадрат сантиметр бар? Сааттын алтынчы бөлүгүндө канча минута бар? Тоннанын төртүнчү бөлүгүндө канча килограмм бар?
- 25 Төртүнчү класстын окуучулары 360 окуу китебин оңдоп-чапташты. Бул, үчүнчү класстын окуучулары оңдоп-чаптагандан 3 эсе көп. Төртүнчү класстын окуучулары канча китепти ашык оңдоп чапташкан?
- 26 Шоколад конфеталарын чыгаруу боюнча механикалаштырылган жаңы линия бир сменада 9 т конфета чыгарат. Бул мурда чыгарылгандан 600 кг га көп. Мурда бир сменада канча конфета чыгарылган? 24 жумушчу сменада конфета чыгаруу канчага көбөйгөн?
- 27 Окуу залынан 27 адам кеткенден кийин, анда кеткендерге караганда 3 эсе көп адам калган. Адегенде окуу залында канча адам болгон?
- 28 Дүкөнгө 11 400 дептер тыш алып келишти. Бир жума бою саткандан кийин алып келгендегиден 4 эсе аз дептер тыш калган. Бир жума ичинде канча дептер тыш сатылган?

ЛЕНИНГРАД



29 Мектеп окуучулары жайында иштеп тапкан акчаларына поезд менен саякатка чыгышты: алар Москвадан Ригага, Ригадан Ленинградга, андан кийин Москвага кайтып келишти. Алар бардыгы 2 156 км жол жүрүштү. Москвадан Ригага чейин 922 км, ал эми Ригадан Ленинградга чейин 388 км ге кыска. Ленинграддан Москвага чейинки аралыкты тап.

30 Жаш натуралисттер 25 700 түп бак өстүрүштү. Алардын 8 580 түбү алма, андан 4 210 го көбү алча, калгандары кара өрүк болгон. Жаш натуралисттер канча түп кара өрүк өстүрүшкөн?

31 Темир усталар бригадасы тапшырмасын анын бештен бир бөлүгүнчө аткарышты. Эгер алар 800 тетик жасоого тийиш болсо, анда бригада канча тетик чыгарган?

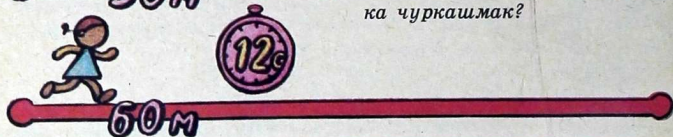
32 Ишкананын кызматкерлери бир күндө иштеп тапкан маянасынын төрттөн бир бөлүгүн Советтик балдар фондуна, ал эми ошол эле күнү иштеп тапкан маяналарынын калганын Тынчтык фондуна которушту. Эгер бул ишкананын кызматкерлеринин бир күндүк маянасы 2 400 сомду түзсө, анда Тынчтык фондуна канча акча которулган?

33 Ар бир 3 мин да автомат 2 000 болт штамптайт. Бул автомат 1 саатта канча болт штамптайт? Пионерлер жүрүшкө чыгып 18 км ди өтүштү, бул алардын жолунун үчтөн бир бөлүгүн түзөт.

Пионерлер канча аралыкты өтүүлөрү керек? Алар басып өткөн аралык баса турган аралыктан канча эсе кыска?



Эгерде балдар бул убактыттарда ошондой эле ылдамдык менен чуркай алышса, анда 1 саатта ар бири канча аралыкка чуркашмак?



Памирбек, Керим жана Сагын узундукка секирүүгө мелдешисти. Мына алардын жыйынтыгы: 2 м 89 см, 3 м, 293 см. Эгер төмөнкүлөр белгилүү болсо, алардын кимиси кайсы жыйынтыкка ээ болгон:



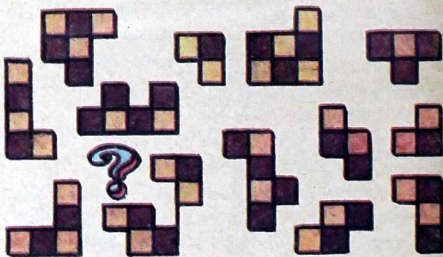
баарынан алыска Керим секирген;

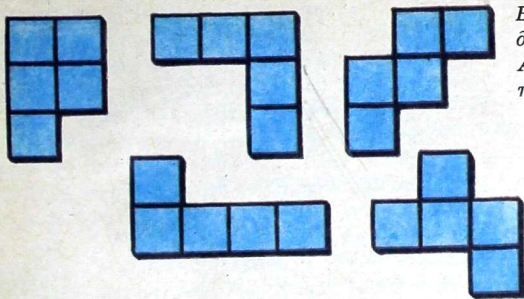


эң кыска аралыкка Сагын секиргенби?



Шахмат тактасында канча торчо бар? Жүз торчолуу шашка тактасынын бир катарында канча торчо бар?





Бул фигуралардан квадрат түз. Анын аянтын тап.

1, 2, 3, 4, 5... 14...

1 ден 10 го чейинки сандардын суммасын кантип бат табыш серек?

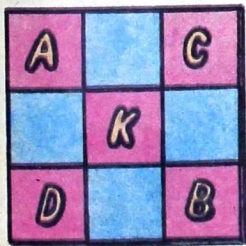
1 ден 15 ке чейинкилердикинчи?

1 ден 30 га чейинкилердикинчи? 1 ден 100 гө чейинкилердикинчи?

Эгер төмөнкүлөр белгилүү болсо, квадраттын ичиндеги ар бир

тамга кайсы санды билдирет:

- 1) С га караганда А 2 эсе кичине;
- 2) К менен Р нын суммасы С га барабар;
- 3) Р менен В нын айырмасы К га барабар;
- 4) В га караганда D 3 эсе чоң;
- 5) 944 кө караганда В 4 эсе кичине?



Өзүңдү текшер: бардык сандардын суммасы 3186 га барабар.

- 35 Автобус шаардын сыртындагы шоссе менен 240 км жолду бирдей ылдамдык менен 4 саатта өттү. Ал эми шаарда ушундай эле аралыкты 10 саатта өттү. Шаардын сыртында ар бир саатта өткөн аралык, шаардагыдан канчага көп?
- 36 Санаторий жыл бою толук иштеп, ай сайын 420 адам кабыл алат. Пансионат жайкы үч айда иштеп, ар бир айда 325 адамды тейлейт. Санаторийде жана пансионатта бир жыл ичинде бардыгы канча эмгекчилер эс алышат?
- 37 Колхоздо 16 128 кг алманы бирдей 576 ящикке салууну чечишкен. Бирок өнөрканадагылар чоң өлчөмдөгү ящиктерди жасашкан, алардан 72 ге аз керектелди. Чоң жана кичине ящиктерге канчадан килограмм алма салынган?
- 38 20 кг жаңы картошканы кургатса 6 кг кургаган картошка алынат. 60 кг кургатылган картошка алуу үчүн картошкадан канчаны алуу керек?
- 39 1) Мектеп окуучулары эки аянтка: бир аянтына бирдей 18 катар, экинчисине ошондой эле 14 катар бак тигишкен. Алар бардыгы 1 152 бак тигишкен. Мектеп окуучулары ар бир аянтка канча бак тиккен?
- 2) Маселени ар бир аянтка канча катар бак тигилгенин билүүнү талап кылгандай кылып өзгөрт.
- 40 1) Бир туристтик жүрүштүн катышуучулары үчүн жолдомо 1 728 сом, ал эми экинчи жүрүштүн катышуучулары үчүн 1 440 сом турат. Экинчи жүрүшкө караганда биринчи жүрүшкө катышкандар 3 кишиге көп. Жолдомонун баасы бирдей болгон. Ар бир жүрүшкө канча турист катышкан?
- 2) Биринчи туристтик жүрүшкө 18 киши, экинчисине 15 киши катышкан. Биринчи жүрүштүн

бардык катышуучулары үчүн жолдомо 288 сомго кымбат турат. Жолдомолордун баасы бирдей болгон. Ар бир жүрүш үчүн бардык жолдомо канча турат?

41 Жумушчулардын бир бригадасы 600 түп жемиш багын 10 күндө, ал эми экинчиси 15 күндө тигип бүтөт. Эки бригада бирге иштеп бул бакты канча күндө тигип бүтүшөт?

42 Курулушка 180 т кирпич алып келүү үчүн бир машина менен 30 рейс, экинчиси менен 20 рейс жасоо керек. Бул машиналар бирге иштесе, бардык кирпичти канча рейс менен жеткиришет?

43 1) Бир шаардан бир убакытта карама-каршы багытка теплоход жана катер чыкты. Теплоход 550 м/мин, ал эми катер 350 м/мин ылдамдык менен жүргөн. 2 сааттан кийин алардын арасындагы аралык кандай болот?

2) Маселе төмөнкүдөй чыгарылгандай кылып, аны өзгөрт: $108\ 000 : (550 + 350) = 120$

Жообу: 120 мин же 2 саат.

3) Маселе төмөнкүдөй чыгарылгандай кылып, аны өзгөрт:

$108\ 000 : 120 - 550 = 350$. Жообу: 350 м/мин.

44 Берилген таблица боюнча түзүлгөн туюнтма эмнени билдирерин түшүндүр:

Ылдамдык	5 км/саат	18 км/саат	32 км/саат	80 км/саат
Убакыт	3 саат	5 саат	5 саат	6 саат

1) $5 \cdot 3$

3) $5 \cdot 3 + 80 \cdot 6$

5) $18 \cdot 5 - 5 \cdot 3$

2) $80 \cdot 6$

4) $18 + 32) \cdot 5$

6) $(32 - 18) \cdot 5$



- 45 1) Таблицада берилгендерди пайдаланып маселе түз жана чыгар. Маселеде аянты 16 м^2 ; 24 м^2 ; 19 м^2 болгон бөлмөлөрдүн полун сырдоо үчүн канча сыр же лак алуу керек экенин билүү керек.

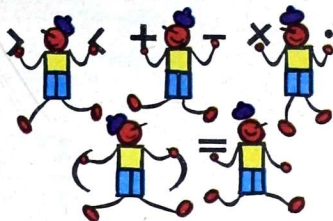
	1 сыйра сырдоого кеткени	Канча сыйра сырдалат
Полдун сыры	1 м^2 ге 120 г	2
Полдун лагы	1 м^2 ге 100 г	3
Дубалдын сыры (түстүү)	1 м^2 ге 150 г	2
Белила	1 м^2 ге 200 г	2

- 2) Таблицада берилгендерди пайдаланып, үч эшикти сырдоо үчүн канча белила керектелерин эсепте. (Эшиктин аянтын чене.)
- 47 Квадрат формасындагы аянттын үч жагы узундугу 90 м болгон тосмо менен айлантат тосулган. Бул участкактун аянты эмнеге барабар?
- 46 Бештен бир бөлүгүнүн узундугу 12 мм болгон кесиндини чий. Кесиндинин узундугун сантиметр менен туюнт.

Тапкычтыкка маселелер

- 1) Жактары 4 см жана 6 см болгон тик бурчтук жана ушундай эле аянттагы тик бурчтук чий.
- 2) Периметрлери бирдей — 36 см болгон ар башка эки тик бурчтук чий.
- 3) Эгер ойлогон санга бул сандын жарымын жана дагы 1 ди кошсо, анда 100 алынат. Кайсы сан ойлонулган?

I ДЕН IV КЛАССКА ЧЕЙИНКИ МАТЕМАТИКА КУРСУНУН НЕГИЗГИ МААЛЫМАТТАРЫ.
(справка үчүн.)



НОМЕРЛӨӨ.

Сандарды пайда кылуу, окуу жана жазуу.

● ● ● ● ● ● ● ● ● ● ● ●	
10 бирд. = 1 онд.	10 миңд. = 1 онд. миңд.
10 онд. = 1 жүзд.	10 онд. миңд. = 1 жүзд. миңд.
10 жүзд. = 1 миңд.	10 жүзд. миңд. = 1 миңд. миңд.
1 миңд. миң = 1 миллион	

Жүзд.	Онд.	Бирд.	Жүзд.	Онд.	Бирд.	Жүзд.	Онд.	Бирд.
МИЛЛИОНДОР			МИҢДИКТЕР			БИРДИКТЕР		

Мындай окулат:

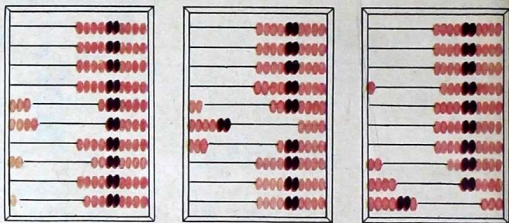
412 миллион 163 миң 829

Мындай жазылат:

412 163 829



Эгер санда кандайдыр бир разряддын бирдиги жазылбаган болсо, анда сандын жазылышында бул разряддын ордуна 0 дү жазуу керек. Мисалы:



- 1) Чотто 340 миң 201 саны салынган. Ал мындай жазылат: 340 201.
- 2) Чотто 263 миң саны салынган. Ал мындай жазылат: 263 000.
- 3) Чотто 1 миллион 247 саны салынган. Ал мындай жазылат: 1 000 247.

736



732

Сандарды салыштыруу.

Сандарды төмөнкүчө салыштырууга болот:

1) катарда алардын ээлеген орду боюнча: 1, 2, 3, Мисалы:

$9 < 10$, анткени 9 саны санаганда 10 дон мурда келет.

2) разряды боюнча, салыштыруу жогорку разряддан башталат.

Мисалы:

$3\ 827 < 5\ 986$, анткени 3 миңд. $<$ 5 миңд.

$4\ 761 > 4\ 598$, анткени 7 жүзд. $>$ 5 жүзд.



АРИФМЕТИКАЛЫК АМАЛДАР.

Аталыштары
жана
белгиленештери.



Амалдардын аталышы. Белгилери	Туюнтма жана анын аталышы	Берилген сандын жана изделүүчү сандын аталыштары
Кошуу + (плюс)	$34 + 78$ 34 жана 78 сандарынын суммасы	$\begin{array}{r} + 34 - \text{кошулуучу} \\ + 78 - \text{кошулуучу} \\ \hline 112 - \text{сумма} \end{array}$
Кемитүү — (минус)	$126 - 95$ 126 жана 95 сандарынын айырмасы	$\begin{array}{r} - 126 - \text{кемүүчү} \\ - 95 - \text{кемитүүчү} \\ \hline 31 - \text{айырма} \end{array}$
Көбөйтүү · жана × (көбөйтүү- нүн белги- лери)	$78 \cdot 2$ 78 жана 2 сандарынын көбөйтүн- дүсү	$\begin{array}{r} \times 78 - \text{көбөйтүүчү} \\ \times 2 - \text{көбөйтүүчү} \\ \hline 156 - \text{көбөйтүндү} \end{array}$
Бөлүү : жана (бөлүүнүн белгилери)	$48 : 6$ 48 жана 6 сандарынын тийиндиси	$\begin{array}{r} \text{Бөлүнүүчү} \\ - 32 \overline{) 5} - \text{бөлүүчү} \\ \underline{30} \quad 6 - \text{тийинди} \\ 2 - \text{калдык} \end{array}$

Амалдарды аткаруунун тартиби.

Катар №	Сан туюнтмасынын өзгөчөлүктөрү	Амалдарды аткаруунун тартиби	Мисалдар
	<p>+ жана — ту гана, же × жана : ну гана камтыган</p>	<p>Катары менен (солдон оңго)</p>	$24^1 \cdot 4^2 \cdot 2^3 \cdot 3 = 4$ $65^1 - 20^2 + 5^3 - 8 = 42$
Кашаасы жок	<p>2 + же — ту гана эмес × жана : ну да камтыган</p>	<p>адегенде × жана : катары менен (солдон оңго), андан кийин + жана — (солдон оңго) аткарылат</p>	$120^3 - 20^1 \cdot 4^2 \cdot 6 = 90$ $460^2 + 40^3 - 50^1 \cdot 4 = 300$ $360^1 \cdot 4^3 + 10^4 - 8^2 \cdot 5 = 60$ $180^1 \cdot 2^3 - 90^2 \cdot 3 = 60$
Кашаасы бар	<p>3 Кашаалардын бир же бир нече түгөйү</p>	<p>Адегенде кашаанын ичиндеги туюнтмалардын маанилери табылат, андан кийин кашаасы жок алынган туюнтмадагы амалдар 1 жана 2 эрежелери боюнча аткарылат.</p>	$1\,000^3 - (100^1 \cdot 9^2 + 10) = 90$ $5^3 \cdot (76^1 - 6^2 + 10) = 400$ $80^3 + (360^1 - 300)^2 \times 5 = 380$ $9^3 \cdot (24^1 - 23)^4 - (12^2 - 4) = 1$

Кошуунун касиеттери.

Катар №	Оозеки айтылышы	Мисалдар
1	Кошулуучулардын ордун алмаштыруудан сумма өзгөрбөйт	$2 + 9 = 9 + 2$ $34 + 18 + 6 =$ $= 34 + 6 + 18$
2	Эки коңшу кошулуучуну алардын суммасы менен алмаштырууга болот	$(80 + 17) + 3 =$ $= 80 + (17 + 3)$ $2 + 98 + 804 + 96 =$ $= (2 + 98) + (804 + 96)$

Көбөйтүүнүн касиеттери.

Катар №	Оозеки айтылышы	Мисалдар
1	Көбөйтүүчүлөрдүн ордун алмаштыруудан көбөйтүндү өзгөрбөйт	$2 \cdot 4 \cdot 5 = 2 \cdot 5 \cdot 4$
2	Эки коңшу көбөйтүүчүнү алардын көбөйтүндүсү менен алмаштырууга болот.	$6 \cdot (4 \cdot 10) =$ $= (6 \cdot 4) \cdot 10$
3	Сумманы санга көбөйтүүдө ага ар бир кошулуучуну айрым-айрым көбөйтүп, алынган натыйжаларды кошуу керек.	$(3 + 10) \cdot 7 =$ $= 3 \cdot 7 + 10 \cdot 7 = 91$

Кошуу жана кемитүү учурундагы сандар арасындагы байланыш.

Амалдар	Сан мисалдары	Оозеки айтылышы
Кошуу	$15 + 50 = 65$ $65 - 50 = 15$ $65 - 15 = 50$	Эгер суммадан кошулуучулардын бирин кемитсе, анда экинчи кошулуучу алынат
Кемитүү	$98 - 35 = 63$ $63 + 35 = 98$ $98 - 63 = 35$	Эгер айырмага кемитүүчүнү кошсо, анда кемүүчү алынат
		Эгер кемүүчүдөн айырманы кемитсе, анда кемитүүчү алынат

Кошууну жана кемитүүнү текшер.

Амалдар		Текшерүү жолдору
Кошуу	I — кемитүү менен	II — кошуу менен
$\begin{array}{r} 356 \\ + 268 \\ \hline 624 \end{array}$	$\begin{array}{r} 624 \\ - 268 \\ \hline 356 \end{array}$	$\begin{array}{r} 268 \\ + 356 \\ \hline 624 \end{array}$
Кемитүү	I — кошуу менен	II — кемитүү менен
$\begin{array}{r} 8007 \\ - 694 \\ \hline 7313 \end{array}$	$\begin{array}{r} 7313 \\ + 694 \\ \hline 8007 \end{array}$	$\begin{array}{r} 8007 \\ - 7313 \\ \hline 694 \end{array}$

Көбөйтүү жана бөлүү учурундагы сандар арасындагы байланыш.

Амалдар	Сан мисалдары	Оозеки айтылышы
Көбөйтүү	$5 \cdot 4 = 20$ $20 : 4 = 5$ $20 : 5 = 4$	Эгер көбөйтүндүнү көбөйтүүчүлөрдүн бирине бөлсө, анда экинчи көбөйтүүчү алынат
Бөлүү	$18 : 6 = 3$ $3 \cdot 6 = 18$ $18 : 3 = 6$	Эгер тийиндини бөлүүчүгө көбөйтсө, (же бөлүүчүнү тийиндиге), анда бөлүнүүчү алынат
		Эгер бөлүнүүчүнү тийиндиге бөлсө, анда бөлүнүүчү алынат.

Көбөйтүүнү жана бөлүүнү текшерүү

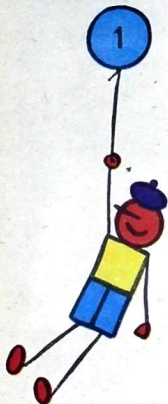
Амалдар		Текшерүү жолдору
Көбөйтүү	I — бөлүү менен	II — көбөйтүү менен
$\begin{array}{r} \times 24 \\ 78 \\ \hline 192 \\ + 168 \\ \hline 1872 \end{array}$	$\begin{array}{r} 1872 \overline{) 24} \\ \underline{-168} \\ 192 \\ \underline{-192} \\ 0 \end{array}$	$\begin{array}{r} \times 78 \\ 24 \\ \hline 312 \\ + 156 \\ \hline 1872 \end{array}$
Бөлүү	I — көбөйтүү менен	II — бөлүү менен
$\begin{array}{r} 276 \overline{) 23} \\ \underline{-23} \\ 46 \\ \underline{-46} \\ 0 \end{array}$	$\begin{array}{r} \times 23 \\ 12 \\ \hline 46 \\ + 23 \\ \hline 276 \end{array}$	$\begin{array}{r} 276 \overline{) 12} \\ \underline{-24} \\ 36 \\ \underline{-36} \\ 0 \end{array}$

0 саны менен жүргүзүлүүчү амалдар.

Амалдар	Тамга менен жазылышы	Оозеки айтылышы	Мисалдар
Кошуу	$a + 0 = a$ $0 + b = b$	Эгер эки кошулуучунун бирөө нөлгө барабар болсо, анда алардын суммасы экинчи кошулуучуга барабар болот	$4 + 0 = 4$ $289 + 0 = 289$ $0 + 136 = 136$
Кемитүү	$c - 0 = c$	Эгер сандан нөлдү кемитсе, анда кемиткен сандын өзү алынат	$23 - 0 = 23$ $456 - 0 = 456$
	$d - d = 0$	Эгер кемүүчү менен кемитүүчү барабар болушса, анда айырма нөлгө барабар болот	$821 - 821 = 0$ $59 - 59 = 0$
Көбөйтүү	$0 \cdot b = 0$ $d \cdot 0 = 0$ $c \cdot b \times 0 = 0$	Эгер көбөйтүүчүлөрдүн бири нөлгө барабар болсо, анда көбөйтүндү нөлгө барабар болот	$0 \cdot 814 = 0$ $987 \cdot 0 = 0$ $376 \cdot 0 \times 8 = 0$
Бөлүү	$0 : b = 0$	Эгер нөлдү каалаган башка санга бөлсө, нөл алынат	$0 : 8 = 0$ $0 : 637 = 0$

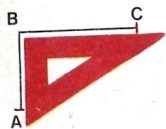


1 санына
бөлүү
жана көбөйтүү.



Амалдар	Тамга менен жазылышы	Оозеки айтылышы	Мисалдар
Көбөйтүү	$1 \cdot b = b$ $c \cdot 1 = c$	Эгер эки көбөйтүүчүнүн бири 1 ге барабар болсо, көбөйтүндү экинчи көбөйтүүчүгө барабар болот	$1 \cdot 17 = 17$ $1 \cdot 236 = 236$
Бөлүү	$d : 1 = d$	Эгер санды 1 ге бөлсө, бөлгөн сандын өзү алынат	$23 : 1 = 23$ $576 : 1 = 576$
	$b : b = 1$	Эгер бөлүнүүчү менен бөлүүчү барабар болушса, тийинди 1 ге барабар	$73 : 73 = 1$ $967 : 967 = 1$

Геометриялык фигуралар жана чоңдуктар.

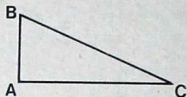


Фигура	Аталышы жана белгилениши
	A чекити, B чекити
	AB кесиндиси, CD кесиндиси
	ABC , KPE бурчу тик бурчтуктар KOB , CBD бурчу тик эмес бурчтар
	OMN жана $ABCD$ көп бурчтуктар

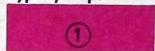
Үч бурчтуктар.



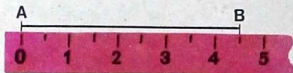
A, B, C чекиттери — үч бурчтуктун чокулары. AB, BC, AC кесиндилери — анын жактары. ABC, BAC, BCA бурчтары — үч бурчтуктун бурчтары.



Төрт бурчтуктар.



Узундук.



Төрт бурчтуктардын арасында бардык бурчтары тик бурч болгону бар. Булар тик бурчтуктар (1 жана 3 фигуралары). Тик бурчтуктардын арасында бардык жактары барабар болгондору бар. Булар квадраттар. Чиймеде бул 3 тик бурчтугу.

AB жагынын узундугу 4 см 5 мм ге барабар.

Периметр.

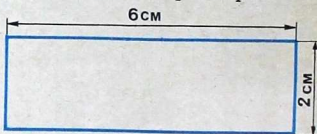
Көп бурчтуктун бардык жактарынын узундуктарынын суммасы — бул анын периметри.

Аянт.

Тик бурчтуктун аянты

$$6 \cdot 2 = 12$$

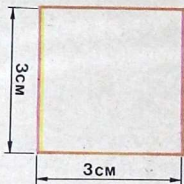
Жообу: 12 см^2 .



Квадраттын аянты

$$3 \cdot 3 = 9$$

Жообу: 9 см^2 .



Чен бирдиктердин арасындагы катнаштар таблицасын мукабанын ички бетинен кара.

Айрым латын тамгалары: Aa (а), Bb (бэ), Cc (цэ), Dd (де), Kk (ка), Mm (эм), Oo (о).



Эгер сенин микрокалькуляторуң бар болсо...



Микрокалькулятор — бул көп орундуу сандар менен жүргүзүлүүчү ар кандай амалдарды тез жана оңой аткарууга мүмкүндүк берүүчү электрондук-эсептөөчү жөнөкөй машина.

Сандар микрокалькуляторго 0 дөн 9 га чейинки цифралар жазылган клавишаларды басуу менен берилет.

Микрокалькулятордогу төрт клавиша арифметикалык амалдарды билдирет: $\boxed{+}$ — кошуу, $\boxed{-}$ кемитүү, $\boxed{\times}$ — көбөйтүү, $\boxed{\div}$ — бөлүү.

Эки сан менен жүргүзүлүүчү арифметикалык амалды аткаруу үчүн, мисалы, $9 + 7$ сандарынын суммасын табуу үчүн төмөнкүлөрдү аткаруу зарыл:

1) $\boxed{9}$ клавишасын басып, биринчи кошулуучуну берүү керек (таблодо «9» жылтылдап көрүнөт);

2) $\boxed{+}$ клавишасын басып, аткарылуучу амалды көрсөтүү керек (таблодо дагы эле «9» жылтылдап көрүнүп турат);

3) $\boxed{7}$ клавишасын басып, экинчи кошулуучуну берүү керек (таблодо «7» жылтылдап көрүнөт);

4) $\boxed{=}$ клавишасын басуу керек (таблодо натыйжасы жылтылдап көрүнөт).

$\boxed{+}$ — кошуу

$\boxed{-}$ — кемитүү

$\boxed{\times}$ — көбөйтүү

$\boxed{\div}$ — бөлүү

$\boxed{=}$ — барабардык

\boxed{C} — өчүрүү

Мындан кийин окуп, эгер керек болсо, анда натыйжасын жазып алуу керек. Андан кийин \square өчүрүү клавишасы басылат (таблону тазалаш керек).

- 1 Кошуунун жана көбөйтүүнүн таблицаларындагы мисалдарды чыгарып, микрокалькулятор менен иштөөнү билериңди текшер.
- 2 Микрокалькулятордун жардамы менен төмөнкүлөрдүн маанилерин тап:
 - 1) $25\ 741 + 832$ нин суммасын;
 - 2) $7\ 853 - 265$ тин айырмасын;
 - 3) $3\ 756 \cdot 25$ тин көбөйтүндүсүн;
 - 4) $3\ 756 : 4$ тун тийиндисин.
- 3 Амалдарды аткарып, текшерүү жүргүз:
 $473\ 186 + 109\ 428$ $709\ 104 - 362\ 591$ $3\ 291 \cdot 27$
 $986 : 58$
- 4 Эсептөөлөрдү аткар:
 $3\ 291 + 7\ 538 + 4\ 846$ $357 \cdot 264 : 132$
 $5\ 087 + 7\ 905 - 3\ 239$ $113\ 505 : 23 : 329$
- 5 650 нү; 3 тү; 81 675 ти; 330 ду алуу үчүн 495 жана 165 сандары менен кайсы амалдарды аткаруу керек экенин текшер.
- 6 Жактарынын биринин узундугу 135 мм, экинчисиники 67 мм болгон тик бурчтуктун периметрин жана аянтын эсепте.
- 7 Туурасы 73 м болгон тик бурчтук формасындагы жер $7\ 344\ \text{м}^2$ аянтка ээ болгондо анын узундугу кандай болууга тийиш?
- 8 Ар бир амалдын натыйжасын жазып алуу менен эсептөөлөрдү аткар:
 $293 \cdot 17 + 3\ 012 \cdot 28$ $4\ 023 \cdot 31 - 185 \cdot 11$

9 Төмөнкү маселелерди чыгар:

1) Завод демонстранттардын майрамдык коллоннасы үчүн 5 тый. дык 325 аба шарын жана 10 тый. дык 219 шар сатып алды. Аба шары канча сомго сатып алынган?

2) Балдар бакчасында бир жылдын ичинде занятиелер үчүн бала башына төмөнкүлөр керектелет:

Аталышы	Саны	Баасы
Альбом	3	39 тый.
Түстүү кагаздын набору	3	36 тый.
Боёо үчүн кыл калем	3	60 тый.
Кутудагы пластилин	1	50 тый.
Кутудагы түстүү карандаштар	1	60 тый.
Кутудагы акварель боёгу	1	90 тый.
Кутудагы гуашь	Кутудагынынын жарымы	3 сом 10 тый.
Тюбиктеги желим	10	17 тый.
Желим менен кыл калем	1	30 тый.

Балдар бакчасы толук набор үчүн бала башына канча төлөйт? 20 баладан турган группа үчүнчү?

10 Төмөнкү барабардыктардын тууралыгын текшер; жазылбаган сандарды жаз:

$$37 \cdot 3 = 111; \quad 37 \cdot 6 = 222; \quad 37 \cdot 9 = 333;$$

$$37 \cdot 15 = 555; \quad 37 \cdot \square = 666; \quad 37 \cdot 21 = 777;$$

$$37 \cdot 12 = 444; \quad 37 \cdot \square = 888; \quad \square \cdot \square = 999.$$

11 «Сыйкырдуу» квадраттардагы бош чакмактарды толтур:

	264	429
462	330	193
231		363

837		1 209
1 302	930	558
551	1 116	

Учебное издание

Моро Мария Игнатьевна
Бантова Мария Александровна
Бельтюкова Галина Васильевна и др.

МАТЕМАТИКА

4 класс

Учебник для четырехлетней начальной школы

Переводчик Байтокова Калыйпа

Издательство «Мектеп»

На киргизском языке

Окуу куралы

Моро Мария Игнатьевна
Бантова Мария Александровна
Бельтюкова Галина Васильевна ж. б.

МАТЕМАТИКА

4-класс

Төрт жылдык башталгыч мектептин окуучулары үчүн окуу китеби

Которгон *Байтокова Калыйпа*. Редакция башчысы *Д. В. Андашев*. Редактору *Ж. Мундузбаева*. Сүрөт редактору *И. Васильев*. Техн. редактору *В. И. Комерова*. Корректору *Э. Маматкожоева*

ИБ № 4659

Терүүгө 03.03.89. берилди. Басууга 23.10.89. кол коюлду. № 2 офсет кагазы. Кагаздын форматы $70 \times 90^{1/16}$ «Мектеп» ариби. Түстүү ыкма менен басылды. 14,0 физ. басма табак, +0,375 ф-ц. 16,38 шарттуу басма табак, +0,45 ф-ц. 7,56 учёттук басма табак, +0,53 ф-ц. 67,69 шарттуу боёк түшүрүү. Нускасы 34000. Заказ № 2118. Баасы 70 т.

«Мектеп» басмасы.

720361. ГСП. Фрунзе ш., Совет көчөсү, 170

Кыргыз ССР басма, полиграфия жана китеп соода иштери боюнча мамлекеттик комитети. Кыргыз ССРинин 50 жылдыгы атындагы Кыргызполиграфкомбинаты.

720461, ГСП, Фрунзе, 5. Жигули көчөсү, 102.

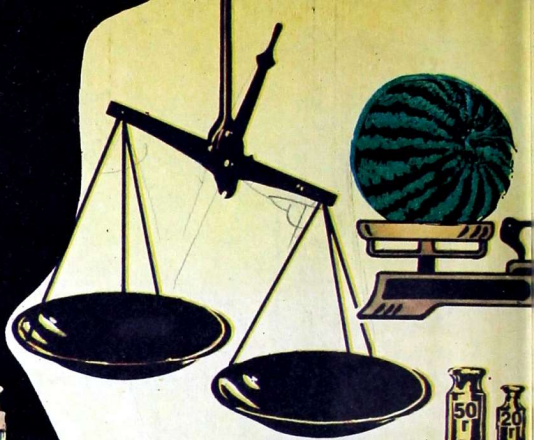
1	2	3	4	5	6	7	8	9
2	4	6	8	10	12	14	16	18
3	6	9	12	15	18	21	24	27
4	8	12	16	20	24	28	32	36
5	10	15	20	25	30	35	40	45
6	12	18	24	30	36	42	48	54
7	14	21	28	35	42	49	56	63
8	16	24	32	40	48	56	64	72
9	18	27	36	45	54	63	72	81

**Масса
бирдиктери:**

1 кг = 1000 г

100 кг = 1 ц

1000 кг = 10 ц = 1 т



**Убакыт
бирдиктери:**

1 мин = 60 с

1 саат = 60 мин.

1 сут. = 24 саат

1 жыл = 12 ай

1 кылым = 100

жыл



XX кылым

1900

1910

1920

1930

1940

60T



90T



25T

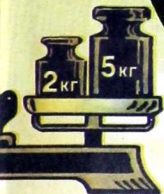


1ц



50 кг

50 кг



1941
1945

1961

1980



1950

1980

1990

2000

70 r.



-1697-2